

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Diplomová práce

ŽENY A ODBORY 1945 – 1952

WOMEN AND TRADE UNIONS 1945 - 1952

Autor práce: Bc. Veronika Pánková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem *Ženy a odbory 1945 - 1952* vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu. Zároveň souhlasím, aby tato práce byla použita ke studijním účelům.

V Praze 20. 6. 2014

.....

Veronika Pánková

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Jiřímu Pokornému, CSc. za vedení této práce. Dále bych chtěla poděkovat pracovnícím Všeodborového archivu a knihovny za jejich vstřícný přístup a ochotu při shromažďování pramenů a na závěr děkuji také Mgr. Květoslavě Valchářové za pomoc se závěrečnou jazykovou korekturou.

ANOTACE

Tato práce vznikla se záměrem upozornit na úlohu žen v Revolučním odborovém hnutí po druhé světové válce. Popisuje existenci a činnost relativně samostatného uskupení žen, které vzniklo při Ústřední radě odborů.

Zvláště po monopolizaci komunistické vlády v únoru 1948 se odbory jakožto zástupce všech pracujících staly významným činitelem politického systému země. Jedním z jejich prvořadých úkolů byla mobilizace pracovních sil nutná k oživení poválečného hospodářství a ideologicky podporovaná budováním nové, lepší socialistické společnosti. Zvláště ženám v domácnosti, které představovaly největší rezervy pracovních sil, se proto věnovala náležitá pozornost. S cílem začlenit co největší množství žen do zaměstnání, organizovat je v odborech a ulehčit jim od domácích prací a rodinných starostí vznikají při odborových orgánech komise žen, jejichž zastřešující institucí se stala právě zde zmiňovaná Komise žen ÚRO.

Autorka popisuje její vznik, organizační proměny v jednotlivých letech, konkrétní činnost a částečně i mezinárodní kontakty a vzájemnou spolupráci s jí nadřazenou celostátní organizací žen. Kromě samotné ústřední komise sleduje vývoj zaměstnanosti žen od poloviny devatenáctého století až po údernické hnutí v 50. letech století dvacátého. Význam činnosti ústřední komise v sociální oblasti je navíc zdůrazněn samostatnými podkapitolami o zřizování dětských sociálních zařízení a intervencemi v oblasti obchodu a distribuce.

Klíčová slova: moderní dějiny – odbory – organizace – ženy

SUMMARY

This thesis was written to highlight the role of women in the Revolutionary Trade Union Movement after the Second World War. It described existence and the activity of a relatively autonomous group of women which was established as a part of the Central Trade Union Council.

Especially after the monopolization of a communist government in February 1948, the trade unions, as representatives of all workers, had become an important political agent in the state organisation. One of their major tasks was to mobilize workforce which was essential in order to boost the post-war economy. This activity was supported by ideology, promising to create new and better socialistic society. Appropriate attention was paid particularly to housewives who represented the greatest reserves of workforce. The intention was to integrate as many women as possible into the work process, organise them in trade unions and help them with household chores and family problems. Therefore, boards of women were established along with the trade unions' body and existed under the aforementioned Women's Committee of the Central Trade Union Council.

The author described the origins of the Women's Committee, changes in its organisation, its specific activities and partly international contacts and mutual cooperation with a superordinate nationwide organisation of women. Apart from the central committee, the author also pursued the development of employment rates of women from the half of the 19th century to the Stakhanovite movement in the 50s of the 20th century. The significance of the committee for the social area is emphasized by discrete subchapters dealing with the occurrence of social facilities for children and interventions in the areas of trade and distribution.

Key words: contemporary history – trade unions – organization – women

OBSAH

Úvod.....	1
1 Nástin situace zaměstnaných žen v českých zemích v 19. a 20. století	9
1.1 Kvalifikovaných žen přibývá	10
1.2 Ženy ve výrobě	12
1.3 Válečná mobilizace.....	17
2 Komise žen ÚRO 1945 - 1948	20
2.1 Vznik Komise žen ÚRO	22
2.2 Paralelně vznikající organizace - Rada československých žen a Národní fronta žen.....	23
2.2.1 Členství Komise žen ÚRO v RČŽ a NFŽ.....	25
2.2.2 Vzájemný vztah Komise žen ÚRO, RČŽ a NFŽ v oblasti cílů	27
2.3 Organizační struktura	31
2.4 Konkrétní činnost	33
2.5 Mezinárodní spolupráce	43
3 Komise žen ÚRO 1948 - 1950	47
3.1 Události února 1948	47
3.2 Rada žen	50
3.2.1 Členství Komise žen ÚRO v Radě žen.....	51
3.2.2 Společné cíle	52
3.3 Reorganizace Komise žen ÚRO	54
3.4 Konkrétní činnost	57
3.5 Mezinárodní spolupráce	68

4 Ústřední referát žen ÚRO 1950 – 1952.....	71
4.1 Československý svaz žen	71
4.1.1 Členství Ústředního referátu žen ÚRO v ČSŽ.....	72
4.1.2 Společné cíle	74
4.2 Organizační uspořádání referentek žen	76
4.3 Konkrétní činnost	85
4.4 Ukončení činnosti Ústředního referátu žen ÚRO.....	99
5 Zaměstnávání žen po roce 1945 a zájmy odborářek v sociální oblasti	103
5.1 Ženy na místa mužů.....	103
5.2 Sociální zařízení	105
5.2.1 Jesle a mateřské školy.....	106
5.2.2 Obchody, provozní doba	112
Dovětek.....	116
Závěr.....	118
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	122
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	124
SEZNAM PŘÍLOH	128

Úvod

Předkládaná diplomová práce je výsledkem mého zájmu o postavení a úlohu žen v historii a snahy vybrat si téma, které by zahrnovalo dosud neprobádanou oblast českých dějin. Cestu výběru mi v tomto směru ulehčil vedoucí mé práce, který sám nabídl ke zpracování téma týkající se žen, jejich zaměstnání a odborů po druhé světové válce. K volbě tématu mě tak významně vedl nejen dosavadní nezájem české historiografie o tento úsek dějin, ale také mnohdy neprozkoumané, obsahově bohaté fondy Všeodborového archivu v Praze.

Od spojení úlohy žen v dějinách a odborové historie už nebylo daleko k Ústřední radě odborů, kde měly ženy svou vlastní ústřední komisi zajišťující činnost žen v celém Revolučním odborovém hnutí. V konečném důsledku si kladu za cíl přestavit obraz ženské nejvýše postavené odborové sekce v jejích základních formálních a obsahových aspektech a na podkladě výsledků zcela základního a v mnoha faktorech omezeného výzkumu se tak pokusit postihnout existenci jediné zastřešující instituce žen v odborovém hnutí v letech 1945 – 1952.

Z následujícího rozboru literatury je patrné, že ženská otázka a veškerá témata s ní spojená se dostávají do zorného pole historiků teprve v nedávné době a umožňují tak široké uchopení této problematiky. Až rok 1989 naplno otevřel prostor pro zpracování fenoménu ženského hnutí bez ideologického zabarvení. V dřívější době zůstávala tematika dějin žen na okraji zájmu české historiografie, i když zde vzniklo několik publikací, jejichž obsah byl věnován některým význačným ženám či specifickým sociálním skupinám žen.¹

Podobný historiografický osud stíhá dosud i zpracování dějin československého odborového hnutí. Ovšem zatímco obliba uplatnění genderového hlediska v pohledu na dějiny od počátku jednadvacátého století vzrůstá, studium odborů zůstalo téměř na dvacet let opomenuto.² Starší práce prostoupené

¹ Více RATAJOVÁ, Jana. Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii. *Kuděj*. 2005, roč. 7, 1-2, 159-174.

² O zaplnění této mezery se pokusil svou monografií z roku 2008 až František Čapka.

marxistickou ideologií jsou pro svou dobovou tendenčnost pro objektivní posouzení úlohy odborů v československých dějinách naprosto nevyhovující.

Literaturu vážící se k tématu této diplomové práce můžeme pomyslně rozdělit do tří okruhů. Do prvního okruhu spadá literatura, která se věnuje poválečnému emancipačnímu hnutí žen v českých zemích. Po roce 1989 (a to až na počátku nového tisíciletí) vyšly pouze tři samostatné historické studie v rámci konferenčních sborníků či kolektivních monografiích. Jedná se o text Květy Jechové *Cesta k emancipaci*,³ který zahrnuje období organizování žen v komunistické éře až do 80. let. Z pohledu dvou velmi významných ženských organizačních uskupení této éry – Národní fronty žen a Rady československých žen – uchopila tuto problematiku ve své studii Eva Uhrová.⁴ Třetí studie Dany Musilové *Ženské hnutí 1945-1948: naděje a zklamání*⁵ se jako jediná konkrétně zmiňuje o formování organizační struktury žen v ROH v prvních týdnech po skončení války, jejímž zastřešujícím orgánem se stala Komise žen ÚRO. Jedná se tak o jediný sekundární zdroj, který se alespoň krátce přímo dotýká mnou vytyčeného tématu.

Kontinuálně se na problematiku ženského hnutí zaměřuje ve svých pracích Denisa Nečasová. Její zatím jediná monografie *Buduj vlast – posílíš mír!*⁶ se orientuje na ženské hnutí v českých zemích v letech 1945-1955 s důrazem na jeho postupnou proměnu v éře komunistické vlády.

³ JECHOVÁ, Květa. Cesta k emancipaci: Postavení žen v české společnosti 20. století: Pokus o vymezení problému. In: *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, 69-130.

⁴ UHROVÁ, Eva. Národní fronta žen a Rada československých žen: dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen: Květen 1945 až únor 1948. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003.

⁵ MUSILOVÁ, Dana. Ženské hnutí 1945-1948: naděje a zklamání. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha: Národní archiv, 2005.

⁶ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno: Maticе moravská, 2011. Další studie např.: NEČASOVÁ, Denisa. Proměny obrazů ženy po únoru 1948 (na příkladu ženského hnutí). In: *Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011; NEČASOVÁ, Denisa. Rok 1948 a jeho vliv na české ženské hnutí. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století: Osudové osmičky v našich dějinách*. Ústí nad Orlicí: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2008.

Na pokraji let mého badatelského záměru stojí dvě publikace, z nichž jedna mapuje především meziválečné období⁷, druhá podává strukturovaný pohled na dějinné proměny ženy a s ní spojenými fenomény od středověku až do počátku 20. století.⁸

Druhý okruh tvoří literatura propojující ženskou otázku se snahou o vytvoření společnosti založené na socialistickém učení. Konkrétně se tak zabývá místem a úlohou ženy v socialistické společnosti, proměnou jejího postavení, úkoly s tím spojenými apod. Všechny práce, které se věnují této problematice, se více či méně opírají o stěžejní dosud nepřekonané dílo významného propagátora socialismu, politika a teoretika marxismu Augusta Bebela. Ve své knize *Die Frau und Sozialismus*⁹ se zabývá postavením ženy v kapitalistické společnosti v celé šíři důsledného sociologického rozboru, včetně historického vývoje, a načrtává perspektivy konečného osvobození ženy v socialistickém dějinném období.

V českém prostředí můžeme k novějším pracím zařadit publikace Jaroslavy Bauerové a Evy Bártové *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*, Blanky Svoreňové - Királyové *Žena 20. století ve světě práce: Pohled na zaměstnanou ženu v moderním světě* a chronologicky nejmladší knihu Miroslavy Šolcové *Postavení ženy v socialistické společnosti*. Pochopitelně vzhledem k roku vydání se stále nacházíme v cenzurovaném období, je proto nutné přistupovat ke zde uvedeným faktům s rozvahou. Tím víc to platí o dobových spiscích poválečných let poplatných marxismu-leninismu. Na druhou stranu vypovídací schopnost těchto publikací spočívá právě v jejich ideologické jadrnosti, se kterou interpretují tehdejší dobu.¹⁰ K dobově zatíženým zdrojům patří i studie náležící k prvnímu okruhu zde vymezené literatury, např. studie Věry Bednářové *Československé ženské hnutí do*

⁷ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.

⁸ LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009.

⁹ V českém překladu BEBEL, August. *Žena a socialismus*. Praha: SNPL, 1962.

¹⁰ Např. spisky typu ČISTECKÁ, Marta, SUCHÝ, Čestmír. *Stala jsem se údernicí*. Praha: Práce, 1950.

roku 1948¹¹ či Zdenky Flemingové *Organizace žen do února 1948*.¹²

Třetí oblast by měla náležet literatuře postihující problematiku odborových organizací v českých zemích. Stejně jako ženská otázka poskytuje i toto téma široké pole působnosti pro budoucí historické práce, neboť jedinou monografií v české historiografii podávající ucelený objektivní pohled na vývoj organizace odborů je kniha Františka Čapky *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*.¹³ Vybraným kapitolám z dějin odborů se v současné době věnuje též Jiří Pokorný.¹⁴ Ze starších počínů zmiňme alespoň práce sedmdesátých let Vladimíra Dubského týkající se hlavně vzniku odborových organizací v raném Československu¹⁵ a na ně navazující studie Karla Růžičky.¹⁶

Archivní prameny týkající se Komise žen ÚRO shromažďuje Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze. Jako hlavní pramenný zdroj využijeme fond Organizační oddělení ÚRO 1945-1950. Fond zachycuje materiál jednoho z nejdůležitějších oddělení aparátu ÚRO. Jedná se o významné archivní materiály z období boje za jednotu odborů v chronologickém uspořádání. V rámci organizačního oddělení působilo také několik komisí, zejména komise žen a komise mládeže. Komisi žen ÚRO jsou věnovány samostatné kartony. Agenda zde obsažená podchycuje především řešení základních organizačních otázek uvnitř hnutí. Z hlediska charakteru materiálu se jedná o výsledky přípravných a podkladových prací, jejichž finální podoba je součástí spisů sekretariátu a předsednictva ÚRO.

Fondy Schůze sekretariátu ÚRO 1945-1949; 1945-1960 obsahují archivní materiály vzniklé ze schůzí presidia, výkonného výboru, generálního a ústředního

¹¹ BEDNÁŘOVÁ, Věra. Československé ženské hnutí do roku 1948. *ČČH*. 1989, č. 2, 232-238.

¹² FLEMINGOVÁ, Zdenka. Organizace žen do února 1948. *Nová mysl*. 1978, č. 5, 127-135.

¹³ ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

¹⁴ POKORNÝ, Jiří. Odborářka: Příklad Karly Pfeiferové. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 419-431.

¹⁵ Např. DUBSKÝ, Vladimír. *Odbory v počátcích československého státu*. Praha: Práce, 1987; DUBSKÝ, Vladimír. *Revoluční hnutí v ČSR a národnostní otázka v letech 1918-1923*. In: *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, 37-64.

¹⁶ RŮŽIČKA, Karel. *ROH v boji za rozšíření moci dělnické třídy (1945-1948)*. Praha: Práce, 1963.

sekretariátu. Schůze těchto orgánů se konaly nepravidelně, nejdéle však jednou za 14 dní. Obsahem zápisů jsou problémy především organizačně-politického charakteru. Nejedná se ovšem o řádné protokoly (ty vedeny nebyly), ale vesměs o stručné charakteristiky projednávaných otázek s usneseními, později doplněné o podkladové materiály. Pro potřeby této práce není možné postihnout fondy v celém jejich rozsahu, proto byla pozornost zaměřena na vybrané schůze, na kterých byly projednávány „ženské otázky“.

Na podobném principu je uspořádán i fond Schůze představenstva ÚRO (popř. předsednictva¹⁷), jednoho z nejvýznamnějších volených orgánů ROH. Písemný materiál schůzí zachycuje ve většině případů celý soubor – pozvánku na schůzi, zápis schůze, podkladový materiál a presenční listinu. Rozsah agendy postupně narůstá se zvyšujícím se množstvím podkladových elaborátů. Schůze se konaly taktéž ob dva týdny, s postupem času přibývá schůzí mimořádných. Pro badatele poskytuje fond informace vzešlé ze široce zaměřené činnosti předsednictva související s hospodářskými, politickými, sociálními, kulturními aj. problémy pracujících. Z výše uvedeného důvodu bylo přistoupeno i k tomuto fondu pouze z hlediska ženské problematiky.

Vzhledem k rozsáhlé spolupráci Komise žen ÚRO s dalšími institucemi bychom při širším zkoumání nutně museli využít i fondy Národního archivu v Praze,¹⁸ Moravského zemského archivu v Brně,¹⁹ popř. Zemského archivu v Opavě.

Nabízí se zmínit rovněž dobový tisk a různé agitační brožury. Nejširší zdroj informací představují časopisy jednotlivých ženských organizací a organizací pracujících. Komise žen ÚRO svůj vlastní časopis ani jiné periodikum nevydávala. Z tohoto důvodu jsem předpokládala, že ženám bude prostor věnován ve funkcionářském čtrnáctideníku *Odborář*, jenž od roku 1948 publikovala sama ÚRO. Ale nebylo tomu tak. Na jeho stránkách nalezneme organizační pokyny, sociálně

¹⁷ Od 20. 10. 1955 se používá termín předsednictvo.

¹⁸ Zde např. Fond ÚV KSČ – ústřední komise žen či Fond Ženská národní rada.

¹⁹ Zde např. Fond Rada československých žen.

politické informace a komentáře k problémům a úkolům nebo aktuální teoretické články, ženské otázce se však věnuje zcela výjimečně.

Už od května 1945 vycházel deník *Práce* informující všeobecně o společenském dění. Ten se okrajově soustřeďuje na ženskou otázku zejména do poloviny následujícího roku, kdy je zhruba třicet článků věnováno především náboru žen do práce a počátkům organizace žen v rámci ROH. Od července roku 1946 se zpravidla jednou týdně (s několika výpadky) objevuje rubrika *Ženská hlídka práce*, která se ovšem odvrací pozornost od výdělečné činnosti žen a orientuje se převážně na rady a tipy využitelné v domácnosti, recepty, návody na šití oděvů apod.

Vzhledem k blízké provázanosti Komise žen ÚRO s Radou československých žen, Národní frontou žen a Československým svazem žen a komunistickým ústředím se ukazuje možnost využít i časopisy²⁰ těchto institucí.

Rozhodující zdroj pro mě tedy představovaly archivní materiály uložené ve Všeodborovém archivu v Praze s hlavičkou *Komise žen (Referát žen)*. Interpretaci zde uchovaných textů ovlivnila zvláště jejich kvantitativní i kvalitativní nesourodost. Objem archiválií kvantitativně roste přímo-úměrně s přibývajícími léty existence Komise žen ÚRO a jejich dobových proměn. S kvantitou materiálů souvisí i jejich kvalita. Zatímco v pozdějších letech najdeme hned několik listin pojednávajících o téže záležitosti, v prvních letech si musíme vystačit se skromným počtem dokumentů. Na druhé straně vlivem reorganizace uvnitř odborů po roce 1950, kdy byla práce mezi ženami převedena na referentky žen, což způsobilo užší zaměření jejich činnosti, jsou materiály co do počtu objemnější ale tematicky chudší. Nemožnost plnohodnotně srovnat obsah archiválií z jednotlivých let způsobují také časté změny vnitřní organizace celé ženské instituce, které se promítají do formy zápisu informací. Nutnost přiměřeného odhlédnutí od jejich ideologického obsahu netřeba zdůrazňovat.

²⁰ *Rada žen* (1945-1946): týdeník Rady čs. žen, na něj navazující časopis *Vlasta* (1947-1956); *Československá žena* (1945-1948): týdeník Národní fronty žen; *Rozséváčka* (1952-1954, též Časopis žen KSČ): dvakrát měsíčně vydával Ústřední výbor KSČ.

Časově práce mapuje období od poválečné euforie roku 1945, příznivé pro rozvoj socialistického myšlení, které se naplno prosadilo po převratu v únoru 1948, po rok 1952, kdy dochází k zásadní organizační změně v Československém svazu žen, a tím i k přeskupení ženských pozic v rámci odborů. Původně jsem zamýšlela zabývat se delším časovým výsekem práce odborářek v ústředí, nicméně po roce 1952 už nedochází k oddělování výhradně ženské agendy, což, jak jsem záhy zjistila, bylo způsobeno právě novým pohledem na práci mezi ženami nejen v odborech. Ukončení práce rokem 1952 má tedy i svůj čistě praktický význam. Geograficky je obsah práce orientován výhradně na území Čech, vzhledem k dostupnosti už tak dosti rozsáhlých fondů v hlavním městě a také kvůli tematickému zúžení pouze na ústředí odborů sídlící na tomtéž místě.

Ve strukturaci stěžejní části práce dokumentující instituci Komise žen ÚRO a její dobové proměny jsem se inspirovala monografií Denisy Nečasové.²¹ Její pojetí textu mapující vznik, členstvo, organizaci, činnost a zahraniční spolupráci ženských organizací, které zásadním způsobem utvářely obraz poválečného ženského hnutí v Československu, mi umožnilo jednak srovnat si působení Komise žen ÚRO s těmito organizacemi a alespoň okrajově vymezit jejich vzájemný vztah, a zároveň nabídnout čtenáři další rozměr pohledu na působení žen v poválečném prostředí.

Jednotlivé kapitoly jsou řazeny chronologicky od vzniku ústřední ženské odborové sekce přes její proměny v jednotlivých letech až po její zánik. Každá z těchto kapitol mapuje institucionální podobu ženského odborového ústředí v daném období a snaží se ji zařadit i do kontextu doby. Dále vymezuje základní vztah této instituce k nadřazené ženské organizaci celostátního významu (též v jejích dobových proměnách) a postihuje jejich obecné společné cíle. Následuje organizační struktura včetně důvodů a okolností její transformace v průběhu let. Další část každé kapitoly se věnuje konkrétní činnosti ženského odborového ústředí. Jednotlivé úkoly jsou zde shrnuty do tematických skupin včetně pořádaných akcí různého charakteru. Čtenář si tak mj. udělá představu např. o silně ideologicky zneužívaných oslavách

²¹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*.

Mezinárodního dne žen. Závěrečné podkapitoly přináší stručný vhled do prostředí mezinárodních kontaktů, zejména ve vztahu k Mezinárodní demokratické federaci žen. Na samý počátek práce, hned po úvodním slovu, je zařazen historický přehled vývoje zaměstnanosti žen v českých zemích. Dějepisná retrospektiva pokračuje krátkou, ale pro kontext zcela nezbytnou, charakteristikou ženských odborových aktivit v období první republiky a za časů Protektorátu. Na úvodní kapitolu o pracovních pozicích žen obsahově navazují také některé odstavce v celé práci a tematický kruh uzavírá poslední velká kapitola o zaměstnanosti žen po roce 1945. V rámci ní je ve třech menších kapitolách vyzdvižen přínos ženského odborového ústředí ve dvou konkrétních oblastech sociální činnosti, a to v rozšiřování jeslí a mateřských škol a v oblasti distribuce a provozní doby obchodů.

1 Nástin situace zaměstnaných žen v českých zemích v 19. a 20. století

Obraz výdělečně činné ženy je v historickém povědomí spojován převážně s obdobím až po druhé světové válce. Přitom velmi rozšířená představa tradiční rodiny, v níž muž zastává postavení živitele a žena se věnuje výhradně domácnosti, vůbec neodpovídá historické realitě už pozdního středověku. S ženami jako námezdní pracovní silou se prokazatelně setkáváme již v době předhusitské.²²

Markantní nárůst počtu zaměstnaných přichází s rozvojem vědy a techniky v průběhu století devatenáctého. Nově vytvořená pracovní místa si vyžádala i vyšší kvalifikaci, tudíž i širší možnost vzdělání. Přiměřeného vzdělání se na přelomu 60., 70. let se dostávalo i ženám, ale šlo především o výchovu budoucí manželky, hospodyně a vychovatelky. Z okruhu emancipačně pokročilých žen sice už začaly vycházet první snahy²³ o uvědomění žen v širším měřítku, veřejné mínění však pohlíželo na profesionalizaci žen s určitým despektem. Odborné vzdělání žen a jejich následné zapojení do společenského diskurzu, související s jejich ekonomickou nezávislostí, vyvolalo nevoli především v mužských řadách. Dominantní postavení mužů, tradiční sociální pořádek se otřásaly v základech.²⁴

Ekonomický, demografický a sociální vývoj doby sám ale brzy dokázal nevyhnutelnost této změny. Zvláště v roce 1866 a letech následujících vzrostl vlivem válečných událostí počet vdov. Navíc řada mužů se k ženitbě vůbec neměla. Znemožňovala jim to buď profese, nebo sociální postavení. Tyto osamělé ženy a také jejich dcery nic kromě vedení domácnosti neuměly. Smrtí živitele rodiny přišly i o

²² Přehledně o zaměstnání žen v českých zemích např. LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 358-478.

²³ Možnost získat pracovní kvalifikaci nabízel, vůbec jako první v Čechách, Spolek sv. Ludmily založený roku 1851. Více BAHENSKÁ, Marie. *Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století: Spolek svatě Ludmily a činnost Marie Riegrové - Palacké. ČČH. 2005, roč. 103, č. 3, 549-570.*

²⁴ O ženském emancipačním hnutí v českých zemích např.: HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, 1992; NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999.

vyhlídky na přiměřené věno, a aby se uživily, nezbývalo jim nic jiného než se poohlédnout po vlastní výdělečné činnosti.²⁵ Nezávidění hodná situace mnohých žen v produktivním věku přispěla mj. k nastartování nové éry ženského emancipačního hnutí, které vedlo od vzniku prvních vzdělávacích ústavů výhradně pro ženy, přes povolení vstoupit na akademickou půdu univerzity, až po uplatnění prvních žen dříve v ryze mužských oblastech vědy a politiky.²⁶

1.1 Kvalifikovaných žen přibývá

V poslední třetině 19. století kvalifikovaných žen pomalu přibývalo, stále se ale jednalo především o zaměstnání spojená s typicky ženskými ctnostmi. Po celé století se navyšoval počet žen v kategorii služebných, zvláště pak díky zvyšující se poptávce od doby předbřeznové. Dívky či ženy ve služebním poměru bychom našli jak při domácnostech, tak ve veřejném prostoru při hostincích, hotelích a později i kavárnách.

K chodu každé slušné rodiny patřily neoddělitelně jedna až dvě služebné, o čemž svědčí i fakt, že služebnou najdeme i v rodinách poměrně nezámožných, nebo dokonce chudých. Naopak v zámožnějších rodinách a na farách posluhovaly navíc kuchařky. Za plat v cizí rodině pracovala také kojná. I když matky kojící své vlastní děti v tehdejší společnosti převažovaly, najímání kojných přetrvalo přes všechny protesty autorit po celé 19. století až do počátku století následujícího. Uplatnit se tak mohla každá dívka, která většinou nechtěně otěhotněla, bez ohledu na své sociální postavení. S mateřstvím jako výhradně ženskou záležitostí je spjato i povolání, ke kterému bylo možné jako k vůbec prvnímu obdržet oficiální osvědčení. Řeč je o porodních bábách, jejichž profesionalizace začala už v druhé polovině století

²⁵ Srov. LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 422; LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě*, s. 251.

²⁶ Jedná se o složitý, dlouhodobý proces, který na tomto místě není nutné blíže specifikovat. Tématu se věnuje řada historiků např.: MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělávání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Slon/Libri, 2005; VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In: *Documenta Pragensia XIII*. Praha: Scriptorium, 1996; LENDEROVÁ, Milena. Vstup žen do světa placené práce. In: *Studie k sociálním dějinám 6*. Kutná Hora: CLEO, 2001; Nezastupitelnou úlohu měly v tomto procesu samozřejmě také ženské spolky.

osmnáctého.²⁷

Od 60. let století devatenáctého mohla nezaopatřená, chudá děvčata získat kvalifikaci v dalších pracovních odvětvích na průmyslové škole, založené díky úsilí významné české filantropky Marie Riegrové – Palacké.²⁸ Počet žákyn těchto škol byl však omezen pečlivým výběrem uchazeček a samozřejmě kapacitou škol. Po společné průpravě si žákyně mohly zvolit studijní obor podle svých schopností a zájmů. Jejich paleta byla poměrně pestrá, od knihvedení, účetnictví, přes grafické práce, malbu na sklo a porcelán až po slaměnkářství a prýmkařství, nicméně největší uplatnění v praxi našly absolventky už v tradičním ženském oboru šití.²⁹

Kolem roku 1880 tak výdělečně činné kvalifikované ženy tvořily pouhých 0,2%. Kromě zmíněných povolání si ženy přilepšovaly dalšími druhy ručních prací, domácí výukou hudby či jazyků. Na poštách se začínají zřídka objevovat první úřednice a telegrafistky.³⁰ Oblíbenou byla rovněž pozice učitelky. Povolání učitelky patřilo mezi profese slučitelné s podstatou ženství, nicméně před polovinou 19. století se s jejich výukou setkáváme také velmi sporadicky. Zlom nastal až po vydání Hasnerova zákona v roce 1869, který umožnil ženám vyučovat na dívčích školách a v nižších třídách smíšených a chlapeckých škol.³¹

Vzdělání a s ním i možnost lepšího uplatnění na trhu práce si ovšem mohly většinou dovolit pouze dívky finančně zaopatřené.³² Ty, jež bojovaly o holou existenci sebe samých nebo celé své rodiny, našly uplatnění v stále se rozrůstajících továrnách jako dělnice. V okamžiku, kdy manžel nebyl s to sám uživit početnou rodinu, byla placená práce v tovární výrobě, která nevyžadovala žádné speciální dovednosti, tím nejschůdnějším řešením. Tovární výroba, především v textilním

²⁷ LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 395-396, 400-404, 407-419.

²⁸ Životopisné údaje ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová rodem Palacká: její život a skutky*. Praha: Nákladem obce pražské, 1892.

²⁹ BAHENSKÁ, *ČČH*, s. 557-561.

³⁰ LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 423-426; LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě*, s. 255.

³¹ LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 428-435.

³² Spolkové průmyslové školy byly jediné, kde se neplatilo školné, na rozdíl od Vyšší dívčí školy určené pro dívky z majetnějších kruhů, založené přibližně ve stejném období.

průmyslu, tak nabízela nejširší možnost uplatnění žen v rámci placené práce. Zastaly ji nejen vdané ženy, ale i mladé svobodné dívky pocházející z chudých dělnických rodin, které jiné možnosti ani neměly. Stejně tak se do továrny dostaly ženy v důsledku ztráty jiného zaměstnání (např. služby) nebo společenského postavení (ovdovění, ztráta majetku).³³

1.2 Ženy ve výrobě

Jelikož v počátcích industrializace závisela výkonnost výroby zvláště na využití lidské síly, ocitla se žena nutně v nevýhodném postavení. Menší fyzická síla (plus tradiční hodnocení ženy jako slabé a muži podřadné bytosti) ponížila práci dělnic na méně hodnotnou a tím pádem i méně placenou. Ani zavedení strojové výroby situaci nezměnilo. Požadavky na kvalifikaci a na objem síly se díky strojům snížily a továrníci, kteří chtěli ušetřit, raději v provozu využili lacinější pracovní síly žen a dětí. Zejména v textilním průmyslu ženy zastupovaly podstatnou část dělnictva.³⁴

Pracovní podmínky továrny byly mnohdy nuzné a nedůstojné. Dlouhá pracovní doba, těžká, ženskému tělu nepřiměřená práce v nevyhovujících a mnohdy životu nebezpečných podmínkách patřily k tehdejší ženské práci stejně jako druhé zaměstnání v domácnosti. Například „textilačky“ často přicházely do styku se zdraví škodlivými látkami při výrobě a čištění slaměných klobouků, při kterém unikaly výpary kyseliny sírové a draselnatých plynů, při bílení látek zas byly nuceny vdechovat chlorové výpary.³⁵ Výjimkou nebyly ani ženy zaměstnané v hornictví. V 50. letech 19. století dokonce v některých českých oblastech tvořily ženy a děti většinu zaměstnanců. Na povrchových „dolech“ zřejmě pracovaly celé rodiny.³⁶ Není divu, že práce v závodech se neblaze podepsala na zdravotním stavu zaměstnankyň, ba o to víc na jejich dětech, které častokrát ani nedonosily a pokud ano, zemřely v

³³ LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 404-407.

³⁴ V severních a severovýchodních Čechách tvořily ženy v přádelnách téměř polovinu zaměstnanců a jejich počet se během 60. let neustále zvyšoval.

³⁵ BEBEL, *Žena a socialismus*, s. 234-237.

³⁶ MACHAČOVÁ, Jana. Pracovní doba a zaměstnávání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1914. In: *Slezský sborník*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1989, s. 280.

nízkém věku.³⁷

Formálně se zaměstnanci továrního provozu řídili pracovním řádem. Dle horního řádu z roku 1854 a živnostenského řádu z roku 1859 ale jeho konkrétní podoba závisela na zaměstnavatelích. Živnostenský řád obsahoval pouze v praxi nic neříkající formulaci, že ženy nemají být zaměstnávány v provozech, které by ohrožovaly jejich organismus. Od konce třicátých let platilo ve státních továrnách omezení práce žen při manipulaci s těžkými břemeny (stále platná hranice 15kg) a pro manipulaci s otevřeným ohněm (kotle, sušičky, osvětlení plynovými lampami).³⁸

Zatímco ještě v polovině století čítala délka pracovní doby 16h s dvouhodinovou přestávkou, ke konci 60. let se zkrátila o 1-2h. Aktivní práci tak věnoval dělník 11-12h denně. Jedenáctihodinovou pracovní dobu v továrních závodech ustálila i novela živnostenského řádu z roku 1885. Délky přestávek však byly vypisovány různě a mnohokrát zůstaly jen na papíře. Dělníci ve sklárnách pracovali až 16h denně, domácí tkalci s rodinou až 17h.³⁹ Zcela logicky se uzákonění kratší pracovní doby stalo předním mottem dělnických stávek v posledním desetiletí končícího staletí.

V tomto období byla zákonně upravena i ženská práce. Byla omezena noční práce žen, po porodu směla rodička nastoupit zpět do provozu nejdříve za 4 týdny. Na nepříznivých, pro fyzicky slabší ženu nepřijatelných, podmínkách se ale ve skutečnosti příliš nezměnilo, zejména pak v těžkém průmyslu. Společenské mínění, které odmítalo ženskou práci jako takovou, se do pracovního zákonodárství příliš nepromítlo.⁴⁰

Společenská nevole v oblasti zaměstnanosti žen se opírala především o

³⁷ BEBEL, *Žena a socialismus*, s. 234-237.

³⁸ LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 404-407.

³⁹ MACHAČOVÁ, *Pracovní doba a zaměstnávání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1914*, s. 280-281. Použité údaje jsou výsledkem výzkumu omezeného na pět průmyslových oblastí (západočeská, liberecká, severovýchodočeská, jesenická a brněnská). Ostatní oblasti českých zemí zatím nebyly podrobeny podobné studii.

⁴⁰ MACHAČOVÁ, *Pracovní doba a zaměstnávání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1914*, s. 282.

představu fungující rodiny jako základu prosperujícího státu. Takovou fungující rodinu mohla zajistit jen starostlivá matka, hospodyně a manželka v jednom. Jenže počty továrních dělnic narůstaly a sílil také odmítavý postoj převážně mužské části společnosti k ženské práci jako takové. Za výtkami padajícími na hlavu zaměstnaných žen, které poukazovaly hlavně na úpadek instituce rodiny a mravní pokles dětí nedostatkem výchovy, byly ovšem i obavy mužů o vlastní pracovní místo. Konkurenční tlak vyvolaný nástupem levné ženské pracovní síly se nakonec ukázal jako rozhodující.

Míra zapojení žen do veřejného dění závisela do značné míry na možnostech přístupu ke vzdělávání a na něm založené kvalifikaci. Jestliže se měly agitační projevy a přednášky uvědomělých českých žen typu Věnceslavy Lužické dotknout i žen dělnických, byly to opět ženy patřící do relativně slušně placených skupin průmyslového dělnictva. Oproti níže postaveným ženám disponovaly určitou dávkou volného času, i když zpravidla zprostředkovaného a navíc značně vymezeného, což jim umožnilo vytvořit svým způsobem elitu dělnických žen, která mohla zasáhnout do společenského života prostřednictvím spolků. Dcery a manželky vysoce postavených dělníků se vzdělávaly a společensky uplatňovaly nejprve prostřednictvím pro ně vytvořených přednášek, slavností výročního a zábavního charakteru, výletů či ochotnických představení, a to ještě po boku svých mužských doprovodů. Aktivně se mohly angažovat pouze na poli filantropickém nebo uměleckém. V první oblasti převzaly úlohu organizátorek dobročinné „slavnosti vánočního stromku“, ve druhém případě se ujaly role ochotnických hereček a zpěvaček. Ve společensko-uměleckém prostředí se také zrodilo první organizační seskupení dělnických žen - dívčí pěvecký sbor pražského spolku Oul.⁴¹ Z iniciativy tohoto spolku a preference domácí práce před tovární výrobou vzešlo i zavedení výuky kreslení stříhu pro ženy a pokus o založení podpůrné dívčí jednoty, která by sloužila dívkám a ženám živícím se šitím bílého prádla, vyšíváním, háčkováním

⁴¹ Srov. SKALNÍKOVÁ, ŠŤASTNÁ. Dva prameny k poznání skladby pražského dělnictva koncem šedesátých let 19. století. In: *Etnografie dělnictva 11*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1978, s. 158.

apod. Přestože pražský Oul neměl dlouhého trvání, jeho pozitivní přístup k ženskému spolkovému životu zasluhuje pozornost.⁴²

Ještě počátkem 70. let 19. století tak pozitivní reakce u mužského publika mohlo vyvolat jen snažení ženského pěveckého sboru.⁴³ Naproti tomu možnost proniknout do politického života dělnických funkcionářů ženám prozatím umožněno nebylo.⁴⁴ Situace se proměnila v polovině 70. let s nástupem dělnického socialistického hnutí.

Vize nové socialistické společnosti byla vystavěna na prozatím nepsané povinnosti pracovat. Výše spokojenosti každého člověka v podstatě závisela na míře jeho zapojení do výroby, která na druhé straně sloužila k uspokojení potřeb všeobecných. Zapojit se do výroby měli všichni práce schopní bez rozdílu pohlaví. Jedině tak mohla společnost zajistit každému jejímu členovi co nejvyšší míru životního pohodlí a naplnit heslo: „*Není požitku bez práce, není práce bez požitku.*“⁴⁵ Agitační politika náborů nových zaměstnanců náležitě podporovala. Ve středu jejího zájmu se ocitly zvláště ženy, které v populaci početně převažovaly, tudíž se v jejich řadách skrýval bohatý zdroj lidské pracovní síly. Jejich zapojení do boje za lepší budoucnost se tak stalo logickým vyústěním stavu společnosti. „*Třídně vědomý dělník ví, že současný rozvoj hospodářský nutí ženu, aby byla muži konkurentkou, avšak ví také, že zákaz ženské práce by byl právě tak nesmyslný, jako zákaz práce strojové, a proto snaží se, aby ženu poučil o jejím postavení společenském, a vychoval z ní soubojovnici v osvobozeneckém boji.*“⁴⁶

Podobné názory zaznívaly v 70. letech i v pražských dělnických kruzích. Socialistický agitátor J. B. Pecka předznamenal důležitost ženské otázky v nově nastupujícím dělnickém hnutí na stránkách *Dělnických listů* takto: „*Pácháme zločin, zločin ten největší nedopřávající ženám místa v hnutí našem. (...) Žena nadaná*

⁴² SOUKUPOVÁ, *Documenta pragensia*, s. 253-261.

⁴³ *Český dělník*. Praha: Václav Studnička, 1869, roč. 2, č. 6.

⁴⁴ Např. Dělníci z Dělnické besedy na Smíchově si jednohlasně odhlasovali zákaz účasti žen na valných hromadách.

⁴⁵ BEBEL, *Žena a socialismus*, s. 374.

⁴⁶ BEBEL, *Žena a socialismus*, s. 117.

učením sociálním mezi pohlavím svým může působiti znamenitě a žen takých míti musíme, aby hnutí dělnické, pohlavím ženským podporované, uskutečnilo úlohu svou: osvobození proletáře a znovuzřízení společnosti lidské na základě svobody povšechné.“⁴⁷ Zastánci nově se rodícího hnutí se ostře stavěli proti všem názorům, které vycházely z jakési přirozené podřazenosti žen. Odpůrci jim byli zejména ti, kteří nesouhlasili s pronikáním žen na vyšší odborná pracovní místa a tvrdili při tom, že žena z důvodu nižších duševních schopností přeci nemůže vykonat ve stejném povolání tolik, co muž. Druhá strana na to odpověděla, že každý bez rozdílu pohlaví měl by být veden a vzděláván k tomu, kam ho vede jeho zručnost, a jestliže zjistí, že není schopen stejné výkonnosti v oboru jako druzí, zvolí si obor jiný.

Hojně citovaným se v tomto ohledu staly myšlenky Augusta Bebela,⁴⁸ který se už na konci 19. století zaměřil na problematiku ženské otázky a její vývoj v čase minulém i budoucím. Na jednotlivých etapách společenského vývoje od pravěku až po tehdejší společnost doložil, že veškerá sociální porobenost ženy vznikla kvůli její hospodářské závislosti. V průběhu staletého vývoje lidstva se dle jeho názoru žena stala přirozeně podřadně vnímaným a slabším pohlavím. Nejenže se k muži připoutala ekonomicky, ale navíc jí bylo odepřeno množství společenských práv a svobod. Ve výsledku žena nebyla omezována pouze jako bytost pohlavní ale i sociální.

Takové závěry nutně odporovaly socialistickým představám o rovnostářské společnosti a podpořily rozšíření opačného trendu. Žena stejně jako muž měla se stát užitečným a rovnoprávným členem společnosti. Stejně jako muž měla mít právo rozvinout své tělesné i duševní schopnosti a možnost uplatňovat nároky na svoje práva.⁴⁹ Socialismus⁵⁰ v tomto případě ztotožnil rozřešení ženské otázky s otázkou

⁴⁷ Srov. SOUKUPOVÁ, *Documenta pragensia*, s. 253-261.

⁴⁸ BEBEL, *Žena a socialismus*.

⁴⁹ BEBEL, *Žena a socialismus*, s. 8-101. Vztahy ve společnosti se měnily do té míry, jak se měnila jednak výroba, jednak směna výrobků a při přeměnách způsobu výroby a směny se měnily i vztahy mezi pohlavími.

⁵⁰ O nejednotnosti a nejasnostech v užívání pojmu socialismus DOBEŠ, Jan. Socialismus v politické teorii a praxi let 1945-1948. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha: Národní archiv, 2005, 276-287.

sociální, zrovnoprávnění ženy s otázkou pracovní. Než však došlo k uplatnění myšlenek tohoto typu v praxi, musela společnost přežít rovnou dvě světové války.

1.3 Válečná mobilizace

Spolu s prvním válečným konfliktem novodobé historie definitivně padly i dosavadní představy o tradiční dělbě práce. Zatímco muži se chopili zbraní, jejich ženy bojovaly v zázemí s existenčními problémy. Nebylo potravin, ceny všeho zboží rostly. Nedostatek, který se projevil už během první válečné zimy, postupně přerostl v nouzi a hlad. Snaze zajistit si aspoň základní životní potřeby, podřídily rodiny každodenní životní styl. Neblahá situace dolehla na všechny společenské vrstvy. Anna Lauermannová - Mikschová např. vzpomínala, že i ona, dcera z pražské patricijské rodiny, byla nucena kvůli nedostatku cukru krást se služebnou na poli cukrovou řepu.⁵¹ Kvůli chybějícím surovinám i pracovním silám se hroutil celý trh. Vždyť do konce března 1918 bylo z území Předlitavska odvedeno na bojiště přibližně 4 360 000 mužů ve věku 18 – 53 let, což představovalo 60% mužské populace.⁵²

Válka postavila ženy do zcela nových rolí, rolí původně mužských, které teď přebíraly po svých manželech a synech. Naučily se řídit hospodářství, obstarávat stroje a potahy. Městské ženy zastoupily muže v řemeslech a obchodu nebo nastupovaly do továren na méně náročnou kvalifikovanou práci. Bez podivu kolemjdoucích zametaly chodníky, čistily lampy, lokomotivy apod. Řada dívek a žen našla své uplatnění také v rozsáhlé charitativní činnosti, ať už organizovaly sběry komodit pro armádu, pletly rukavice, šály či nátepníčky, nebo ošetřovaly a utěšovaly raněné. Postupně se rozšiřoval i okruh nemanuálně pracujících žen na úřadech, v bankách, na poště. Přibývalo také vysoce kvalifikovaných pracujících. Několik vysokoškolsky vzdělaných žen zaměstnával v prvních letech války např. Archiv země české.⁵³ Po dlouhém váhání otevřela pro ženy své brány ke studiu i Právnická fakulta. Zatímco v 80. letech 19. století tak většinu 40% výdělečně činných žen

⁵¹ VOŠALÍKOVÁ, Pavla. Životní styl české společnosti, jeho vývoj a proměny v letech 1914-1938. *Společenskovední předměty*. 2004, č. 4, s. 14.

⁵² ŠEDIVÝ, Češi, české země a velká válka, s. 220.

⁵³ LENDEROVÁ, Žena v českých zemích od středověku do 20. století, s. 354.

v Předlitavsku představovaly dívky mladé a neprovdané, za války nastupovaly na pracovní místa mužů odvedených na frontu i ženy s dětmi.⁵⁴

Ani poválečná hospodářská situace nedovolila mnohým ženám vrátit se výhradně k domácím povinnostem. Ty, pro které se placené zaměstnání stalo běžnou součástí života, o to ani nestály. Na některých místech se státní správa dokonce snažila přimět pracující ženy k návratu do domácností úřední cestou, v tom jim ale zabránily právní normy nového demokratického státu v čele s dlouholetým příznivcem ženské emancipace, T. G. Masarykem.⁵⁵

O těžkostech, které postihly civilní obyvatelstvo za dob Protektorátu, výstižně vypovídá i systém nucených prací, zavedený na našem území ještě krátce před vypuknutím druhé světové války.⁵⁶ Od ledna 1941 se pracovní povinnost týkala všech občanů včetně žen ve věku od 18 do 50 let. Z „příkázání“ byly vyloučeny pouze matky dětí pod 15 let a těhotné ženy od šestého měsíce těhotenství do dvou měsíců po porodu.⁵⁷ Po povolání Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora docházelo k intenzifikaci výroby, menší podniky a řemeslné byly rušeny ve prospěch zbrojních podniků a zvyšovalo se také množství dělníků nasazených v Říši. Ve stejném duchu pokračovala protektorátní politika i po atentátu na Heydricha. Od září 1942 byly k nuceným pracím mimo území Čech a Moravy nasazovány celé ročníky 1921, 1922, posléze i 1918 a 1920. Mladé dívky se proto raději rychle vdaly a založily rodinu, aby se práci pro Německo vyhnuly. Zpočátku braly úřady ohled i na ženaté muže. Výsledkem odporu proti nasazení byl tak strmý nárůst sňatečnosti a počtu narozených dětí.⁵⁸ Poslední velký kontingent pro potřeby leteckého průmyslu postihl ročník 1924. Do továrny V. D. M. Luftwarwerke

⁵⁴ VOŠALÍKOVÁ, *Společenskovední předměty*, s. 14.

⁵⁵ VOŠALÍKOVÁ, *Společenskovední předměty*, s. 15.

⁵⁶ V červenci 1939 byla na území Protektorátu Čechy a Morava legislativně zavedena pracovní povinnost pro muže od 16 do 25 let.

⁵⁷ *Nařízení protektorátní vlády č. 46/1941 Sb. upravující příkazování na práci v rámci protektorátu a udělující úřadům práce pravomoc schvalovat sjednávání a rozvazování pracovních poměrů.* In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT, Jaroslav, SEDLÁKOVÁ, Monika. *Pracovali pro Třetí říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939-1945): edice dokumentů.* Praha: Scriptorium, 2011.

⁵⁸ KOKOŠKOVÁ, *Pracovali pro Třetí říši*, s. 21.

v Bolkenheimu tehdy odjela i dvacetiletá pracovnice punčochárny Baťových závodů, Ludmila Vráželová, předvolání k transportu vdavkami řešit nechtěla. Němci do polské oblasti přemístili část výroby součástek do motorů letadel z letecké továrny v Hamburku. Ludmilu nejdřív přiřadili k namáhavé práci u vrtačky, nejvíc času pak strávila u brusky, kde pracovala až do odjezdu zpět domů v září 1944.⁵⁹

Naděje v lepší budoucnost utvrdil konec druhé světové války, který radikálně proměnil tvář budoucího vývoje československého státu. Společenské diskuse i mezi předními politiky a sociálními odborníky směřovaly k jasnému závěru – zabránit opětovnému narušení nově nabytého míru, a to prostřednictvím jednoty všech zúčastněných a především vyšší úlohy státu.⁶⁰ K nadšení a radosti z uzavření míru se přidávaly také značně antikapitalistické, protifašistické a silně prosociální nálady, podporované výraznými sympatiemi k osvoboditeli, Sovětskému svazu.

Prakticky byly ideje nadcházejících dob vtěleny do Košického vládního programu, který vnesl velké povzbuzení i mezi nově se formující ženské organizace. Formálně svým obsahem setřel rozdíly mezi mužem a ženou v oblasti politické, hospodářské, kulturní i mzdové. Předválečný požadavek zrovnoprávnění obou pohlaví měl být realizován skrze vysokou zaměstnanost žen, jejichž síly pomohou celému státu dosáhnout prosperity a spokojenosti pro celou společnost. Počty zaměstnaných žen roku 1945 je velmi obtížné odhadovat, nicméně podle následných statistik placenou práci vykonávalo něco kolem jednoho milionu žen, přičemž necelá polovina pracovala v průmyslu.⁶¹ Nadešel čas praktické realizace socialistické myšlenky vyřešit ženskou otázku prostřednictvím otázky sociální – nebo se o to, z retrospektivního pohledu, alespoň pokusit.

⁵⁹ O těžkých životních podmínkách v táboře i pár hezkých chvilkách více VRÁŽELOVÁ, Ludmila. *Můj život v Reichu. Valašsko: vlastivědná revue*, 2005, 15, s. 10-12.

⁶⁰ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007, s. 25.

⁶¹ Na konci roku 1946 pracovalo za mzdu v celém Československu přibližně 1 045 245 žen, tj. asi 16, 8% z celé ženské populace. Z toho 912 560 žen bylo zaměstnáno pouze na území Čech a Moravy, přičemž uplatnění v průmyslových závodech našlo necelých 400 tis. žen. Uvádím přibližně, jelikož žádné oficiální statistiky k tomuto období neexistují. Jde o údaje z interních dokumentů Komise žen ÚRO, které se na různých místech liší v rozmezí desítek tisíc zaměstnanců.

2 Komise žen ÚRO 1945 - 1948

Největší zastoupení měly pracující ženy v Revolučním odborovém hnutí, masové odborové organizaci, která se zformovala již během osvobození Československa a krátce po něm. Ústřední rada odborů, hlavní centrála hnutí, vznikla ještě za nacistické okupace v roce 1944 jako ilegální organizace spolupracující s českým odbojem. O rok později v květnu splnila pověření České národní rady a převzala všechny předchozí odborové organizace, tedy i německé, na československém území. Jejich sjednocení bylo formálně završeno I. všeodborovým sjezdem v dubnu 1946 a zákonem o jednotné odborové organizaci z 16. května téhož roku. ROH získalo rozsáhlé pravomoci i moc, kterou neformálně uplatňovalo v masách pracujících, a to i díky těsné spolupráci s KSČ, i když oficiálně se prezentovalo jako organizace nadstranická.⁶²

Spolu s nově nastavenými podmínkami došlo také k znovuotevření otázky vyšší organizovanosti žen v odborech, jejichž poměrně nízké zastoupení v odborových organizacích nutilo odboráře k zamyšlení už před válkou. Jedině začleněním žen do odborů bylo možné ovládnout většinu dělnické třídy a sjednotit ji pro společné úkoly. Ještě na počátku 20. století zastávali práci v odborech téměř výhradně muži. Spolu s rostoucí zaměstnaností žen od první světové války dál přirozeně přibývalo i žen organizovaných. Zatímco na počátku 20. let např. sociálnědemokratické Odborové sdružení československé sdružovalo 14,3% žen (58 076 žen ze 404 984 členů), v roce 1933 se podíl žen zvýšil na 19,2% (121 045 žen z 628 950 členů).⁶³ Odborové funkcionářky spravovaly neorganizované ženy o důležitosti odborů a jejich přínosu jak v továrnách, tak v neprůmyslových odvětvích. Jak se z prosté textilní dělnice stala funkcionářka významného postavení, demonstruje i příběh Karly Pfeiferové,⁶⁴ která vstoupila do politického života po roce

⁶² Více např. ČAPKA, František. Počátky jednotných odborů v českých zemích v poválečném roce 1945 s přihlédnutím k sociální problematice. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd*, 2013, 27, 85-105.

⁶³ POKORNÝ, Jiří. Odborářka: Příklad Karly Pfeiferové. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 424-425.

⁶⁴ POKORNÝ, Jiří. Odborářka: Příklad Karly Pfeiferové. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 419-431.

1918, kdy byla jmenována důvěrníci v Mauthnerově továrně. O lepší podmínky i příjemnější pracovní prostředí bylo třeba bojovat a odborové organizace vymohly mnohá zlepšení; zvýšení ceny od kusů, za které se nejméně platilo, snížení nájemného v továrních bytech apod.⁶⁵ Zájmy služebných dívek ve 20. letech např. zastupovaly členky Odboru pomocnic v domácnosti a prostřednictvím časopisu s lehce zavádějícím názvem *Dělnice* agitovaly zejména za vyšší účast žen na veřejném dění, za prolomení lhostejnosti či snad studu žen vystoupit se svými požadavky na světlo a nestěžovat si jen v soukromí, kde se nic nevyřeší; jen silou jednotné organizace bylo možné staré zvyklosti změnit.⁶⁶

Za nacistické okupace bylo odborové hnutí organizačně rozděleno na dvě větve. Národní odborové ústředny zaměstnanecké (NOÚZ) sdružovaly dělníky a zaměstnance v soukromých službách, čítajíc 520 000 členů, a Ústředí veřejných zaměstnanců (ÚVZ), jenž sdružovalo 360 000 veřejných zaměstnanců.⁶⁷ O životě dělnic a jejich funkcích toho zatím víme velmi málo. V NOÚZ byla péče o pracující ženu svěřena zvláštnímu oddělení, které zastávalo tři úkoly. V rámci sociálně-politické činnosti mělo zajistit dodržování zákonných opatření a dbát, aby hygienická zařízení a způsob práce u strojů odpovídal fyzické konstrukci ženy. Organizaci náboru dalších žen do zaměstnání vykonávaly krajské referentky žen v přímém styku se ženami z továren. Do třetice mělo oddělení na starosti výchovu každé ženy pro její povinnosti a práci v domácím hospodářství. Pořádalo kursy přešívání starých oděvů nebo na závodech vyvěšovalo ukázkové recepty z přidělových potravin.⁶⁸ Oddělení žen při krajském sekretariátu v Praze, zřízené v roce 1942, rozesílalo různé tiskopisy týkající se kurzů a úsporného vaření do 250 výrobních a jiných podniků.⁶⁹

⁶⁵ POKORNÝ, *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, s. 422.

⁶⁶ Např. Ženská práce a odborové organizace. *Dělnice*. 1923, roč. 1, č. 2, s. 2-3.; Proč se musíme organisovati v třídních odborových organizacích. *Tamtéž*. 1923, roč. 1, č. 3, s. 1-2.; Ženy a organizace. *Tamtéž*. 1924, roč. 2, č. 3, s. 3-4.; Ženu osvobodí práce. *Tamtéž*. 1924, roč. 2, č. 11, s. 1-2.; Více propagandy a agitace v našich řadách. *Tamtéž*. 1925, roč. 3, č. 2, s. 7.; Výchova žen v práci organizační. *Tamtéž*. 1925, roč. 3, č. 5, s. 7.

⁶⁷ KOHOUT, *Revoluční odborové hnutí v osvobozené republice*, s. 3.

⁶⁸ Péče NOÚZ o pracující ženy. *Lučebník*. 1943, roč. 3, č. 1, s. 11.; Kursy NOÚZ pro pracující ženy. *Kovodělník*. 1943, roč. 3, č. 1, s. 10.

⁶⁹ Spolupráce důvěrníc s oddělením žen. *Kovodělník*. 1943, roč. 3, č. 2, s. 10.

V pracovním prostředí se teprve ujímalo označení sociální referentka pro ženu, která přímo na závodě mezi dělnice dohlížela na zaučení ženy na novém pracovním místě, organizovala kursy nebo obstarávala dokumenty na úřadech.⁷⁰

Po skončení války docházelo k postupnému ožívování činnosti řady spolků a organizací, které byly za války nuceny přerušit svou činnost nebo rozhodnutím úřadů zcela zanikly. Po osvobození se také naplno rozvinula práce mezi odborářkami jako součást nového sociálního řádu. Na budování jednotných odborů se aktivně podílely funkcionářky z dob minulých, které se třeba jako Karla Pfeiferová vrátily z emigrace.⁷¹ Některé z nich stály i v čele významných útvarů ROH. Pozornost odborů zacílená speciálně na ženy dospěla až ke zřízení relativně samostatné ženské komise v samém jádru hnutí.

2.1 Vznik Komise žen ÚRO

První konference organisovaných odborářek se konala v listopadu roku 1945.⁷² Uplynulo již tak několik měsíců od poválečných týdnů charakterizovaných rychlým vytvářením provizorní organizační struktury odborového hnutí. Neznaменá to, že by se se ženami od začátku nepočítalo, naopak. V rámci zakládání revolučních závodních rad v závodech i na úřadech se formovala i organizační struktura žen v ROH. Jejím zastřešujícím orgánem se stala Komise žen Ústřední rady odborů.

Lze předpokládat, že několika měsíční proluka v činnosti Komise od jejího

⁷⁰ Sociální referentka. *Kovodělník*. 1943, roč. 3, č. 6, s. 10. Taková ideální sociální referentka měla řadu dalších kladných vlastností a funkcí. Navštěvovala rodiny a rozmlouvala s nimi o problémech, zvládla ošetření nemocného, znala odpověď na otázky z oblasti výchovy dětí, výživy, vedení domácnosti. Z povahových vlastností vynikala jistotou instinktu, věrností, oddaností, přizpůsobivostí, pohotovostí a obětavostí. Kolik jich takových skutečně bylo a jaká byla náplň jejich práce? Jak poukazuje i poslední odstavec článku, zřízení této pracovní pozice bylo součástí řady sociálních opatření Reinharda Heydricha vyvolávajících mezi dělnictvem pocit starostlivé státní správy: „*Lze očekávat, že tento nový sociální čin zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě ponese brzo bohaté ovoce k dobru pracujícího lidu.*“

⁷¹ Pfeiferová se v Londýně zapojila do činnosti tamějšího komunistického emigračního centra, působila v Radě žen, Čs. červeném kříži a v různých stranických komisích. In: POKORNÝ, *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, s. 424.

⁷² Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů Praha, fond Ústřední rada odborů – Organizační oddělení, karton 6, inventární jednotka 49, 1945, Komise žen I, Zápis ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

založení do listopadové konference byla způsobena neexistencí právního zakotvení závodních rad a odborových organizací, což vyvolávalo časté rozpaky nad jejím působením. V praxi se vycházelo ze zákona o závodních výborech č. 330/1921 z prvorepublikové poválečné doby a ze Směrnice pro volby do závodních rad, kterou uveřejnila ÚRO 12. května 1945. Zmíněné směrnice se teprve následně staly podkladem pro dekret prezidenta republiky o závodních a podnikových radách č. 104/1945 z 24. října 1945.⁷³ Dekret přinesl novou náplň činnosti i organizovaným ženám. Hledělo se, aby z nových voleb do závodních rad nevyšly ženy s prázdnou.⁷⁴ Jelikož ještě v listopadu téhož roku nebyly vytvořeny komise žen ve všech krajích, byla na výše zmíněné konferenci zvolena pouze prozatímní Komise žen ÚRO. Její předsedkyní zůstávala již od počátků organizace Milada Netušilová, jednatelkou Klára Ludická a náhradnicí Blažena Vojtěchovská. Své krajské zástupkyně mělo Kladno, Budějovice, Hradec Králové, Most, Plzeň a Zlín.⁷⁵

2.2 Paralelně vznikající organizace - Rada československých žen a Národní fronta žen

V téže době jako Komise žen ÚRO vznikají v českých zemích dvě výrazné organizace žen, které se významně podílely na celkovém obrazu ženského poválečného hnutí. Svou existencí částečně navázaly na předválečnou tradici ženských organizací, na druhé straně svou činnost zcela osobitě uzpůsobily novým společenským podmínkám.

Jednou z nich byla Rada československých žen, která hodlala svou činností navázat na již neexistující, dosud největší a také pravděpodobně nejvlivnější ženskou organizaci – Ženskou národní radu. Od května 1945, kdy byl ustanoven přípravný výbor k založení spolku, vyvíjela Rada intenzivní činnost vedoucí k obnově

⁷³ ČAPKA, *Odbory v českých zemích v letech 1918-1945*, s. 159.

⁷⁴ Všechny ženy na závodech měly být včas informovány a podněcovány k tomu, aby se nebály přijímat politické funkce a zapracovaly se do všech nově vznikajících struktur hnutí. VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

⁷⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

meziválečných organizací žen,⁷⁶ i když k úřednímu schválení jejích stanov organizace došlo až 27. října 1946.⁷⁷ Dlouhá pauza mezi založením spolku a schválením stanov byla podobně jako u Komise žen způsobena jednak právním vakuem, které stěžovalo regulérní činnost včetně pořádání různých akcí. Na druhé straně se Rada potýkala s obtížemi plynoucími z nejasného postoje ostatních subjektů k její institucionalizaci. Politicky složitou situaci bylo možné překonat pouze uvážlivými diplomatickými kroky, k nimž vyzývala zejména předsedkyně celé organizace Milada Horáková. Tlaky vyvolané debatami o oprávněnost existence RČŽ vycházely zejména z podnětu „soupeřky“, Národní fronty žen. Zejména komunistky ve snaze zabránit po osvobození roztržitému ženskému hnutí se snažily získat vliv jak v Národní frontě, tak v RČŽ a otevřeně projevovaly neochotu podílet se na společných jednáních. Postoj Komunistické strany k RČŽ v poválečných měsících vyjádřila i předsedkyně Komise žen ÚRO Milada Netušilová jako linii „*ani žít, ani nechat zajít*“.⁷⁸

Ambice RČŽ stát se jedinou zastřešující celostátní organizací žen a plnohodnotnou pokračovatelkou předválečné Ženské národní rady tak ztroskotaly na vytvoření Národní fronty žen. V českém prostředí vznikl spolek v ženském hnutí zcela ojedinělý, neboť sdružoval zástupkyně všech politických stran zastoupených v Národní frontě. Spolupráce napříč politickým spektrem měla navíc probíhat i na místní úrovni ve všech obcích. Oficiálně došlo k ustanovení NFŽ 1. června 1945, její iniciátorky se však ilegálně sešly ještě těsně před skončením války, aby se domluvily na společném postupu v mírovém období. NFŽ se následně stala volným dobrovolným sdružením při-vtěleným k Národní frontě, nikoliv regulérním spolkem. O všech zásadních záležitostech jednal ústřední výbor, ve kterém měla každá politická strana tři zástupkyně. Jeho konečná rozhodnutí mělo prezentovat kompromisní stanovisko přijatelné pro všechny strany, s jiným než jednomyslným názorem se nepočítalo. Praktická nepoužitelnost snahy o konsenzus se projevila

⁷⁶ FLEMINGOVÁ, *Nová mysl*, s. 129.

⁷⁷ O možných důvodech dlouhotrvajícího provizoria prozatímního výboru více NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 82-85.

⁷⁸ NA Praha, ÚV KSČ - Marie Švermová, organizační oddělení 1945-1951, Zpráva ze schůze výboru RČŽ. Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 85.

velmi brzy. Preferování stranických zájmů před společně vytyčenými cíli a vzájemné neshody mezi hlavními představitelkami postupně paralyzovaly veškerou životaschopnost NFŽ.⁷⁹

2.2.1 Členství Komise žen ÚRO v RČŽ a NFŽ

Členkami Rady československých žen, která sama sebe prezentovala jako organizaci jednotnou celostátní a nestraničnou, se mohly stát ženy z měst i venkova, nehledě na povolání, politické i náboženské přesvědčení. Forma členství v organizaci se dělila do tří kategorií – osobní, skupinové a virilní.

Osobní členství se netěšilo velké popularitě a skutečné počty členek se významně lišily od předestřených spolkových představ.⁸⁰ Od roku 1947 náleželo tzv. čestné členství v Radě žen zakladatelce předválečné Ženské národní rady Františce Plamínkové a také Haně Benešové, která Radě kontinuálně vyjadřovala své sympatie.

Větší část spolkové základny tvořili skupinová členové. Skupinovým členem se mohly stát „zájmové organizace nebo jiné spolky pracující pro zrovnoprávnění žen a jejich kulturní, právní, hospodářskou, sociální ochranu nebo podporu“. K této kategorii členství náležely také „skupiny fyzických osob jednoho pracovního či zájmového okruhu čítající nejméně 25 členů.“⁸¹ Pod ochranná křídla RČŽ tak patřily spolky s prvorepublikovou tradicí jako Ženský klub český, Československá ochrana ženských zájmů, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, YWCA a další. Ke konci roku 1947 měla Rada včetně nově přistoupivších celkem jednadvacet skupinových členů.⁸²

Komise žen ÚRO náležící k ROH spadala organizačně do třetí skupiny – virilních členů. Virilní členství představovalo zcela novou formu v organizační

⁷⁹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 85-88.

⁸⁰ Výroční zpráva z let 1946-1947 hovořila o náborové akci a předpokládala navýšení počtu členů na 20 000 během dvou let. Skutečný počet členů v letech 1947-1948 představoval 1700 jedinců. Viz NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 106.

⁸¹ NA Praha, 347/2, kart. 67, Stanovy Rady československých žen, s. 6-7. Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 106.

⁸² NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 106.

struktuře spolku nemající v předválečné době obdobu. Vycházelo vstříc novému pojetí ženského hnutí zdůrazňující především jeho jednotu. Aby Rada dostála svého předsevzetí stát se zastupitelkou všech vrstev a skupin žen, byla ochotna zahrnout do svých řad i organizace celonárodního charakteru. „*Za virilní členy RČŽ považovala zástupkyně státně významných složek veřejného života, které svým vlivem mohou podpořit cíle RČŽ.*“ Kromě představitelk ROH se dále jednalo o představitelky politických stran, Jednotného svazu českých zemědělců, Ústřední rady družstev a Svazu české mládeže.⁸³

Jak bylo nastíněno výše, Národní fronta žen nevytvořila na rozdíl od RČŽ řádný spolek, ovšem ambice měla přinejmenším stejně velké. Otázka budoucího vývoje ženského hnutí zůstávala v prvních měsících existence obou těchto organizací nejasná. Vyvstala otázka, jak se v institucionálně pluralitním prostředí vypořádat s proklamovanou ideou jednoty. Dojem kompaktnosti na oficiální rovině přestřela na první schůzi po svém vzniku NFŽ. Zde bylo dohodnuto, že obě organizace zřídí společný výbor, který bude uplatňovat požadavky žen na všech úsecích.⁸⁴ Prostřednictvím spolupráce na společných projektech následně došlo k částečnému propojení obou organizací. NFŽ se zařadila mezi virilní členy RČŽ a ta se naopak stala „plnohodnotným pátým subjektem, který vysílal své zástupkyně na jednání ústředního výboru NFŽ.“ I přes výše zmíněné výhrady k existenci RČŽ byla jednou ze tří delegátek Milada Netušilová.⁸⁵ Působila tak zároveň hned ve dvou předních funkcích. Odborové zastoupení měl i výbor Rady v osobě Vlasty Šplíchalové.⁸⁶

Obraz prezentovaný na veřejnosti, založený na neproblematické až idylické spolupráci obou organizací, zjevně nekorespondoval s interní skutečností. Roztržka vyvolaná sporem o podobu ženského hnutí v novém státě, ke které došlo hned na prvním společném setkání a v důsledku které odstoupily bývalé představitelky ŽNR

⁸³ NA Praha, 347/2, kart. 67, Stanovy Rady československých žen, s. 6. Citováno z NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 107.

⁸⁴ NA Praha, 22, aj. č. 48, Zápis ze schůze ústředního výboru Národní fronty žen

⁸⁵ Dalšími delegátkami RČŽ byly Milada Horáková a Božena Wirthová

⁸⁶ MUSILOVÁ, *Československo na rozhraní dvou epoch nsvobody*, s. 342.

z dalších jednání, předznamenala následující složité poměry mezi oběma spolky.⁸⁷ Konflikty vyvolávala nejen názorová nejednotnost v otázkách náplně práce, v konkrétních zájmech se navíc projevovaly odlišné politické preference. Každá z politických stran měla poněkud jinou vizi ideálního řešení a způsobu realizace ženské otázky.⁸⁸

Ideální pravděpodobně nebyl ani vztah odborového hnutí k RČŽ, i když Komise žen ÚRO několikrát zdůrazňovala nutnost spolupráce s RČŽ. Vyplacení 50 000 Kčs Radě z pozice virilního člena v květnu 1947 vyvolalo diskusi o poměru ROH k RČŽ. Předseda ÚRO Zápotocký žádal novou důvodovou zprávu pro vyplacení částky, přestože Komise žen ji předala presidiu už v lednu toho roku. Následující debata se zvrátila v řešení otázky setrvání ROH v pozici člena RČŽ. Odborářky nesouhlasily se slabým personálním zastoupením v Radě (3 členky) a hodlaly si vymoci řádnou nápravu, v opačném případě uvažovaly o vystoupení z Rady a přímém napojení na MDFŽ. Tehdejší nevyhovující vztah se Netušilová rozhodla řešit vytvořením dělnické komise RČŽ a po schválení zaplacení požadované částky Komise žen ÚRO žádala, aby byly od té chvíle odborářky zastoupeny ve všech komisích RČŽ.⁸⁹

2.2.2 Vzájemný vztah Komise žen ÚRO, RČŽ a NFŽ v oblasti cílů

Virilní členství Komise žen ÚRO v RČŽ organizačně provázalo všechny zmíněné subjekty ženského hnutí a zákonitě se projevilo v jejich další činnosti. Kromě přímého zastoupení v Radě byla odborářkám skrze Radu umožněna i spolupráce s NFŽ, což jim díky napojení na všechny politické strany v počátcích existence Komise usnadnilo přístup k jednáním o nové ústavě a zákonech. Díky Radě, která měla také jako jediná mezinárodní statut reprezentanta československého

⁸⁷ Konkrétně BEDNÁŘOVÁ, ČČH, s. 127-135.

⁸⁸ Více NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posilíš mír!*, s. 92-98.

⁸⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8; VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen-ÚRO, Záписы schůzí výkon. výboru 1; Bližší informace k této záležitosti mi neposkytly žádné z mnou studovaných pramenů.

ženského hnutí, zas odborářky pronikly i do oblasti zahraničních vztahů.⁹⁰

Samy funkcionářky viděly přínos vzájemné spolupráce s NFŽ v příležitosti pořádat společně některé akce, především ty, které měly vést k rychlému přijetí sociálních opatření.⁹¹ Členky z řad RČŽ měly být nápomocny zejména po odborné stránce, kdy se zapojily do školení kádrů odborovými přednáškami.⁹² Např. krajské a okresní odborové rady žen se už v září 1945 účastnila pí. Hillová z Rady žen, která se měla stát pomocnicí odborářek jako odbornice na rozhlas, a zároveň zde přednesla referát o školení pomocnic v domácnosti.⁹³

První a společný cíl formálně vytyčil všem třem institucím Košický vládní program, jakožto základní dokument konstituující nový československý stát. Obecné ustanovení provést důkladné zrovnoprávnění žen ve všech oblastech politického, hospodářského i kulturního života⁹⁴ přejala NFŽ ve svém oficiálním prohlášení téměř doslovně,⁹⁵ zatímco RČŽ si byla na základě zkušeností z dob minulých dobře vědoma, že pouhé prohlášení nestačení, a požadavek zrovnoprávnění žen se proto projevuje zejména v její praktické činnosti.⁹⁶ Na jiném místě Košického programu vláda specifikovala zcela obecný cíl konkrétní poznámkou o výdělečné činnosti žen založené na principu za stejnou práci stejnou mzdu bez rozdílu pohlaví.⁹⁷ V tomto duchu pojala své prohlášení i Netušilová na první konferenci odborářek: „ (...) *lidově demokratická vláda v naší zemi vyzdvihuje ženu – zrovnoprávňuje ji na poli politickém, hospodářském, kulturním i mzdovém. Boj za odstranění rozdílů je v zásadě skončen a pro nás nastává jen proorganisování a důsledné realizování*

⁹⁰ Srov. MUSILOVÁ, *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 342.

⁹¹ O těchto aktivitách je blíže pojednáno v kapitole o konkrétní činnosti Komise žen.

⁹² VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápis konference 10. 11. 1945

⁹³ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, KOR Praha, Zápisy ze schůzí rady žen 1945: 3/9, 2/10, 6/11

⁹⁴ „Bude provedeno důsledné zrovnoprávnění žen ve všech oblastech politického, hospodářského i kulturního života.“ Citováno z *Košický vládní program*, s. 11.

⁹⁵ „(...) především podporovati uskutečnění plné rovnoprávnosti žen jak v politickém, tak hospodářském a veřejném životě našeho státu.“ Citováno z NA Praha, 22, aj. č. 49, Národní fronta žen.

⁹⁶ Praktická realizace a následné trvalé zajištění rovnoprávnosti žen byly předmětem prvního bodu stanov RČŽ., NA Praha, 357/2, kart. 67, Stanovy Rady československých žen.

⁹⁷ *Košický vládní program*, s. 30.

zrovnoprávnění ve všech frontách.“⁹⁸ Praktické uskutečňování tohoto požadavku ve společnosti ale neprobíhalo hladce. Rok po tomto prohlášení upozorňuje Netušilová, že vytyčeným směrem nelze jít na základě právnických formulek, ale po cestě skutečností. I když v oblasti odměny za práci došlo k formálnímu zrovnoprávnění na základě vyhlášky o mzdové rovnoprávnosti žen ze 4. 7.1946, zrovnoprávnění všeobecné zdaleka naplněno nebylo.⁹⁹ Výsměchem na papíře právně zakotvené rovnoprávnosti žen bylo i mimořádné přiděly závodů, které závodní rady z 80% rozdělovaly mužům.¹⁰⁰

Více jak jednoroční spolupráce vyvrcholila symbolicky uspořádáním prvního manifestačního sjezdu československých žen v říjnu 1946 v Praze v předvečer výročí založení republiky. Zde se poprvé po válce sešly zástupkyně všech politických stran i pracovních složek. Své delegátky vyslaly všechny čtyři politické strany, RČŽ, ÚRO, Jednotný svaz zemědělců, okresní osvětové sbory a družstva. Sjezd zahájila uvítáním všech přítomných předsedkyně NFŽ a zároveň místopředsedkyně RČŽ Marie Trojanová.¹⁰¹ Na programu sjezdu byla mj. otázka zabezpečení míru a důsledná demokratizace národů zemí.¹⁰² Tento bod do jisté míry koresponduje s cílem, který si vytyčily všechny organisované ženy bez ohledu na politickou či spolkovou příslušnost. Cíle očistit stát od vlivů, které by mohly ohrožovat jeho existenci, a zajistit budoucím generacím trvalý mír, měly obecnější charakter a vzešly z nálady společnosti osvobozeného státu. RČŽ vtělila tyto požadavky přímo do dvou bodů svých stanov.¹⁰³

Pod maskou dokonalého sjednocení se v zákulisí sjezdu vyostřovaly neshody panující mezi zástupkyněmi jednotlivých politických stran. Časté roztržky mezi komunistkami a národními socialistkami negativně ovlivňovaly atmosféru schůzí

⁹⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápis konference 10. 11. 1945

⁹⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Školení

¹⁰⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Záležitosti, Kulturní záležitosti, Tisk, Rozhlas

¹⁰¹ Od parlamentních voleb v roce 1946 až do roku 1954 byla poslankyní za KSČ. Zastávala též různé stranické posty a na 8. sjezdu KSČ byla zvolena za členku Ústředního výboru komunistické strany.

¹⁰² VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen I, Záznam z I. manifestačního sjezdu N. F. žen v Praze 1946

¹⁰³ NA Praha, 347/2, kart. 67, Stanovy Rady československých žen, s. 4

NFŽ. Opačný názor projevovaly např. v klíčové otázce zařazování žen do zaměstnání. Podle komunistek národní socialistky odmítaly tvoření pracovních brigád a některé lidovkyně dokonce odmítaly zaměstnanost žen jako takovou, protože odváděla ženu od rodiny a domácnosti. Naproti tomu sociální demokratky s komunistkami plně sympatizovaly a uplatňovaly společný postup. Vypjatá situace mezi RČŽ a NFŽ vygradovala až k ochromení činnosti NFŽ. Společný sjezd obou institucí na podzim roku 1946 a spor o MDŽ na jaře příštího roku pak přispěly k jejímu definitivnímu rozpadu.¹⁰⁴

Pro úplné srovnání v otázce zrovnoprávnění u všech tří institucí je nutné podotknout, že Komise žen ÚRO poukazovala na rozdíl od RČŽ a NFŽ ve svých cílech téměř při každé příležitosti na spojitost s vybudováním nové socialistické společnosti. Její ideové zakotvení souviselo s obecným postavením ROH v mocenské struktuře státu a jeho orientací na komunistickou stranu, která vystavila svoji ideologii na marxistických základech.

Jelikož v odborech převládal vliv komunistů, stalo se ROH „jakousi převodovou pákou k masám, oporou politických cílů a záměrů komunistů.“¹⁰⁵ Zejména od okamžiku, kdy do funkce předsedy ÚRO zasedl komunist Antonín Zápotocký, orientovala se odborová politika zcela jiným směrem, než tomu bylo v dobách předešlých. „*Odbory začaly plně konvergovat s oficiální vládní politikou a doslova šly vládě na ruku, a to nejen při vysvětlování obtížné poválečné doby. (...) Na oplátku očekávaly ze strany vlády plnou podporu pro svou činnost; samy se pak deklarovaly za nejspolehlivější oporu vlády.*“¹⁰⁶ Předsedkyně Komise žen ÚRO Milada Netušilová byla rovněž komunistkou. Připomeňme také, že komunisté považovali nastolený systém v Československu po roce 1945 pouze za přechodovou fázi, kdy hlavních met, které určovaly socialistický cíl, bylo zatím dosaženo jen částečně.¹⁰⁷

¹⁰⁴ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 92-98.

¹⁰⁵ ČAPKA, *Odbory v českých zemích*, s. 161. Více KAPLAN, Karel. Odbory v mechanismu lidově demokratické moci v letech 1945-1948. In: *Odbory a naše revoluce*. Praha: Práce, 1968, 94-106.

¹⁰⁶ ČAPKA, *Odbory v českých zemích*, s. 162.

¹⁰⁷ K nejdůležitějším kritériím řadili charakter hospodářských vztahů, ovládnutí nejvýznamnějších

2.3 Organizační struktura

Ženy neměly vlastní odborovou organizaci, ale tvořily jednotné odborové hnutí společně s muži. Případné osamostatňování žen a jejich nedostatečná spolupráce s mužskými kolegy byly vnímány jako nežádoucí. Spolupráce Komise žen měla vést převážně k vybudování jednotné odborové organizace, pomáhat při budování závodních odborových organizací. Tam, kde organizace ještě vytvořena nebyla, neměly ženy čekat na muže a mládež, ale samy se ujmout iniciativy. V následné činnosti se vyžadovalo, aby postupovaly společně s muži, hájily zájmy všeho dělnictva a neomezovaly se pouze na ženské otázky.¹⁰⁸

Na nejnižším stupni odborové hierarchie byly v závodech s větším počtem žen zřizovány jednotlivé komise žen jako pomocné orgány závodních odborových skupin. Komise se skládaly z důvěrníků jednotlivých oddělení. K poradě se scházely se jednou za čtrnáct dní. Celozávodní schůze žen se konala alespoň jednou měsíčně a svolával ji výbor odborové skupiny po dohodě s komisí žen. V závodech s malých počtem žen představovala členka výboru odborové skupiny důvěrníci žen.¹⁰⁹ Odborová skupina jako nejnižší organizační jednotka ROH byla ustavena ve všech závodech s minimálně deseti členy ROH. Zaměstnanci podniků, závodů, úřadů apod. jednoho místa, v nichž bylo zaměstnáno méně než deset členů ROH, tvořili místní odborovou skupinu.

Zástupci závodních odborových skupin a místních odborových skupin si volili podle potřeb na místní všeodborové konferenci místní odborovou radu (MOR). V MOR měly být zastoupeny všechny kategorie zaměstnání v místě se vyskytující, dále také ženy, mládež a závodní milice.¹¹⁰ Organizačně stejně byly zřizovány na vyšší

výrobních prostředků, plánovité řízení výroby, zlomení moci velkokapitálu a jeho nahrazení politickým spojenectvím zástupců všeho pracujícího lidu. DOBEŠ, *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 278, 281.

¹⁰⁸ Závěrečné slovo člena presidia ÚRO p. Jungmanna, VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945. Srov. s kapitolou o konkrétní činnosti Komise žen.

¹⁰⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Záležitosti organizační, Směrnice a pokyny

¹¹⁰ V čele MOR byl předseda. Podle potřeby zřizovaly MOR místní výbory pro jednotlivé kategorie zaměstnání. Tyto výbory byly pomocnými orgány MOR. Pro jednotlivé úseky odborové činnosti

úrovni okresní odborové rady (OOR) a krajské odborové rady (KOR).¹¹¹ Všeodborové komise žen tvořily opět jejich pomocný orgán.¹¹²

Předsedkyně komisí žen při MOR, OOR a KOR musely být členkami odborových rad a musely být pro tuto činnost pověřeny. Komise žen MOR se ustavovaly z delegovaných předsedkyň závodních komisí žen a závodních důvěrníc (případně místních skupin). Komise žen OOR z delegovaných předsedkyň komisí žen MOR, případně také zástupkyň větších závodních komisí žen nebo komisí při místních skupinách ROH. Nakonec komise žen KOR se skládaly z delegovaných předsedkyň komisí žen OOR a předsedkyň okresních svazových komisí, pokud byly zřízeny. Celá komise žen KOR se scházela čtyřikrát do roka, v naléhavých případech častěji.¹¹³

Nejvyšší územní organizační složku ROH představovala Ústřední rada odborů, která pro obstarávání agendy jednotlivých úseků odborové činnosti volila kolektivní orgány v čele s předsedou. Tímto způsobem vznikla ústřední komise organizační, sociálně-politická, národohospodářská, kulturní a odborně vzdělávací, ideová a příslušné kontrolní orgány. Komise se dále dělily z hlediska odbornosti. Odborné rozčlenění komisí pro jednotlivé úseky odborové činnosti bylo zpočátku nejpodrobněji provedeno u ústředních komisí. Komise žen spadala mezi zvláštní komise ústřední komise organizační. Na nižší úrovni fungovaly na podobném principu okresní a krajské komise.¹¹⁴

Své místo v Komisi žen ÚRO měly předsedkyně komisí žen KOR, tajemnice a referentky žen KOR, předsedkyně komisí žen svazových a svazové referentky, plus předsedkyně komise žen Slovenské odborové rady a její tajemnice a referentky. Celá Komise žen ÚRO se scházela podle potřeby, minimálně jednou do roka. Výkonným

byli voleni referenti (organizační, sociální, kulturní, pro odborné vzdělání atd.).

¹¹¹ KOHOUT, *Revoluční odborové hnutí v osvobozené republice*, s. 5-9.

¹¹² VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zásady organizační, Směrnice a pokyny

¹¹³ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zásady organizační, Směrnice a pokyny

¹¹⁴ Celkem zahrnovala ústřední komise organizační šest zvláštních komisí: agitačně-propagační, hospodářsko-finanční, tiskovou, mládeže, žen, personální, zahraniční a komisi pro závodní milice. KOHOUT, *Revoluční odborové hnutí v osvobozené republice*, s. 5-9.

orgánem Komise žen ÚRO byl výkonný výbor, který se scházel jednou týdně. Tvořily ho vedoucí referentka KOR Praha, tajemnice a referentky komise žen ÚRO a referentky žen svazů.¹¹⁵

2.4 Konkrétní činnost

Za pět měsíců od svého zrodu zasáhla Komise žen ÚRO do tvorby některých zákonných opatření, která bylo nutné přijmout bezprostředně po osvobození republiky, a rovněž intervenovala u příslušných ministerstev v otázkách souvisejících s tíživým nedostatkem zboží po ukončení války, zvláště potravin, textilu a obuvi. Jmenovitě se podílela na vzniku dekretu o pravomoci závodních rad, pravomoci odborových organizací, na opatřeních v sociálním pojištění, návrhu části národního pojištění a na účasti při mzdové úpravě v jednotlivých ústředních výborech.¹¹⁶ Jakým způsobem a jakou měrou Komise na zmíněných záležitostech skutečně participovala, nám prameny neosvětlují. Nepochybně spolupracovala s KOR v Praze a spoluorganizovala ženy na závodech, předsedkyně Netušilová se osobně účastnila volby komisí žen v krajích.¹¹⁷

Jako pomocný orgán ROH od závodu až po ústředí Komise žen ÚRO soustředila svou činnost do několika základních oblastí. V první řadě organizovala ženy odborově a starala se o jejich politickou a kulturní výchovu. Druhý bod zájmu Komise se týkal začlenění co největšího počtu žen do pracovního procesu. Za třetí se odborářky měly starat o vytvoření nových pracovních podmínek pro ženy, popř. se postarat o jejich zlepšení a v neposlední řadě velkou část jejich činnosti zabíraly otázky zacílené na organizaci domácnosti a rodinného života.

Zdárné vyřešení celé řady konkrétních úkolů v oblasti sociální, hospodářské, právní, technické, zdravotní aj. vyžadovala spolupráci s celou řadou dalších institucí.

¹¹⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Záležitosti organizační, Směrnice a pokyny

¹¹⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

¹¹⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

Komunikace probíhala mnohdy oboustranně, tzn., že podněty vycházely jak ze strany Komise ven, tak Komise reagovala na výzvy adresované směrem k ní. V prvním případě se jednalo zvláště o „ženské otázky“, jejichž řešení bylo v kompetenci jiné instituce, ve druhém šlo často o nařízení obecného charakteru. Komise žen ÚRO tak navázala styk s příslušnými ministerstvy, úřady, svazy, výbory apod.¹¹⁸ Mnohé otázky pouze konzultovala nebo volila společný postup, nejčastěji s RČŽ. Jako součást ROH samozřejmě byla nucena uposlechnout „příkazy shora“ a pravidelně informovat o své činnosti, naopak s aktuálními tématy odborů obecně se odborářky seznamovaly na svých pravidelných schůzích.

Nábor žen do odborových organizací provázel důraz na odborná školení. Některé ženy odmítaly přijímat funkce z důvodu neznalosti,¹¹⁹ proto bylo v zájmu všech krajů, aby vyškolily z žen schopné funkcionářky a z funkcionářek odborné referentky. Práce funkcionářek byla neplacená založená na dobrovolnosti. Pro co největší úspěšnost získávaly kraje motivační body podle počtu nově obdržených přihlášek.¹²⁰ K zvýšení zájmu o vstup do odborových organizací se využívalo především rozhlasu a tisku.¹²¹ Odborově organizovaných žen stále přibývalo. Ze všech krajů hlásily referentky přírůstek nových členek. Jen za měsíc listopad 1946 bylo ustanoveno 93 nových závodních komisí žen, 2 okresní a jedna krajská komise ve Znojmě.¹²² Ke konci roku 1946 bylo celkem v ROH organizováno 435 355 žen, přičemž v průmyslu, živnostech, obchodě, dopravě, soukromých a veřejných

¹¹⁸ Konkrétně můžeme jmenovat Ministerstvo ochrany práce, sociální péče, školství, zdravotnictví, výživy, průmyslu, financí, zahraničního obchodu, vnitra, spravedlnosti a Ministerstvo informací, Úřad ochrany práce, Ústřední svaz československého průmyslu, Svaz zaměstnanců v distribuci, v dopravě, různých povolání, zdravotní služby; Svaz osvobozených politických vězňů, Ústřední výbor zaměstnanců školství a osvěty a mnohé další.

¹¹⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

¹²⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

¹²¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, KOR Praha, Zápisy ze schůzí rady žen 1945: 3/9, 2/10, 6/11

¹²² VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

službách bylo zaměstnáno celkem 812 985 žen.¹²³ V rámci dvouletky¹²⁴ si odborářky stanovily ještě zvýšit počty členek v ROH a ustavovat další komise žen složené z vyškolených referentek. Aby Komise podpořila aktivitu odborářek, vypsala hned několik soutěží.¹²⁵ Na jaře následujícího roku dosáhly počty organisovaných odborářek půl milionu. Každý měsíc nového roku se ke členství v odborovém hnutí přihlásilo přes 10 000 žen.¹²⁶

Růst počtu žen organisovaných v ROH podněcovala samozřejmě i vhodně použitá ideologie, zacílená jak individuálně tak kolektivně. Členství v ROH znamenalo potenciální možnost podílet se na řešení otázek sociálních, mzdových aj. Odborová organisovanost žen ve všech složkách ROH se stala předpokladem pro naplnění zrovnoprávnění žen ve všech oblastech společenského života. *„Bylo by velmi těžké kritisovat různá opatření, o kterých rozhodují muži a dožadovat se změny, když bychom zásadně odmítaly funkce a tím se samy vyřadily ze spoluřešení problémů. Mají-li ženy povinnosti práce v životě veřejném, pak na prvním místě stojí ROH (...),“* poznamenala Netušilová v rámci přednášky na největší akci svého druhu, velkém školení funkcionářek a referentek ROH, které proběhlo v srpnu 1946 v Radošovicích u Prahy.¹²⁷ Výsledkem jednání všech shromážděných bylo mj. několik resolucí, které poukazují na rozsáhlou činnost odborářek zvláště v sociálních záležitostech.

Výchova odborově organisovaných žen probíhala zejména skrze přednášky. Kromě praktických pokynů a řešení ženské otázky tvořilo součást jejich uvědomování předávání znalostí o vývoji dělnického hnutí, socialismu a hnutí

¹²³ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální, Dvouletka ústřední komise žen ROH; Celkový počet obyvatelstva činil 12 348 968 osob, z toho bylo 6 381 631 žen. Celkem bylo zaměstnáno 4 748 067 osob, z toho 1 979 145 žen (včetně zemědělských).

¹²⁴ *Zákon o dvouletém hospodářském plánu č. 192/1946 Sb.*, schválený vládou 25. 10. 1946

¹²⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální, Dvouletka ústřední komise žen ROH; Konkrétně Soutěž o nejlepší funkcionářku, která získá nejvíce nových členek ROH; o nejvýkonnější referentku, která zorganizuje a uskuteční největší počet komisí; o nejvýkonnější pracovníci na závodě či na úřadě, která doloží, že jejím přičiněním se zvýší výrobnost nebo jejími iniciativními návrhylepší se chod závodu nebo úřadu.

¹²⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápis schůzí; Leden 1947: 13 542 nově přihlášených žen k ROH, únor 1947: 12 501.

¹²⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Školení

odborovém. Své výchovné místo zaujímal rovněž přednášky kulturní, zdravotní a o výchově a zdraví dětí.¹²⁸ Cíle odborové výchovy věcně shrnuje „desatero odborářek“:¹²⁹

1. Jsem si vědoma své funkce a zodpovědnosti.
2. Pracuji ráda a obětavě v ROH s vědomím, že přispívám k zlepšení sociálních a hospodářských podmínek pracující třídy.
3. Práci i schůze řídím účelně v soudružském duchu a s nadšením.
4. Neztrácím čas bezúčelným referátem a podávám zprávu stručně a věcně.
5. Nevracím se ke starým věcem, ale jdu vpřed.
6. Práci i povinnosti dělím účelně mezi všechny.
7. Své vědomosti odborářské si neponechávám pro sebe, ale ochotně podávám druhým.
8. Heslo: „Jednotou odborů k socialismu“ musí být spojeno s každým mým činem.
9. Jako uvědomělá odborářka věnuji veškeré síly a schopnosti k upevnění ROH a k hospodářské výstavbě republiky.
10. Věřím, budeme-li všichni pracovat plánovitě, že dvouletý plán splníme a zajistíme lepší životní podmínky našemu národu i budoucím generacím.

Široce se Komise žen ÚRO uplatňovala v procesu pracovní mobilizace žen. I přes uzákoněnou pracovní povinnost obyvatelstva,¹³⁰ se stále projevoval nedostatek pracovních sil potřebných k obnově hospodářství. Vzhledem k tomu, že příslušný dekret prezidenta republiky vyjímал z pracovní povinnosti mj. ženy, které pečovaly alespoň o jedno dítě mladší 15 let, soustředilo se agitační úsilí právě na ně. K těmto účelům se využívalo zejména místního rozhlasu, krajského tisku, místních porad apod. V polovině listopadu 1945 byla celostátně rozhlasem zahájena akce „Voláme ženy do práce“. Každý den po dobu jednoho týdne se čtvrt hodina vysílání věnovala ženám, které se dosud nezapojily do pracovního procesu.¹³¹ Akce byla provedena na široké základně spolupráce,¹³² na některých místech dosáhla velkého úspěchu, jinde

¹²⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

¹²⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Školení

¹³⁰ *Dekret prezidenta republiky o všeobecné pracovní povinnosti č. 76/1945 Sb.*

¹³¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945; VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápisy schůze členek závod. odbor. skupin, závod. rad a organizací kovodělných závodů 1945: 16/8, 20/9, 17/10, 15/11 a schůze komise žen 1945: 4/10

¹³² Podílelo se na ní kromě ženských organizací RČŽ a NFŽ Ministerstvo ochrany práce a sociální péče, tisk a rozhlas, místní národní výbory, Ústřední ředitelství znárodněného průmyslu aj.

se setkala s obtížemi. Mnoho žen se odmítlo do práce zapojit, jelikož neznaly konkrétní podmínky, za nichž by pracovaly.¹³³ Ženy se stále využívaly jako nekvalifikovaná pracovní síla a jejich začlenění do produktivní práce brzdila dosud neprovedená organisace sil na závodech.¹³⁴ Některé závody navíc odmítaly nové ženské posily přijímat a při výběru zaměstnanců dávaly raději přednost mužům.¹³⁵ Součástí mobilizace žen do práce se tak stal požadavek na zvýšení kvalifikace žen, a to prostřednictvím kvalifikačních kursů.¹³⁶ Růst odbornosti žen a jejich zařazení na kvalifikovaná pracovní místa navíc mělo přispět k zlepšení mzdového ohodnocení, které bylo součástí obecného zrovnoprávnění žen ve společnosti. Strategie zařazení žen do práce zahrnovala rovněž přearažení žen na pozice, ve kterých se spíše uplatnila ženská zručnost.¹³⁷ Obecný cíl dvouletky zařadit do pracovního procesu všechny práce schopné ženy přijaly za svůj mnohé instituce, a proto je téměř nemožné zjistit, jak velký podíl na růstu počtu zaměstnaných žen měla přímo Komise žen ÚRO. Polemizovat můžeme i o osobních motivech žen ke vstupu do práce. Ještě v šedesátých letech představovaly hlavní motiv vstupu do práce ekonomické důvody, potřeba udržet či zvýšit životní úroveň rodiny, vybavit domácnost tím nejnutnějšími, zabezpečit děti,¹³⁸ což se zvláště v prostředí válkou zničeného hospodářství jeví jako důvod zcela zásadní.

Jako prostředník k jiným institucím fungovala Komise žen ÚRO v konkrétních případech, kdy se na ni ženy obracely s žádostmi o umístění nebo přeložení na jiné pracovní místo, se stížnostmi na zaměstnavatele, jmenováním do jiných platových tříd atp., přestože např. agendu nabídky i poptávky volných pracovních míst spravoval Úřad ochrany práce.¹³⁹ Množství zaslaných dopisů adresovaných Komisi žen ÚRO svědčí o jisté důvěře zaměstnaných žen v tuto instituci a o přesvědčení, že právě zde organisované odborářky mohou reálně vyřešit jejich pracovní problémy.

¹³³ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

¹³⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Školení

¹³⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Záležitosti organizační

¹³⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Školení

¹³⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

¹³⁸ *Postavení zaměstnaných žen na Liberecku*. Výzkumná zpráva, Institut ROH, Praha 1969.

¹³⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

Tíživá situace panovala především ve vysídleném pohraničí, kde byl kritický nedostatek pracovních sil. Do těchto míst se doporučoval přesun zejména svobodným mladým ženám, které nebyly vázány k místu, což byl na druhé straně jeden z problémů umístění žen vdaných. Pracovní síly bylo potřeba zejména v zemědělství, v průmyslu potravinářském, slaboproudém, textilním aj. Jen v textilním průmyslu z cca 45 000 potřebných sil připadalo plných 70% na ženy.¹⁴⁰

Třetí široká oblast, do které Komise žen ÚRO významně zasáhla, se týkala péče o pracující ženu. Sem patřila nejen veškerá zdravotní opatření k udržení dobrého zdravotního stavu žen pro plný pracovní výkon, ale též otázka hygieny, čistého a příjemného pracovního prostředí na pracovišti. V rámci zásahů hlavně v právní oblasti se podařilo např. do paragrafu občanského zákoníku prosadit, že žena má právo do 6 měsíců po porodu na 2 půl hodiny a do 9 měsíců na 1 půl hodinu denně na kojení v rámci pracovní doby.¹⁴¹ Součástí péče o pracující ženu se stala i tělovýchova, nápravný tělocvik pro ženy, uvědomovací přednášky a filmy ze zdravotního oboru.¹⁴²

Náborovou akci žen k odborové tělovýchově prováděly kulturní komise (tělovýchovné referáty). Prostřednictvím referentek žen v krajích propagovaly tělesnou výchovu u pracujících žen přímo v závodech. K počátku listopadu 1946 bylo vybudováno 885 tělovýchovných jednotek. Zde měly ženy možnost po práci, někdy v poledních přestávkách, zapojit se do kolektivních her nebo protáhnout tělo gymnastikou. Nápravnými a vyrovnávacími cviky se mělo předcházet eventuálním následkům jednostranné práce. Odborová tělovýchova byla vedena přímo v závodech vedoucími z řad zaměstnanců, pro které tělovýchovný referát ÚRO pořádal odborné školení. Hromadná tělovýchova měla přispět k udržení zdraví žen a tím k plným pracovním výkonům a k utužení vztahů a disciplíny mezi osazenstvem závodu.¹⁴³

Otázka zdraví a zároveň snaha o zvýšení populace souvisely s konkrétními

¹⁴⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

¹⁴¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

¹⁴² VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

¹⁴³ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Záležitosti, Kulturní záležitosti

opatřeními ohledně pracovních podmínek žen. Jednalo se především o těhotné ženy, které měly být v závodech přemísťovány na lehčí práce a do zdravého prostředí, a zajistily se jim pravidelné lékařské prohlídky.¹⁴⁴ Jako součást diskutovaného zákona o národním pojištění mělo být schváleno i opatření na ochranu výdělečně činných žen v mateřství, které mělo zajistit, že po dobu těhotenství nebudou ženy zaměstnávány těžkou prací s jedy, od počátku šestého měsíce těhotenství budou převedeny na lehčí práci při stejném platu a ochrání těhotnou a kojící matku před výpovědí.¹⁴⁵

Často projednávaná sociální opatření podporovala zejména vdané ženy s dětmi. Aby se tyto ženy mohly naplno zapojit do politického a hospodářského života, bylo nutné je částečně uvolnit z domácích prací, kterými byly doposud zaměstnány po většinu dne. Na ženu začaly být kladeny zvýšené nároky. V okamžiku, kdy začala chodit do placeného zaměstnání, na práce v domácnosti jí zbylo podstatně méně času a obstarávala je mnohdy až do pozdních večerních hodin. Komise žen ÚRO se prakticky podílela na řešení jednotlivých problémů, které z této neuspokojivé situace vznikaly, a postupovala je k řízení dalším institucím.¹⁴⁶

Skrz RČŽ mělo své odborové zastoupení i družstvo Osvobozená domácnost, které vzniklo za účelem osvobodit ženu od nadměrné a v době technického pokroku neúčelné a zbytečné fyzické námahy spojené s obstaráváním domácnosti. Podstata družstva stála na jednoduché myšlence - zřídit společnou jídelnu, prádelnu, správkárnu, čímž se ušetří čas i energie. Přípravné práce k založení družstva začaly už v roce 1945, ale k otevření první Osvobozené domácnosti došlo podle Nečasové až v lednu 1948.¹⁴⁷ Komise žen ÚRO se podílela na náboru členstva Osvobozené

¹⁴⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

¹⁴⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Školení; *Zákon o národním pojištění č. 99/1948* v konečném znění upravoval výpomoc v domácnosti pro ženy, které pečují o domácnost a alespoň jedno dítě a jsou z důvodu těhotenství či nemoci hospitalizovány nebo upoutány na lůžko. Dále rozšiřoval pomoc v mateřství o věcnou dávku v podobě dětské výbavy, jednorázovou dávku porodného a zavedl peněžitou pomoc v mateřství po dobu 18 týdnů. V textu zmíněná opatření byla součástí zákona o nemocenském, invalidním a starobním pojištění.

¹⁴⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

¹⁴⁷ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 119; Tomu neodpovídá zápis ze schůze výkonného

domácnosti a ziskem podílů na družstvu usilovala o urychlení jeho činnosti.¹⁴⁸

Se sociálními institucemi spolupracovaly odborářky v krajích při budování jeslí a mateřských škol. Staraly se o úpravu otevíracích hodin v mateřských školách, aby odpovídaly pracovní době matek.¹⁴⁹ Jako určitý kompromis mezi prací v domácnosti a potřebou zařadit co největší množství žen do závodů se snažily prosadit 4 hodinové pracovní směny.¹⁵⁰ Diskutovala se rovněž noční práce¹⁵¹ žen či rodičovské přídavky na děti. K častým tématům hovorů patřilo přednostní právo nákupu pracujících žen a otevírací doba v obchodech, která neumožňovala zaměstnaným ženám obstarat si nákupy mimo pracovní dobu. Na zasílané stížnosti, že obchodníci nedodržují nařízení, reagovala Komise zasíláním oběžníků přímo do rukou obchodníků a přispěla upozorněními v rozhlasu. Podobné diskuse vyvolávala otázka náhradního volna, kdy měly pracující ženy ještě před skončením války právo na den volna k obstarání nákupů, praní, spravování prádla atp. Po válce byl tento den vyhláškou zrušen. V některých závodech přetrvával s tím, že si ho ženy musely napracovat.¹⁵²

V oblasti hospodářské, v rámci zajištění péče o matku a dítě, zasahovala Komise žen ÚRO do otázek distribuce, zejména textilu a potravin a projednávala snižování cen určitých výrobků. Ve prospěch žen se obracela na příslušná ministerstva se zcela konkrétní požadavky z oblasti školství a zdravotnictví a intervenovala ve prospěch zmírnění sociálně patologických jevů společnosti,¹⁵³

výboru Komise žen ÚRO z jara 1947, podle něhož došlo ke zřízení Osvobozené domácnosti v Humpolci a Hradci Králové. In: VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

¹⁴⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

¹⁴⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

¹⁵⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen I, Zápisy schůzí, Zápisy schůze komise žen 1946: 15/10, 5/11, 12/11, 11/9, 4/12

¹⁵¹ Komise žen ÚRO nebyla zásadně proti noční práci žen, zvláště v naléhavých případech vzhledem k dvouletému plánu, v některých pracovních odvětvích, zvláště v době kampaně atd. Souhlasila, aby z noční práce byly vyřazeny těhotné ženy a kojící matky, které zvláště potřebují pravidelný spánek.

¹⁵² VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

¹⁵³ Např. navrhovaly, aby do školních osnov vyšších tříd středních škol byl zařazen předmět národní hospodářství, jelikož absolventi středních škol přicházejí do praxe bez vědomostí a zájmu o hospodářství státu, do předmětu politická výchova má být zahrnuta učební látka o jednotném odborovém hnutí, na všech školách mělo být zavedeno vyučování zdravotní výchovy. Ministerstvu zdravotnictví byla zaslána resoluce, aby 1) byly zřízeny ambulance, kde by byly prováděny pravidelné lékařské prohlídky všech žen, hlavně žen v přechodu, 2) byly zavedeny povinné

rovněž evidovala veškeré statistiky (počet jeslí, mateřských škol, dětských domů, počet sociálně-zdravotních pracovníků atp.).

Okresní a závodní komise pořádaly charitativní akce založené na finančním příspěvku získaného prostřednictvím brigád. Pomoc směřovala do oblasti Slezska, kde komise převzaly patronát na některými obcemi nebo vypomohly mateřským školkám. Vánoce místním obyvatelům, především dětem, zpříjemnily zasláním knih, oděvů, obuvi a hraček. Hračky obdržely od komisí i děti jugoslávské. V některých závodech, kde se učili mladí Jugoslávci, komise žen pro tyto mladíky praly a zašívaly. Odborárky některých závodů byly také pověřeny přípravou vánoční nadílky pro děti zaměstnanců.¹⁵⁴

Velmi pestrá a v mnohých případech zcela konkrétní aktivní činnost komisí žen se ale ne vždy setkala s úspěchem. V podstatě všechny velké cíle, které si Komise žen ÚRO vytyčila, se nedařilo naplnit. Jmenovitě zrovnoprávnění s muži, uskutečnění zákona o ochraně mateřství výdělečně činných žen, 4 hodinová pracovní směna pro vdané ženy s dětmi, zvýšení a rozšíření rodinných přídatků. V otázce zavádění sociálních zařízení (jesle, mateřské školy) nedošlo do konce roku 1946 ani ke koordinaci příslušných institucí. Pro nedostatek elektrických praček, pro jejichž výrobu chyběly závodům prostředky, vážlo zřizování závodních prádel.¹⁵⁵

Některé konkrétní akce celonárodního charakteru přesahovaly zájmově i organizačně možnosti jednotlivých institucí. Pod záštitou Ministerstva informací se

prohlídky chrupu mladistvých v závodech, 3) aby zaměstnanci v průmyslu potravin a poživatin a v obchodech s potravinami byli podrobováni pravidelným lékařským prohlídkám (nebezpečí nákazy). Ministerstvu vnitra byl zaslán požadavek, aby za účelem vymýcení prostituce byly zřizovány výchovné tábory pro nepolepšitelné a jelikož se jedná o mimořádně naléhavý problém, žádají o zřízení ženské policie. Ministerstvo výživy obdrželo stížnost na vzrůstající se opilství nejen mezi muži, ale i mezi ženami a mládeží. Současně zaslaly resoluci se žádostí o provedení opatření „1) aby lihoviny nebyly do naší republiky dováženy, 2) aby lih byl použit především k účelům lékařským a pro vývoz, 3) aby byla vydána přímá nařízení (se stanovením trestu) ohledně čepování lihovin mladistvým.“ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zásady organizační, Resoluce; VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

¹⁵⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

¹⁵⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Zpráva o činnosti Ústřední komise žen 1946

odborářky z Komise žen ÚRO podílely na organizaci „Týdne dětské radosti“. Ve výkonném výboru pro jeho přípravu je zastupovala Netušilová a zástupkyně ÚRO.¹⁵⁶ „Týden dětské radosti“ se vůbec poprvé konal na území celého státu ve dnech 16. - 23. 6. 1946. S úspěchem ho uspořádalo velké množství obcí s cílem vyvolat zájem o problematiku zdravého duševního i tělesného vývoje dětí a podporovat všestranně zvýšenou péči o děti. I přes nedostatek času pro přípravu, vyvolal v celé veřejnosti pozitivní odezvu. Svého názvu dostala akce zejména v trvalých zařízeních péče o děti, do půl roku po skončení akce byl vytvořen výkonný výbor pro nadcházející ročník.¹⁵⁷ Ten se uskutečnil v mnohem větším rozsahu než dosud. Československý rozhlas a všechny regionální stanice uváděly zvláštní pořady. Na státních úřadech, v nádražních čekárnách, v prodejních družstvech Bratrství, ve školách apod. byly vyvěšeny nástěnné noviny. ÚRO obstarala rozdělení novin v závodech a podnicích. Rodičovská sdružení darovala či za nízkou částku prodávala speciálně vytvořené odznaky. Ministerstvo výživy připravilo pro děti od 3 do 6 let balíček datlí a pro školní mládež krabičku cukrovinek. Referentky ÚRO podporovaly tvoření brigád, které upravovaly dětská hřiště, koupaliště nebo prováděly úklid v jeslích a mateřských školách.¹⁵⁸

Z pozice virilního člena RČŽ a jako součást NFŽ spolupracovala Komise žen ÚRO na celostátním sjezdu československých žen, který veřejně prezentoval jejich společné zájmy, o nichž jsme se už zmínili výše. Manifestace se konala v pražské Lucerně ve dnech 26. - 28. 1946 a symbolizovala především ochotu žen různé politické a zájmové orientace spolupracovat a tím prosazovat tolik demonstrovanou jednotu. V předvečer konání sjezdu byl schválen dvouletý hospodářský plán a slavnostně vyhlášen v den výročí vyhlášení republiky, což programu a celkové náladě sjezdu propůjčilo mimořádný agitační charakter. Účastnilo se ho přes tisíc delegátek ze všech krajů republiky, slova se ujali též čestní hosté, prezident republiky Beneš, předseda vlády Gottwald a další členové vlády. Během dne se řečnice střídaly u

¹⁵⁶ Pro rok 1946 Vlasta Koničková, pro rok 1947 Milada Bašová

¹⁵⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Kulturní záležitosti, Tisk, Rozhlas

¹⁵⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen II, Kulturní, tisku, rozhlasu

mikrofonového pultu, večer zpestřila kulturní vystoupení. Přednesené příspěvky se tematicky věnovaly účasti žen ve dvouletce a výstavbě státu, potřebě novelizovat právní řád ČSR, zvýšit podíl žen na politickém životě aj. Dotkly se rovněž otázky péče o matku a dítě a s tím spojené populační politiky.¹⁵⁹ V jedné z následných diskusí se slova ujala Čermáková, která zdůraznila nespravedlnosti, kterým jsou vystavovány zemědělské ženy. Poukázala na neblahý nedostatek pracovních sil v zemědělství, což nutí tyto ženy trávit náročnou prací přes dvojnásobek času a nedovoluje jim věnovat se výchově dětí.¹⁶⁰

Doprovodný program akce zahrnoval výstavu „Žena v boji, práci a tvorbě“, která byla instalována ve Svazu českého díla na Národní třídě. Rozhlas ÚRO byl vyzván, aby zařadil do svého pořadu výzvu k závodům, aby organisovaly hromadné prohlídky výstavy. Komise žen ÚRO se jí účastnila 10. listopadu za doprovodu odborného výkladu Ing. Müllerové. Odborářky z ústředí se pravděpodobně přímo organizačně podílely na uspořádání výstavy,¹⁶¹ podrobnosti nám ale prameny neosvětluje.

2.5 Mezinárodní spolupráce

Intenzivní internacionalistické snahy RČŽ se v poválečném Československu ukázaly jako těžce realizovatelné. Ač si ve svých stanovách vytyčila aktivní spolupráci s mezinárodními ženskými organizacemi, nakonec intenzivní styky udržovala pouze s Mezinárodní demokratickou federací žen (MDFŽ).¹⁶² Světového kongresu žen v Paříži v listopadu 1945, na němž došlo k oficiálnímu ustavení MDFŽ, se účastnila i předsedkyně Komise žen ÚRO Netušilová. Prostřednictvím RČŽ tak odborářky získaly zahraniční kontakty, k nimž by se jiným způsobem jen těžko

¹⁵⁹ Podrobně NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 124-127. Nepokládám za nutné ve své práci opakovat zde uvedené informace.

¹⁶⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen I, Záznam z I. manifestačního sjezdu N. F. žen v Praze 1946

¹⁶¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen III, Záležitosti, Kulturní záležitosti, Tisk, Rozhlas; Komise žen ÚRO obdržela od Ministerstva národní obrany soubor fotografií žen při práci ve Vítkovických železárnách a souhlasilo s uveřejněním na výstavě „Práce žen“. Název výstavy sice neodpovídá, ale časově jde pravděpodobně o výstavu „Žena v boji, práci a tvorbě“.

¹⁶² O úloze RČŽ v rámci MDFŽ více NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 133-138.

dostávaly. Podle zprávy, kterou podala po svém návratu, navázala informativní styky s vedoucími odborářkami Francie, Anglie, SSSR, Polska, Jugoslávie, Bulharska a Španělska, přičemž písemný styk přislíbila pouze prvním čtyřem státům. Z hlediska obsahového vyjadřuje její zpráva zjevnou prosovětskou orientaci. Zatímco hospodářský život rodin a pracovní podmínky žen ve Francii, Itálii, Španělsku, Anglii, Alžírsku, Indii a Číně shledala těžší a problematičtější než doma, vyšší hospodářská demokracie a možnosti žen ve všech pracovních odvětvích v SSSR a Jugoslávii vzbudily její obdiv. Týdenního jednání se účastnily delegátky z 39 států, z nichž 19 vyslalo své vedoucí odborové funkcionářky. Na vlastní odborové schůzi se Netušilová za československé odbory zavázala ke spolupráci s MDFŽ a k úzké spolupráci s domácími organizacemi s cílem obhájit politická, hospodářská, právní a sociální práva žen.

V následujícím roce československé delegátky ve složení Horáková, Hodinová-Spurná, Trojanová odjely na další dvě zasedání výboru MDFŽ. V červnu 1946 směřovaly znovu do Paříže a o půl roku později navštívily Moskvu, kde se mj. řešil vztah MDFŽ k ostatním mezinárodním organizacím žen. Do role hostitelek se československé ženy dostaly na jaře 1947. Jednání rady MDFŽ ve dnech 20.2. - 1. 3. v Praze představovalo nepochybně největší událost na půdě mezinárodní spolupráce. Československo přivítalo 93 delegátek z 31 zemí světa.¹⁶³ Na přípravě sjezdu se podílely členky RČŽ a NFŽ včetně zástupkyň Komise žen ÚRO.¹⁶⁴ Sjezd byl zahájen slavnostním projevem Milady Horákové v Senátu. Posléze se jednání přesunulo do pražské Lucerny, v jejímž sále se diskutovaly jednotlivé body programu, tj. ženy v koloniálních zemích, postavení černošských žen v USA a poválečná péče o dítě.¹⁶⁵

U příležitosti zasedání Rady MDFŽ uspořádaly pražské odborářky mimořádnou konferenci, na níž se týden po zahájení sjezdu sešly mimo významných reprezentantek MDFŽ, předseda ROH Zápotocký, generální tajemník Erban, členové presidia ÚRO, zástupkyně RČŽ, NFŽ a ministerstva informací. Na úvod Netušilová

¹⁶³ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 136-137.

¹⁶⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Záписы schůzí

¹⁶⁵ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 136-137.

ve svém projevu zdůraznila, že československé pracující ženy se plně staví za požadavky MDFŽ, především za důsledné zničení světového fašismu a nacismu, a s nimi také korespondoval obsah jejího projevu. Nadto vyzdvihla zásluhy sovětských a jugoslávských žen a neopomněla též snahy žen československých v plnění dvouletého hospodářského plánu. Z oblasti péče o dítě poukázala na snahu ROH zvýšit prostřednictvím sociálních zařízení a zákonných opatření životní úroveň rodin. V následujících příspěvcích se nejčastěji opakovalo téma udržení světového míru a demokratizace režimů všech států. Ideologický nádech dodal celé konferenci proslov generální sekretářky sovětských odborů Niny Popovy.¹⁶⁶

Uspořádání mezinárodní konference v hlavním městě představovalo jednu z významných příležitostí, jak zviditelnit ženskou otázku. Odboráři tak oprávněně spatřovali v MDFŽ důležitého spojence. Jejich zájmy se protínaly hlavně v požadavku zrovnoprávnění žen a jejich aktivní účasti na společenském životě. Jelikož ROH ztotožnilo pracující ženu s ženou odborářkou, jakákoliv možnost propagace ženské otázky představovala možnost, jak navýšit počty odborově organisovaných žen. V rámci programu si členky MDFŽ prohlédly i některé krajské závody.¹⁶⁷ Jakýmsi vodítkem pro činnost žen demokratických států se měly stát resoluce, na kterých se v závěru pražského zasedání usnesla rada MDFŽ. V jejich obsahu vyjádřila konkrétní postoj k situaci žen v koloniálních zemích a situaci černošských žen v USA, zdůraznila podporu péči o dítě či význam Mezinárodního dne žen apod.¹⁶⁸

Vzhledem k absenci bližších informací je velmi obtížné hodnotit, nakolik se odborově organisované ženy angažovaly na mezinárodním poli. Proklamovaly sympatie k protestům anglických žen, které byly zařazovány na neodpovídající pracovní místa, slovně podporovaly boj řeckých žen za demokracii,¹⁶⁹ na celostátním sjezdu ROH se postavily za odstranění Frankova režimu ve Španělsku a žádaly svobodu a demokracii pro tamější trpící ženy a děti,¹⁷⁰ ve druhém požadavku

¹⁶⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

¹⁶⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

¹⁶⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

¹⁶⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

¹⁷⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen II, Záležitosti organizační, Resoluce

apelovaly na Světovou odborovou federaci,¹⁷¹ aby věnovala pozornost otázkám pracujících žen koloniálních zemí.¹⁷² V praktické rovině pravděpodobně zůstávaly zejména u charitativní výpomoci jugoslávským učňům a dětem nebo v den výročí ruské revoluce 1947 uspořádaly sbírku pro uvězněné ženy ve Španělsku.¹⁷³ Stejně jako RČŽ naplňovala Komise žen ÚRO obecné cíle MDFŽ (demokratizace, spravedlnost, mír) prostřednictvím konkrétní činnosti přispívající k výstavbě státu.

¹⁷¹ Světová odborová federace byla založena v roce 1945 jako součást protihitlerovské koalice. Poté co její vedení odmítlo podpořit Marshallův plán, stala se prokomunistickou organizací, v jejíchž řadách převažovali odboráři z východoevropských socialistických zemí. Členy SOF byly i některé ne příliš početné a silné odborové organizace Třetího světa.

¹⁷² VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Záписы schůzí

¹⁷³ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

3 Komise žen ÚRO 1948 - 1950

Za souhlasu a podpory velké části obyvatel, kteří se nechali zlákat sliby a politickými prohlášeními, došlo v únoru 1948 k monopolizaci moci komunistů a k rozhodujícímu zapojení Československa do sovětského bloku. Politický převrat, který nadlouho tragicky poznamenal státní a národnostní vývoj v zemi, byl výsledkem sporů mezi politickými stranami na přelomu let 1947/1948 a situace, kdy ústavní a koaliční orgány a rovněž mnohé instituce nebyly s to dojít kompromisu a snaha dohodnout se na společném postupu slábla.¹⁷⁴

3.1 Události února 1948

V Radě československých žen napjatá situace vyplněná vyhrcozenými diskusemi a neutuchajícími spory vedla k útlumu činnosti jednotlivých komisí a pasivitě, kterou členky vyjadřovaly nízkou účastí na schůzích. Pod vlivem politické konstelace nově příchozího roku se měnil i vztah některých členek k organizaci jako takové. Potřeba reorganizace Rady československých žen se diskutovala na jejím jednání už na jaře roku 1947. Zdá se, že odborárky už tehdy měly jasnou představu o jejím budoucím uspořádání. Základními sloupy RČŽ se měly stát družstva, odbory a Svaz čs. zemědělců.¹⁷⁵

Protikladná stanoviska komunistů na jedné straně a nekomunistů na straně druhé uvnitř ÚRO vyostřil spor o úpravu platů státních a veřejných zaměstnanců. Návrh, který předložilo ÚRO společně s komunisty, nebyl přijat. Zápotocký ovšem nehodlal ustoupit a o dva dny později na zasedání presidia ÚRO vyzval ke svolání sjezdu závodních rad a požadoval další znárodnění. Negativní ohlasy především z řad nekomunistů měla zastříť další vlna rezolucí. 20. února vypukla vládní krize.

¹⁷⁴ Tématu převzetí moci komunistů v Československu a jeho následkům se věnuje celá řada publikací. Z těch nenovějších uveďme např.: KOCIAN, Jiří, Markéta DEVÁTÁ. *1948: Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011; ČAPKA, František, LUNEROVÁ, Jitka. *1948: Vítězný únor: cesta k převratu*. Brno: CPress, 2012; VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008; KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004.

¹⁷⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

Revoluční odborové hnutí jakožto nejpočetnější organizace zastupující pracující složku obyvatelstva získalo důležitou roli při utváření nové koncepce Národní fronty. Od druhého dne vládní krize docházelo za jejich pomoci k ustavování akčních výborů Národní fronty,¹⁷⁶ které se staly jedním z hlavních nástrojů monopolizace moci komunistů.

Členky Komise žen ÚRO naslouchaly uvnitř „táboru lidu“ na Staroměstském náměstí Gottwaldově projevu o řešení krize pod taktovkou KSČ. Byla vydána výzva „Voláme pracující ženy k pohotovosti“, uveřejněná tiskem a rozhlasem.¹⁷⁷ Na ustavující schůzi ÚAV NF 23. února byli představitelé politických stran, odbojových a dalších nadstranických organizací, včetně RČŽ, vyzváni, aby vyjádřili svůj souhlas s ustavováním akčních výborů. K souhlasnému stanovisku tlačily RČŽ především komunistické ženy. Předsedkyně Komise žen ÚRO Netušilová nabádala její členky, aby se připojily k levicovým odborovým akcím, které povedou k oživení funkčnosti Národní fronty. Předsedkyně Rady Horáková tento postoj zásadně odmítala a odvolávala se na stanovky RČŽ, v nichž se zavázaly vměšovat se pouze do záležitostí týkajících se výhradně žen. Následovalo hlasování, ve kterém se 20 členek z 33 postavilo za stanovisko předsedkyně Horákové.¹⁷⁸

Revoluční náladu podpořila jednohodinová generální stávka, kterou zorganizovaly odbory v pravé poledne následujícího dne. Zatímco masy pracujících veřejně vyjadřovaly souhlas s politikou KSČ, Horáková odolávala nátlaku místopředsedkyně, komunistky Julie Prokopové. Jak se za krátko ukázalo, bylo její vyjednávání pouhou formalitou. Prokopová za zády Horákové odeslala ještě ten den dopis ÚAV NF, v němž ze své pozice místopředsedkyně projevila vůli Rady vstoupit do jeho řad. Rozhodla se takto narychlo, neboť ještě toho dne odpoledne měl vypršet termín přihlášek organizací do akčního výboru. Jak se to Horáková dozvěděla, svolala hned na příští den mimořádnou schůzi výkonného výboru RČŽ. Kromě členek výboru ale tentokrát dorazily i zástupkyně Národní fronty a odborářky v čele

¹⁷⁶ ČAPKA, *Odbory v českých zemích 1918-1948*, s. 184-186.

¹⁷⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

¹⁷⁸ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 136-137.

s Netušilovou. Důrazně se dožadovaly, aby byl vyslyšen jejich hlas, jelikož tvoří početně nejsilnější složku RČŽ. Požadovaly okamžité prohlášení vstupu organizace do akčního výboru. Po několikahodinovém jednání se opět přistoupilo k hlasování.¹⁷⁹ Za pouhé dva dny došlo k naprostému převratu sil, pro vstup hlasovalo 27 členek,¹⁸⁰ 7 proti a 5 se zdrželo hlasování. Do nově vytvořeného akčního výboru RČŽ bylo jmenováno 10 odborárek. Další akční výbory byly ustaveny např. při Spolku akademicky vzdělaných žen, Ústředí hospodyň či YWCA. „*Učinily jsme vše pro vítězství dělnické třídy, (...) odborárky se rozhodně a oddaně postavily za demokratický řád a vládu obrozené Národní fronty (...)*“, hodnotila Netušilová uplynulé události posledních dní.¹⁸¹

Útlum do té doby běžné činnosti žen ÚRO, kdy se nekonaly schůze, školení funkcionárek, ani soutěže mezi tajemnicemi a referentkami, jen poukazuje na skutečnost, že měly v osudových únorových dnech „plné ruce práce“. Jako součást odstranění stávajícího lidově demokratického režimu probíhala na úřadech, v podnicích a politických stranách očista s cílem „*odstraňovat všechny rozvratné reakční živly*“.¹⁸² V některých závodech se po čistkách rozpadla celá závodní komise. Volána k zodpovědnosti byla i jedna z členek Komise žen ÚRO Vlasta Šplíchalová. Na návrh mimořádné schůze Komise žen ÚRO a představitelk velkých závodů byla zbavena funkce, neboť se „záporně postavila k požadavkům sjezdu a v poslední době před únorovými událostmi rozbíjela jednání Komise žen ÚRO.“¹⁸³

K otevřenému konfliktu mezi Šplíchalovou a Netušilovou došlo na lednové schůzi výkonného výboru v otázce organizace další činnosti Komise. Šplíchalová nesouhlasila s prací jen mezi ženami, která v odborovém hnutí vytvářela samostatnou ženskou linii. Nebylo podle ní správné, aby se např. řečnické kursy pořádaly jenom pro ženy, ale aby se raději uskutečnily ve všeodborovém rámci. Poukazovala na to, že v SSSR nemají ženy žádné ženské komise, že se uplatňují jen ve společné práci s

¹⁷⁹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 153-154.

¹⁸⁰ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 154. Zde uvedeno 30 členek.

¹⁸¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

¹⁸² NA Praha, 357/2, kart.81, Směrnice pro činnost AV NF

¹⁸³ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

muži. Netušilová s tímto názorem nesouhlasila a odvolávala se na nemožnost srovnávat uvědomělost československých žen s ženami v SSSR. Stála si za tvrzením, že naše ženy odborářky je nutné teprve vychovávat pro odborářskou práci a pro budovatelské úkoly. Komise žen jsou tu proto, aby ženy organizačně podchytily, školily je a zajišťovaly pro účast na všeodborových, svazových schůzích, akcích a komisích.¹⁸⁴ V neprospěch Šplíchalové odmítly i ostatní členky výboru považovat komise žen za zbytečné, i když její obavy byly na místě. Zvážit otázku tvorby nových komisí tak, aby se vytvářely skutečně jen tam, kde jich bylo potřeba, doporučovali v předchozím roce i někteří funkcionáři ÚRO.¹⁸⁵ Zdá se však, že v nově nastalé situaci nebyla tak důležitá organizace, ale především šlo o získání moci. Rozpad Komise žen ÚRO by pro Netušilovou znamenal i pokles jí samotné, což nemohla dovolit.

Představa odborárek o nové podobě RČŽ¹⁸⁶ plně korespondovala s představou komunistických představitelů Rady. Organizačnímu sekretariátu ÚV KSČ předložily konkrétní návrh, jak by měla budoucí organizace vypadat. Jestliže před únorem 1948 Rada československých žen fungovala jako zastřešující orgán ostatních ženských spolků, nyní se měla stát jednotnou masovou organizací. Zrušením či násilným sjednocením jednotlivých spolků do větších celků se mělo předejít nebezpečným nekontrolovatelným aktivitám. Navíc dlouholetá tradice sdružování do spolků představovala pro komunistickou stranu buržoazní přežitky. Ústřední komise žen KSČ zhodnotila situaci jako výbornou příležitost odstranit „*různé pochybné spolky a společnosti žen*.“¹⁸⁷

3.2 Rada žen

Ustavující schůze Rady žen se konala v červnu 1948. Od února stál v jejím čele

¹⁸⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

¹⁸⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

¹⁸⁶ O budoucí podobě ženské organizace diskutovaly odborářky na březnové schůzi výkonného výboru Komise žen. Shodly se na vytvoření jednotné organizace jako základny, ze které se bude hovořit k ženám. VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

¹⁸⁷ NA Praha, 22, 1, Zápisy z porad komisí žen, Citováno z NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 163.

na přechodnou dobu „akční výbor RČŽ složený z dvacetičlenného předsednictva a výboru reprezentovaného zástupkyněmi velkých zájmových organizací a politických stran.“ Transformovaná organizace dala následně změnou názvu očividně najevo změnu v orientaci svého působení. Personálně se Rada rozloučila se všemi vedoucími představitelkami bývalé organizace, které nesouhlasily se vstupem do akčního výboru a řadou dalších novému směru nevyhovujících pracovníků. V duchu nových poměrů se postupně transformovala pracovní náplň, struktura i hlavní aktivity spolku. Ostatní spolky, které ustály tlak nového režimu, řídila Rada prostřednictvím akčních výborů. O jejich další existenci, způsobu přeměny a dalším směřování rozhodovala ustanovená národní správa. Po únoru 1948 se tak Rada žen stala jedinou organizací žen tohoto charakteru v českých zemích a „paradoxně pouze kvůli násilným direktivním zásahům se jí podařilo naplnit letitý cíl ženského hnutí – sjednotit různorodé vrstvy populace v jediné organizaci.“ K Radě žen se přivtělily i politicky angažované osoby, jelikož jejich původní zastřešující organizace Národní fronta žen byla v únorových dnech rozpuštěna akčním výborem RČŽ.¹⁸⁸

3.2.1 Členství Komise žen ÚRO v Radě žen

Radu žen oficiálně tvořili členové individuální a kolektivní. V důsledku přeměny Rady žen na masovou organizaci se zde dle návrhu stanov ze září 1948 již nevyskytovali spolkoví členové. Ve snaze komunistů centralizovat veškeré zájmové aktivity začala od roku 1949 systematická likvidace sdružených spolků. Jejich členky měly v ideálním případě přejít pod osobní členství v Radě žen. Neformálně si přesto celá řada osob ponechala legitimaci původního spolku, i když o spolkovém životě ve formální rovině hovořit nemůžeme.¹⁸⁹

K zajímavým závěrům došla Nečasová v kategorii osobního členství. I když se členky rozpadnuvších spolků měly stát osobními členkami Rady žen, komunisté individuální členství veřejně nepodporovali a ponechávali ho vlastnímu vývoji. Osobních členek bychom napočítali jen okolo 70 000. Když k tomu přičteme absenci

¹⁸⁸ Podrobněji NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 160-166.

¹⁸⁹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 179.

spolkových členů, zbývá jediná možnost, která ovšem postavila Radu žen do druhořadého postavení mezi ostatními masovými organizacemi. Ženy měly nejprve získat členství v některé ze „zájmových“ organizací a prostřednictvím nich se teprve staly také členkami Rady žen. Čili legitimaci Rady žen obdržely až přes primární vstup do docela odlišného subjektu.¹⁹⁰

Členství Komise žen ÚRO v Radě žen nijak ohroženo nebylo. Pozice virilního členství zůstala na rozdíl od členství skupinového zachována. Ženy sdružené pod Revolučním odborovým hnutím spadaly pod „*zástupkyně státně významných složek veřejného života*.“ Sympatie si udržely i vzhledem ke své politické orientaci. V nové organizaci dominovaly z hlediska politické příslušnosti z 60% komunistky. Jejich klíčové postavení v Radě se však navenek zastíralo vizáží nestranické organizace tak, aby do svých struktur přilákala co nejvíce nekomunistických žen a vychovala z nich uvědomělé občanky. Funkcionářky z Komise žen ÚRO měly své zastoupení mezi 46 členkami organizací virilních členů, které tvořily společně s předsednictvem výkonný výbor Rady žen. Vybrané reprezentantky ROH se rovněž podílely na chodu místních poboček.¹⁹¹ Kromě ROH spadaly mezi virilní členy Sokol, Československý červený kříž a Jednotný svaz českých zemědělců. Rada žen se díky nim stala ohromnou organizací sdružující více než 2,5 milionů žen.¹⁹²

3.2.2 Společné cíle

S poúnorovými přeměnami obou institucí¹⁹³ dostaly novou tvář i priority jejich činnosti. Na příkaz sekretariátu ÚV KSČ byly přepracovány stanovy Rady žen. Na první pohled zde nedošlo k žádným překotným změnám, nově stanovené cíle a prostředky k jejich dosažení v základu korespondovaly s body stanov předúnorové RČŽ. Pouze byly vypuštěny některé odstavce a přeformulována vybraná místa. Důkladné zhodnocení jejich obsahu ovšem odhaluje diskontinuitu v tradiční náplni ženského hnutí, a to zejména v podobě nižšího zájmu o prosazování rovnoprávnosti

¹⁹⁰ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 180-181.

¹⁹¹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 182-185.

¹⁹² NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 180.

¹⁹³ O proměnách Komise žen ÚRO pojednává následující kapitola.

žen a „posílení motivu podílu žen na budování státu.“¹⁹⁴ Rovnoprávnost žen jako jedna z jistot dobudovaného socialistického státu byla odsunuta v hierarchii cílů Rady žen na poslední místo, a zároveň nabyla zcela odlišného charakteru. Zatímco pro poválečnou RČŽ měl tento požadavek zřetelně feministický význam, Rada žen se vydala po stejné ideové cestě jako už od svých počátků odborová Komise žen. Svůj postoj vyjádřila ve zprávě pro MDFŽ takto: „*Není už třeba u nás bojovného feminismu, ale soustavné a zodpovědné pracovní účasti žen na všech úkolech budování socialismu.*“¹⁹⁵ V interních materiálech Komise žen ÚRO se přímá proklamace rovnoprávnosti žen objevuje oproti prvním rokům poválečné euforie také velmi zřídka. Příčinou je, dle mého soudu, prosté vnímání rovnoprávnosti žen jako samozřejmého předpokladu úspěšného socialistického zřízení, k němuž veškeré poúnorové „budování“ směřovalo. Pro Revoluční odborové hnutí se díky nově nastoleným poměrům otevřel širší prostor pro propagaci revoluční cesty, „*kteřá se rozšiřuje z pouhé obrany práv a tvoří ze všech pracujících národ budovatelů, z jehož úsilí vyroste bohatství naší republiky.*“¹⁹⁶

Do oblasti ženské otázky mj. významně zasáhlo vydání nové ústavy. Slavnostní odhlasování ústavodárným shromážděním 9. května 1948 symbolicky zdůraznilo třetí výročí osvobození republiky od fašismu a nacismu. Budoucí předsedkyně Komise žen ÚRO Křížová – Dostálová ocenila za všechny odborářky „veliký dar“, který Gottwaldova vláda přinesla všem ženám.¹⁹⁷ Z původních třech verzí, na kterých pracovaly všechny politické strany už v předúnorovém období,¹⁹⁸ zvítězila po převratu verze komunistická, silně inspirovaná ústavou sovětskou.¹⁹⁹ Rovnoprávnost a rovnocennost obou pohlaví byla zaručena v konkrétních formulacích jednotlivých

¹⁹⁴ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 179.

¹⁹⁵ NA Praha, 1219, kart. 9, Projevy 1948, Citováno z NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 176.

¹⁹⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

¹⁹⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Kulturní záležitosti

¹⁹⁸ Srov. KAPLAN, Karel. *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946 – 1948: Diskuze v Národní frontě a názory expertů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci se Státním ústředním archivem, 1993.

¹⁹⁹ MAREČKOVÁ, Marie: *České právní a ústavní dějiny: Stručný přehled a dokumenty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 96-97.

paragrafů: „Stát zaručuje všem svým občanům, ať mužům či ženám, svobodu osobnosti a jejího projevu a pečuje o to, aby se všem dostalo stejných možností a stejných příležitostí.“, „Všichni občané jsou si před zákonem rovni.“, „Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i ke všem povoláním, úřadům a hodnostem.“ Včetně práv respektující mateřství ženy a její specifické postavení v zaměstnání: „Ženy mají se zřetelem k těhotenství, mateřství a péči o dítě nárok na zvláštní úpravu pracovních podmínek.“, „Ženy mají nárok na zvláštní péči v těhotenství a mateřství, děti a mládež pak na zajištění svého plného tělesného a duševního rozvoje.“²⁰⁰ Mnohá z deklarovaných, ústavních práv a svobod však zůstala v následujícím období pouze na papíře.²⁰¹ To ovšem nezabránilo vládním a stranickým představitelům používat ji jako jeden z argumentů přínosů socialismu pro postavení žen.

Ze společných cílů všech demokraticky smýšlejících žen zbývalo dosáhnout odstranění všech zbytků fašismu v mezinárodním měřítku a zabezpečení trvalého míru. Úzká spolupráce mezi Komisí žen ÚRO a celostátními zájmovými složkami žen, tj. Radou žen a Mezinárodní demokratickou federací žen měla přispět k pokračování v cestě pro jeho udržení.²⁰² Úkol očistit zemi od všech, kteří by mohli ohrozit lidově demokratické zřízení republiky, nabyt v atmosféře ovládané komunisty značně prosovětského charakteru. Sovětský svaz byl pasován do role ochránce světového míru, přičemž Československo se mohlo v případě nouze opřít o sounáležitost s velkou rodinou slovanských národů.

3.3 Reorganizace Komise žen ÚRO

Změna politické nálady se podepsala i na samotné existenci Komise žen ÚRO. Poúnorová očista nepochybně postihla několik jejích členek, jejichž jména se od března toho roku na seznamu účastnic schůzí výkonného výboru už neoblevují.²⁰³

²⁰⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Kulturní záležitosti

²⁰¹ Srov. MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 97.

²⁰² VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

²⁰³ Na seznamu vyloučených funkcionářek se s jistotou ocitla Horáčková, Šmolíková, Vavříčková a Šplíchalová.

Politicky věrné a ukázněné členky pokračovaly v činnosti usměrněné do bodů vytyčených usnesením ÚRO, která postupně začala transformovat pracovní náplň, strukturu i hlavní aktivity Komise žen.

Ústředí odborů se rozhodlo ženskou sekci nikoliv zlikvidovat, ale v souladu se sdružovací spolkovou politikou komunistů převedlo Komisi žen ÚRO ve struktuře ROH pod organizační komisi a přimělo ji tak ke spolupráci s muži. V praxi to znamenalo, že v první řadě se odborářky měly podílet na plnění úkolů organizačního oddělení a vedle této práce konat práci pro ženy. Předsedkyně Komise žen a krajské tajemnice ztratily tím pádem autonomii v rozhodování, i když ji oficiálně nikdy neměly. Jak již bylo řečeno, ženy vždy byly součástí hnutí jako celku, ale v plánování činnosti a v prostředcích jejího splnění měly do té doby značnou svobodu. Osobně se celá záležitost dotkla především předsedkyně Komise Milady Netušilové. Argumenty, kvůli kterým byla nucena komisi opustit Vlasta Šplíchalová, se nyní snesly z ústředí odborů přímo na její hlavu. Označila výsledky jednání mužských zástupců odborů za likvidaci komisí žen „úzkou cestou“. Soudruzi si podle ní dostatečně neuvědomovali význam komisí žen, které měly být nástrojem KOR a ostatních orgánů a měly konat práci mezi ženami podle uložených úkolů, ale vyložili si jejich postavení chybně jako nežádoucí separatismus. Své záporné stanovisko k rozhodnutí odborů jasně vyjádřila rezignací na svou funkci a přijala místo tajemnice KOR Plzeň. Jelikož o osudu ženských organizací rozhodovaly jak ideově, tak formálně též nejvyšší orgány KSČ, obrátila se Netušilová na předsedkyni organizačního oddělení ÚV KSČ Marii Švermovou, aby s ní celou záležitost prodiskutovala. Po jejich schůzce byla vedením Komise žen prozatímně pověřena Křížová - Dostálová.²⁰⁴

Převedením Komise přímo pod organizační oddělení ÚRO se změnila i podoba zápisu ze schůzí, která je totožná se zápisy běžně užívanými v rámci celého ROH. Oproti dřívějšímu podání se jedná o stručné zápisy obsahující předmět jednání a následné usnesení. Komise žen ÚRO se nově objevuje pod zkratkou ÚKŽ nebo KŽ

²⁰⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

ÚRO.

Po odchodu Netušilové²⁰⁵ zůstávala pozice komisí žen ROH nejistá. Provizorium ve vedení oslabovalo význam a podlamovalo zejména organizační činnost této složky, což se odráželo na veřejnosti i při zastupování odborářek. Při poradách Rady žen se několikrát projevilo, že zatímni vedoucí není uznávána za oficiální představitelku ÚKŽ.²⁰⁶

Práce mezi ženami postupně nabývala jiných forem. Velká pozornost se věnovala odstranění odborové indiferentnosti. S cílem dosáhnout stoprocentní organisovanosti se v rámci dobré kádrové politiky usilovalo, aby se do funkcí dostali lidé „schopní, poctiví, čestní, svědomití a pracovití“ zejména po politické stránce.²⁰⁷ Podle interních hodnocení probíhala reorganizace komisí žen ještě na jaře 1949 dobře. Nicméně jejich nové uspořádání se nejednou stalo předmětem diskusí. Výsledkem bylo rozdělení osazenstva schůzí ÚKŽ na užší KŽ a širší KŽ v červenci 1949. Jejich existence však trvala sotva tři měsíce. Za nejistých okolností se otázka budoucího zastoupení žen v ÚRO stala záležitostí krajů a svazů, nikoliv organizačního oddělení. Nekolegiálně ze strany ústředí působí i fakt, že zpráva Komise k II. všeodborovému sjezdu byla zkrácena z původních 9 stran na 1 ½ strany, což znemožnilo zástupkyním odborářek dostatečně obhájit samostatnou činnost Komise. Následovalo opětovné hledání nových pracovních metod.

Konečné rozhodnutí padlo někdy kolem října 1949 a definitivně bylo schváleno na II. všeodborovém sjezdu v prosinci téhož roku. Odborářky se od té doby soustředily zejména na budovatelské a výrobní úkoly, které ROH usměrňovalo po linii referentek žen. Ty byly začleňovány do společné práce pro revoluční odbory ve všech základních i vyšších orgánech ROH. Komise žen zanikaly.²⁰⁸

²⁰⁵ Prameny dostatečně neinformují, kdy přesně k jejímu odchodu z Komise žen ÚRO došlo. Patrně v polovině října 1948. Na schůzi 10. 9. byla ještě přítomna, 1. 10. ji už zastupovala Křížová, ale ze schůze se omluvila a podala stručnou zprávu o nejdůležitějších otázkách v představenstvu a organizačním oddělení ÚRO. Zatímco zápis ze schůze 27. 10. už je veden dle vzoru ústředí a schůzi zahájila Křížová – Dostálová.

²⁰⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zápisy schůzí ÚKŽ

²⁰⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

²⁰⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zápisy schůzí ÚKŽ

3.4 Konkrétní činnost

Do roku 1948 vstupovala Komise žen ÚRO s předsevzetím propagovat splnění dvouletého plánu a odstranit odborovou indiferentnost.

V prvním případě se členky rozhodly jako novinku organizovat síť tiskových referentek z krajů a z velkých závodů. Mohly tak tiskem podporovat vítězství dvouletky do 28. 10. 1948 a zveřejňovat všechnu práci odborářek při plnění budovatelských úkolů; jejich účast na brigádách, na národní soutěži a jejich iniciativní a zlepšovací návrhy. Do jaké míry se podařilo získat pro tyto účely stránky soudobých novin a časopisů, by zasloužilo samostatný výzkum. Např. v deníku *Práce* se od dubna téhož roku objevují medailonky věnované ženám - dělnicím, které svou více jak stoprocentní prací šly ostatním ženám příkladem.²⁰⁹ Ku prospěchu věci byl vydán také náborový leták „Milion pracujících žen – milion odborářek“.²¹⁰

Odstranění odborové indiferentnosti se ve všech krajích věnovala velká pozornost. Nábor nových odborářek probíhal „živelně, ale bez plánu a za účinné pomoci únorových událostí.“ Činnost v jarních měsících měla směřovat především k 100% organizovanosti. Za dva měsíce od počátku roku se členkami ROH nově stalo přes pětadvacet tisíc žen.²¹¹

S nábořem nových členů ROH probíhala zároveň vnitřní reorganizace a „očista“ vedení. Práce mezi ženami začínala v nových formách. Každá tajemnice musela být obeznámena s důležitostí dvouletého a následně pětiletého plánu a protiplánu,²¹² a to jak z hospodářské, tak i politické stránky. Tím také nebývale oproti předešlým létům narostl důraz na kádrovou politiku. Dobrá kádrová politika tj. taková, která zajistila, že se do funkcí dostali lidé „schopní, poctiví, čestní, svědomití a pracovití“ a hlavně politicky korektní, souhlasící s nově nastoleným komunistickým

²⁰⁹ Ideál stoprocentní ženy překonán: Mluvíme s dvěstěosmdesátiprocentní ženou. *Práce*. 1948, č. 88.; Žena, která přijde vždycky včas: Nevěříte, že je to možné?. *Práce*. 1948, č. 91.; Obětavá žena - hraničář: Od zaplevelených polí k nejlepší dodávce. *Práce*. 1948, č. 103.

²¹⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

²¹¹ V lednu 1948 přibýlo 8 238 žen a 3853 žen mladých, v únoru 1948 dalších 9 709 žen a 4 284 mladých žen. Celkem tedy bylo získáno 26 075 žen.

²¹² Akce protiplánu se rozvinula na závodech v dubnu 1948. Byly stanoveny konkrétní úkoly, aby se zhospodárnila, zlepšila a urychlila výroba a splnil dvouletý plán před stanoveným termínem.

řádem.²¹³ Úzká spolupráce s KSČ spadala přímo do nově vytyčených zásad činnosti komisí žen ROH směřujících k prohloubení práce mezi ženami. Komise žen KSČ měly na závodech pomoci zejména tomu, aby všechny odborové problémy byly před předložením k další diskusi schváleny příslušnicemi KSČ z politického hlediska a následně tak mohly být jednotně hájeny.²¹⁴

Zásady další činnosti Komise žen ÚRO vzešly z představ reorganizovaného odborového hnutí a z nutnosti najít přijatelné řešení a postavit práci žen na reálné základy. Dosavadní odborovou práci mezi ženami provázely potíže a nedorozumění, které bylo podle vedení ROH potřeba odstranit. Co konkrétně se těmito problémy myslelo, o tom prameny mlčí.²¹⁵ Jedním z výstupů nejisté pozice Komise žen ÚRO byla již zmíněná reorganizace. Členky komisí dostaly za úkol co nejtěsněji spolupracovat s příslušnými všeodborovými orgány ROH nejen na speciálně ženských, ale i všeobecných úkolech, a řešit problémy práce mezi ženami tak, aby se na řešení podílelo celé odborové hnutí.

I přes organizační obtíže se vedoucí funkcionářky dál scházely na samostatných schůzích. Na plenárním zasedání ÚRO deset zástupkyň ÚKŽ dalo souhlas, aby vytyčené úkoly byly rozpracovány zvlášť pro ženy a ty se tak mohly připojit svým podílem k naplnění těchto úkolů. Zatímco dříve Komise přijímala obecné úkoly ÚRO a sama si je rozpracovala podle potřeby a následně poskytovala ústředí zpětnou vazbu, nyní byla mnohem více závislá na rozhodnutí z ústředí. Kromě ženských otázek se měla podílet na úkolech typu - řádná cenová politika, organizování výroby, zvýšení produktivity práce, zavedení pořádku do výroby, správné rozložení pracovních sil, urychlení vzestupu úkolové práce, zavádění mzdových fondů, agitace a výchova členstva aj. Z počátků poválečné práce mezi ženami přetrvalo úsilí o rovnocenné postavení ženy v hospodářském i odborovém životě, zařazení co největšího počtu žen do výroby a zvýšená péče o z odbornění žen a politické uvědomování prostřednictvím školení. S tím rozdílem, že tyto snahy se staly prací

²¹³ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

²¹⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

²¹⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

nejen komisí žen, ale i všech příslušných orgánů ROH.

Navzdory proklamované těsné spolupráci s ROH se Komise žen ÚRO orientovala v konkrétních úkolech i nadále hlavně na ženskou problematiku. Přetrvávala aktivita odborářek v oblasti organizační, národohospodářské a sociálně-politické.

Organizačně Komise zajišťovala již zmíněný nábor nových členek, jejichž počty neustále stoupaly. Do konce května 1948 přibylo celkem 157 383 žen, plán 83 334 žen byl tak překonán téměř dvojnásobně. Samy odborářky hodnotily nábor jako lehčí než v předchozím období, a to především díky účinné komunistické agitaci.²¹⁶ Starost o z odbornění práce žen zvýšením jejich kvalifikace a ideovou výchovu převzaly *Školy práce ÚRO*, které pořádaly kursy přímo na závodech. Separátní školení se neosvědčilo, proto byly ženy zařazovány do kvalifikačních kursů společně s muži.²¹⁷ Ještě v červenci 1948 žádala Milada Netušilová, aby ústřední referát pro odborářskou výchovu uspořádal jeden běh školení jen pro ženy. Školení speciálně jen pro ženy bylo ale v rámci nové politiky spolupráce ROH považováno za nežádoucí a neúčelné. Vedoucí funkcionáři se ve svých argumentech odvolávali na rovnoprávnost žen. Má-li jí být dosaženo, ideová výchova v odborech má být stejná pro muže i pro ženy, a to proto, že jejich funkce jsou stejné. Stejně tak přednášky o významu práce žen jak ve výrobě, tak v úřadech, odborech a veřejném životě, o revolučním boji žen v dělnickém hnutí aj. byly zařazovány do programu Škol práce ÚRO. Členky Komise žen ÚRO tak pouze ústřednímu referátu odborové výchovy sdělovaly své návrhy na zařazení přednášek o činnosti žen²¹⁸ nebo se praktickou činností podílely na organizaci školení, např. na školení instruktorů, kteří připravovali nově do práce vstupující ženy na všechny posty ve výrobě a zaučili je předem tak, aby nastoupily na svá pracoviště už jako zaučené nikoliv pomocné síly.²¹⁹ Uskutečnil se i řečnický kurz, po odchodu Netušilové už nic nebránilo tomu, aby se

²¹⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

²¹⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zpráva komise žen ÚRO k IX. sjezdu KSČ

²¹⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Kulturní záležitosti

²¹⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zpráva komise žen ÚRO k IX. sjezdu KSČ

ho zúčastnily ženy společně s muži.

Odbornou činnost žen a větší zařazení do práce brzdil nevyřešený problém sociálních zařízení, která měla ženám v budoucnu usnadnit další práci v domácnosti. Se stoupajícím počtem žen ve výrobě, bylo třeba, aby stoupal i počet jeslí, mateřských škol, dětských útulků a domovů pro mládež, závodních kuchyní aj. Kromě toho domácí povinnosti se jevily jako jedna z příčin špatné docházky do práce, absencí a fingoané nemocnosti žen. Výstavba sociálních zařízení představovala pro odborářky vysoce politickou otázku, bez jejíhož vyřešení by všechny zákony o rovnoprávnosti žen zůstaly jen planými slovy. Proto Komise žen ÚRO věnovala této otázce maximální pozornost, neboť od jejího vyřešení odviselo všechno to, co se od žen žádalo.²²⁰

Zaměstnané ženy zastupovala Komise žen ÚRO při poradách na ministerstvech. Během jednání o mzdových otázkách docílila toho, že ze mzdových vyhlášek zmizelo slovo „dělnice“ a byly zrušeny jakékoliv kategorie žen, dle nichž byly ženám vyměřovány podstatně nižší mzdy. Od té chvíle se dělnictvo dělilo pouze na nezpracované, zaučené (zpracované) a vyučené kvalifikované pracovníky.²²¹ I nadále se na Komisi obraceli jednotlivci se stížnostmi vyplývající z konkrétních pracovních podmínek určitých závodů. Množství stížností se týkalo uzavírací doby v obchodech, neboť přednostní rezervování zboží v obchodech pro zaměstnané ženy bylo velmi chabé. Komise se snažila řešit tuto situaci organizováním pomocnic při nákupech a usilovala o zřízení prodejen přímo na velkých závodech. S příslušnými institucemi²²² jednala o spravedlivé distribuci a přednostním zásobování zaměstnaných žen vybranými produkty, např. punčochami. Přetrvávala i nepříznivá situace v dopravě, kdy se jízdní řády vlaků a autobusů nekryly s pracovní dobou.²²³ Opačně tomu bylo u úředních a ordinačních hodin, které neumožňovaly návštěvu mimo pracovní dobu. Jednalo se o jejich přesunu aspoň ve třech dnech v týdnu na odpolední hodiny a to u policie, magistrátu, bytového a zásobovacího úřadu. Rovněž

²²⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

²²¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zpráva komise žen ÚRO k IX. sjezdu KSČ

²²² Ministerstvo výživy, Komise pro národní spotřebu, Ministerstvo vnitřního obchodu aj.

²²³ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Závěrečné stanovisko národohospodářské

naléhaly na lékaře, ambulance, léčebny a zubní techniky, aby pro pracující ordinovali odpoledne, příp. večer.²²⁴

Pokračovala spolupráce s družstvem Osvobozená domácnost. To se potýkalo s nejednou těžkostí. Měly se stavět nové budovy a opravovat staré, ale nebyl dostatek materiálu. Velký zájem byl o obstarávání úklidu domácností, na to však chyběly pracovní síly. Některé zaměstnané ženy nedůvěřovaly prádelnám, neboť jejich prádlo praly škodlivými prostředky. K nápravě bylo zapotřebí zvýšit propagaci OD a zajistit nábor žen do zaměstnání v OD. Toho se ujaly odborárky z Komise, přestože veškeré záležitosti nyní oficiálně vyřizovali kolegové z ústředí. Účastnily se i nadále porad a schůzí. Mj. také nabíraly dobrovolníky na brigády při stavbě nebo rekonstrukci, např. při výkopu nové prádelny ve Strašnicích.²²⁵

Významně Komise žen ÚRO zasahovala do legislativních procesů. Vzhledem k úzké spolupráci mezi ROH a KSČ je pravděpodobné, že Komise žen ÚRO v této oblasti přebrala na svá vlastní bedra agendu Rady žen. Ta se v inovovaných osnovách vzdala možnosti zasahovat do připravovaných návrhů „zákonů, nařízení a řádů orgánů veřejných i soukromých.“ Nečasová považuje tuto změnu za zásadní, měnící charakter celé organizace. Odborárky v Komisi tím výhradně do svých rukou získaly hlavní páku k „ovlivňování podoby státu a prosazení rovnoprávnosti žen v praxi,“ naopak Rada žen rezignovala na nejúčinnější prostředek, který její předchůdkyně RČŽ a prvorepubliková ŽNR považovaly za jeden z nejvýznamnějších.²²⁶ Jmenovitě odborárky podaly připomínky k zákonu o státní podpoře novomanželům, o rodinných přídavcích malozemědělců a maloživnostníků, o zálohování výživného, o podpůrných opatření při řízení práce. Dále byly podány připomínky k návrhu směrnic pro vyplácení rodinných přídavků vnuků a schovanců. Předložily připomínky k osnově zákona o národním pojištění, kterým se částečně nahradil návrh zákona na ochranu mateřství.²²⁷

²²⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organisační záležitosti

²²⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

²²⁶ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 177.

²²⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

Submisivní postavení Rady žen vůči straně se projevovalo i ve vlastním vnímání odborářek a jejich postavení v Radě. Po únorových událostech hodnotily svůj vliv jako rozhodující, zatímco dříve měly jen hlas poradní.²²⁸ Odborářky stále byly kolektivním členem Rady žen, na jejíž práci se aktivně podílely. Podle příspěvku Křížové – Dostálové *Pracující žena v ROH* pro brožuru polských odborů vedly v ústředí RŽ sociálně politickou komisi. S příslušnými orgány RŽ spolupracovaly krajské a okresní odborové funkcionářky a rovněž místní rady žen měly své odborové zastoupení.²²⁹ Sociálně politická komise Rady žen uskutečňovala především nábor žen do zaměstnání. Organisovala náborové akce, přičemž využívala silného ideologického působení. Zdůrazňovala při tom zejména zrovnoprávnění žen v oblasti kvalifikační a mzdové. Zejména ženy v domácnosti představovaly velké rezervy pracovních sil, kterých bylo neustále třeba. Přestože v rámci dvouletého plánu v letech 1946 – 1948 se podařilo zaměstnat na 375 000 práce schopných, z nichž polovinu tvořily ženy, pro vzrůstající výrobní nároky to nedostačovalo.²³⁰ Fakt, že odborářky měly v této komisi hlavní slovo, by také vysvětlovalo, proč se v dokumentech Komise žen ÚRO otázka mobilizace pracovních sil v tomto období téměř vůbec nevyskytuje.²³¹ Nedocházelo tak k dublování úkolů, jako tomu bylo u komise národohospodářské.

Ta se stejně jako Komise žen ÚRO orientovala na zakládání jeslí a mateřských škol, organisovala brigády, snažila se o zlepšení pracovních podmínek žen, podporovala zakládání družstev Osvobozené domácnosti. Ačkoli neměla možnost, na rozdíl od Komise žen ÚRO, zasahovat do legislativního rámce, byla v těchto aktivitách úspěšná.²³² Je možné, že tuto sociální oblast považovaly všechny představitelky RŽ i Komise žen za tak důležitou, že dvojí intervenci viděly jako tu nejlepší cestu, jak skutečně dosáhnout svých cílů.

²²⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zpráva komise žen ÚRO k IX. sjezdu KSČ

²²⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zahraniční styky

²³⁰ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 190.

²³¹ Pouze ze zprávy k IX. sjezdu KSČ se dovídáme, že Komise žen ÚRO se účastnila porad o mobilizaci pracovních sil pro pětiletý plán.

²³² NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 191-192.

O možné domluvě svědčí i zaměření činnosti ostatních komisí Rady žen. Některá témata, která dříve diskutovaly jak RŽ tak Komise žen, se nyní vyskytují pouze v činnosti Rady žen. Např. dříve často zmiňovaná hygiena a zdraví pracujících žen se na listinu probíraných témat schůzí Komise žen vůbec nedostaly. Naopak zdravotní komise RŽ chtěla dosáhnout zlepšení zdravotních podmínek obyvatelstva prostřednictvím „osvětových zdravotních přednášek a pořádáním pravidelných kurzů věnovaných např. hygieně venkova, péče o těhotné či pohlavní výchově mládeže.“ Uspěla rovněž ve zřízení pomocné zdravotní služby pro nastávající matky, trvale nemocné a přestárlé občany.²³³ Zůstává otázkou, zda Komise žen ÚRO přenechala tuto činnost RŽ ve snaze „aktivně spolupracovat na vytvoření nové jednotné organizace“²³⁴ nebo jestli v rámci těsnějšího připoutání k jednotnému ROH převzala tuto činnost výhradně některá z „mužských“ komisí.²³⁵

Odborové hnutí respektovalo Radu žen jako jedinou ženskou celostátní masovou organizaci, a tak k ní bylo také třeba přistupovat. Netušilová poukazovala na její přínos v oblasti úzké spolupráce s ministerstvem informací a lidovýchovného poslání mezi odborově i politicky neorganizovanými ženami.²³⁶ Z tohoto postavení byla Rada žen pořadatelkou i celorepublikově významných akcí. K těm patřily zvláště oslavy svátečních dní a předvolební agitace. Celostátní oslavy připomínající nějaké výročí či významný den od únorového převratu nabyly na významu a jejich počet pomalu narůstal. Důležitá nebyla ani tak sama oslavovaná událost, ale jak výstižně poznamenává Nečasová, „mnohem zásadnější se ukazuje samotný proces oslavy, jehož prostřednictvím se upevňuje kolektivní identita zúčastněných, deklamuje se loajalita a potvrzení stávajících poměrů. Ačkoli připomínání významných dní a událostí probíhalo za nemalé pozornosti i dříve, nikdy nenabýlo takového rozsahu a organizovanosti.“²³⁷ V mnohem větší míře, než tomu bylo v letech předešlých, se slavil 8. březen. Den, jež se stal příležitostí k ideové proklamaci zrovnoprávnění žen

²³³ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 192.

²³⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

²³⁵ K zhodnocení činnosti a vzájemné spolupráce by bylo třeba porovnat veškeré dokumenty týkající se praktické činnosti Rady žen, Komise žen ÚRO a jednotlivých oddělení celého ROH.

²³⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zápisy schůzí ÚKŽ

²³⁷ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 192-193.

a k politizaci úlohy ženy ve společnosti. Ženu budovatelku, matku údernici a vychovatelku nové generace oddanou své vlasti oslavoval Mezinárodní den žen.

Slavilo se v 1 469 závodech za účasti 200 000 žen. Skutečně masovou účast způsobila mj. agitace zacílená na podporu nástupu žen do údernického hnutí a socialistického soutěžení v rámci pětiletky, což ještě podpořila plánovaná akce předávání darů republiky na počest IX. sjezdu KSČ, která se uskutečnila 25. května. Nejednalo se o dary věcné, ale ponejvíc o uzavírání socialistických smluv a závazků. Dělníci a dělnice se zavazovali ušetřit milionové částky hospodářství, tím že budou podávat zlepšovací návrhy a vyrobí více výrobků za kratší čas a s menší vynaloženou námahou. V rámci tzv. mírových schůzí konaných na závodech se zdůrazňovala snaha odborárek společně s odboráři vybudovat z československého státu stabilního partnera Sovětského svazu. Oslavy MDŽ s heslem „*Buduj vlast – posílíš mír*“ vyvrcholily celostátní konferencí údernic, které se zúčastnilo 778 údernic a 16 odborových svazů sdružených v ROH. Také zemědělkyně konaly zvláštní konference.²³⁸ Po odmítnutí Marshallova plánu se přednášené referáty naplnily vzrůstající agresí proti západnímu světu. Zejména američtí velkokapitalisté byli označováni za podněcovatele nové světové války s úmyslem ovládnout hospodářsky a politicky celý svět. Součástí volání po světovém míru se tak staly i mírové návrhy SSSR na snížení zbrojení a na zákaz používání atomové zbraně.

Tradice tohoto mezinárodního svátku přetrvávala v Československu od roku 1920. Na jeho zavedení se podílela Klára Zetkinová, jedna z prvních propagátorek práv socialistických žen, když roku 1911 na konferenci socialistek v Kodani na její návrh bylo usneseno, aby každoročně 8. března ženy veřejně manifestovaly své požadavky. V prvních letech šlo především o požadavek za stejnou práci stejnou mzdu, právo na vzdělání, právo na práci, volební právo a zkrácení pracovní doby. Oslavy MDŽ přerušily v následujících letech v mnoha zemích válečné události. Pro československé ženy se v roce 1938 stal tento den příležitostí manifestovat za obranu republiky.²³⁹ Myšlenku Mezinárodního dne žen jako dne za spravedlivý světový mír

²³⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zahraniční styky

²³⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 82, inv. j. 259, 1949, MDŽ, Svátek matek

následně vzala za svou Mezinárodní demokratická federace žen. Učinila tak na prosincovém sjezdu v Budapešti 1948, kde byl MDŽ prohlášen za den boje za mír.²⁴⁰

Možná až přehnaná účelovost oslav MDŽ²⁴¹ způsobila, že se dvojnásobné účasti²⁴² na závodech těšil Svátek matek; den oslavující mateřství, které již nebylo vnímáno jako překážka k nástupu ženy do zaměstnání. Závody dostaly od ROH doporučení vyzdobit prostředí závodu květinami a transparenty s hesly. Při nástupu do práce byly pracující ženy – matky za zvuku vybrané písně uvítány závodním rozhlasem předsedou ZS ROH a důvěrníci žen. Ani v tento den se nezapomínalo na politickou výchovu pracujících. Během svačiny si ženy vyslechly projev předsedy ZR, jenž vyzdvihl význam pracující matky pro budování socialistického státu. Jmenovitě uvedl příkladem nejlepší údernice. Zároveň byly ženy nabádány, aby neposlouchaly reakční záměry některých žen, které žádají různé úlevy (den volna na prádlo, pětidenní pracovní týden), jelikož to by cestu k socialistickému řádu pouze zpomalilo. Ve vyzdobené jídelně se konal společný oběd. Zasloužilým matkám byl prostřen zvláštní stůl. Po práci se k oslavám měli připojit i muži s dětmi a sledovat připravený kulturní program.²⁴³ Centrální heslo Rady žen roku 1949 „Ruce matky – štít míru“ odkazující ke společnému úsilí všech žen demokratických států doplňovala mnohá další, prostřednictvím nichž bylo možné v tento den, více než kdy jindy, poukázat na potřebnost sociálních zařízení a zlepšení péče o děti.²⁴⁴ Vzhledem k vysoké aktivitě, kterou odborářky výstavbě sociálních zařízení (zejména jeslí) věnovaly, patrně z vlastní iniciativy dbaly, aby se oslavy Svátku matek uskutečnily co v největším počtu závodů, což se jim ve srovnání s MDŽ skutečně podařilo.

²⁴⁰ K druhému sjezdu MDFŽ v Budapešti 1848 HILLOVÁ, Olga. *Ženy v boji za mír*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.

²⁴¹ Byly to ženy, jimž se mělo v tento den děkovat, ale oslavu zrovnoprávnění a přínosu žen pro společnost postupně zastínilo uzavírání socialistických smluv a závazků jako projev díky straně. Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 193.

²⁴² Oslavy se konaly v 2 955 závodech s účastí 275 626 žen.

²⁴³ VOA, ÚRO-Org., kart. 82, inv. j. 259, 1949, MDŽ, Svátek matek

²⁴⁴ Ať žijí české (slovenské) matky – budovatelky socialismu, Lenin: Každá hospodyně se musí naučit řídit stát!, Větší péči sociálním zařízením pro matky-budovatelky!, Sláva matkám – údernice pro SLP!, Děti do jeslí a mateřských škol – všechny síly pro budování státu!, Matky budovatelky upevňují mír pro své děti, Dítě do jeslí – mateřských škol a volný čas pro budovatelské úkoly a veřejnou činnost

Silnou sovětizaci československé poúnorové společnosti demonstrovaly i velkolepé oslavy 70. narozenin J. V. Stalina. Základ čtvrt roku trvajících akce, organizované Radou žen, tvořily besedy na téma „Co dává Stalinovo učení ženám“.²⁴⁵ Z iniciativy žen ROH probíhala na závodech s počtem více než 100 zaměstnanců uvědomovací kampaň. Dvakrát týdně se na společných schůzích přednášely referáty o životě a díle Stalina, které odborárky sepsaly speciálně pro tuto akci. Oslavné agitační působení na závodech také podnítilo zaměstnance k uzavírání nových socialistických smluv k zlepšení a urychlení dodávek do SSSR.²⁴⁶

Přes společné plánování dalších akcí, jako bylo už tradiční uspořádání Týdne dětské radosti nebo akce Vánoční strom republiky, se spolupráce uvnitř Rady žen neobešla vždy bez obtíží. Členky Komise žen ÚRO se na jedné ze schůzí ohradily proti Radě žen jako pořadatelce Celostátní konference údernic a vzorných zemědělek, když původně bylo usneseno, že pořadatelem bude strana. Křížová – Dostálová tlumočila výhrady na schůzce k přípravě konference u předsedkyně Rady žen Anežky Hodinové – Spurné: „*Koná-li se konference s Radou žen, pak tu vidíme nebezpečí, že se ocitáme opět na feministické linii, ač nám dalo mnoho práce, abychom komise žen v odborech dostaly do společné práce, při plnění společných úkolů.*“²⁴⁷ Vzhledem k antipatiím, které někteří vysocí představitelé KSČ chovali k Radě žen, byl jejich negativní postoj v této věci zřejmě ovlivněn zájmy strany. Rada žen se u KSČ netěšila velké popularitě. Zejména Rudolf Slánský viděl v předúnorové RČŽ instituci intelektuálek, která nedávala prostor právě dělnicím, nejvýznamnějším představitelkám státu. Přestože následně došlo k její transformaci, pro řadu komunistických představitelů a představelek za sebou stále vláčela břímě pokračovatelky prvorepublikových a především měšťanských aktivit.²⁴⁸ Nakonec

²⁴⁵ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 194-195.

²⁴⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zahraniční styky, Zprávy o činnosti, Témata referátů: J. V. Stalin, osvoboditel, učitel, přítel čs. národa, Jak Stalinovo učení přetvořilo sovětskou zemi, Co dalo Stalinovo učení sovětským ženám, Co dalo Stalinovo učení čs. ženám, Co dalo Stalinovo učení pracujícím celého světa, Stalin – tvůrce světové mírové fronty

²⁴⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zápis schůzí ÚKŽ. Kromě toho poukázala na finanční otázku, neboť všechny náklady na vyslání 1 200 delegátek ze závodů mělo nést odborové hnutí.

²⁴⁸ Ke vztahu KSČ a Rady žen více NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 205-213.

pořadatelství konference i přes protesty zůstalo v rukách Rady žen, neboť dvoudenní sjezd byl vnímán jako vyvrcholení oslav MDŽ, přestože se konal až v druhé polovině března. Obavy o vykročení nesprávným směrem smazaly přednesené příspěvky komunistické politické reprezentace a krátké referáty oceňovaných údernic.

Odborářky organizačně zajišťovaly ubytování údernic, pořadatelské služby na nádraží i na samotné konferenci v Národním domě na pražských Vinohradech a v sále Lucerny. Celkem přijalo pozvání na 700 údernic ze všech pracovních oborů kromě justiční právní, umělecké a kulturní služby. Celostátní konferenci předcházelo 9 krajských konferencí údernic, z nichž vyšly resoluce, v nichž se odborářky zavázaly dále rozšiřovat údernické hnutí.²⁴⁹

Údernické hnutí a socialistické soutěžení byly přijaty ze SSSR z řady metod mobilizace pracovních sil. Úderníci, podle režimu budoucí elita národa, byli lidé, kteří pravidelně dosahovali vysoce nadprůměrných pracovních výkonů a překračovali pracovní normu. Oceňováni byli také iniciátoři různých socialistických soutěží a zlepšení pracovních postupů.²⁵⁰ Komise žen ÚRO, potažmo referentky žen ROH, se chopily úkolu rozvinout socialistické soutěžení a rozšiřovat údernické hnutí mezi ženami spolu s přijetím pětiletého plánu²⁵¹ a nových zásad práce mezi ženami. Z převážně sociálně politické základny činnosti komisí se tajemnice snažily všemožně obrátit práci mezi ženami ROH na výrobní a budovatelské úkoly. Počty údernic rychle rostly, hlavně díky vidině vyššího výdělku a dalších materiálních výhod (potravinové lístky navíc, přednostní přiděl potravin a spotřebního zboží aj.).²⁵² K propagaci socialistického soutěžení využívaly tisk i rozhlas. Na poradách s KSČ hledaly nové formy jak do něho zapojit co nejvíce žen. Podle usnesení IX. sjezdu KSČ²⁵³ a představenstva ÚRO svou činnost v této oblasti dále prohloubily a

²⁴⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zprávy o činnosti

²⁵⁰ Více HEUMOS, Peter. *Výhrňme si rukávy, než se kola zastaví!: dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006; PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008.

²⁵¹ *Zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu) č. 241/1948 Sb.*, schválený vládou 27. 10. 1948

²⁵² V červenci 1949 čítal počet údernic 30 662 žen, v listopad téhož roku 33 525 žen.

²⁵³ Jednalo se o první sjezd KSČ po převzetí moci komunisty v únoru 1948. Ve dnech 25. – 29. 5.

rozšířily. Směřovaly k cíli postavit údernické hnutí mezi ženami na masovou základnu a tím zvýšit produktivitu práce u průměrných dělnic. Socialistické soutěžení rozšiřovaly na podkladě socialistických smluv a výzev jednotlivců, na závodech zapojovaly ženy do akce zlepšovacích námětů. Vše pro splnění prvního roku pětiletky do všeodborového sjezdu.²⁵⁴

V poslední řadě nelze opomenout účast členek Komise žen ÚRO na předvolební kampani k parlamentním volbám uskutečněných předposlední květnový den roku 1948. Zúčastnily se jí ústřední a krajské tajemnice a řada funkcionářek. Pro agitační účely vydaly odborářky volební plakáty s heslem „Co učinila Gottwaldova vláda pro ženy“.²⁵⁵

3.5 Mezinárodní spolupráce

V době konání MDŽ ve dnech 7. – 13. 3. 1949 měla navštívit Prahu tříčlenná delegace polských odborářek, která vyjádřila zájem seznámit se s prací místních ženských komisí. Komisi žen ÚRO se podařilo navázat styky s polskými odborářkami (Komise žen KCZZ) během příprav Týdne čs. - polského přátelství. Generální sekretariát ÚRO ovšem delegaci z nejasných důvodů odvolal, navíc bez účasti zástupkyně Komise žen. Úzký styk mezi ženami „lidových demokracií“ a vzájemnou výměnu „budovatelských zkušeností“ považovaly ovšem odborářky za natolik důležitou, že proti tomuto usnesení vznesly protest a žádaly, aby byly zástupkyně polských odborářek pozvány aspoň na celostátní konferenci údernic.²⁵⁶

Následné převedení Komise žen ÚRO na pouhý pomocný orgán organizačního oddělení ÚRO se negativně projevilo i na možnosti odborářek účastnit se zahraničních cest. Při četných odborářských zájezdech nebyla vyslána ani jedna delegátka. Ženám bylo možno dát zastoupení jen tehdy, byly-li vedoucími funkcionářkami všeodborových orgánů ÚRO, jako např. vedoucí agitačního oddělení

1949 se v Praze sešlo na dva tisíce delegátů, kteří zastupovali přes dva miliony tehdejších členů KSČ.

²⁵⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zprávy o činnosti

²⁵⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Organizační záležitosti

²⁵⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zahraniční styky

ÚRO, které bylo umožněno jet s delegací do Polska.

Spolupráce odborářek se zahraničím se tak po únorových událostech stále uskutečňovala zejména prostřednictvím členství v Radě žen. Jejich společná činnost se orientovala, jak tomu bylo zvykem, zvláště na charitativní pomoc zemích s nedemokratickými režimy. Společně zorganizovaly nálepkovou akci na pomoc Španělsku, při níž odborářky rozprodaly 336 000 nálepek. Na podporu řeckých dětí uspořádaly hromadný sběr šatstva a obuvi, zároveň vyzývaly závody, aby přispívaly na určitý počet dětí pravidelně a vzaly si nad několika patronát, právě tak jako jednotlivci, rodiny i svobodní, kteří by mohli posílat pravidelné peněžní příspěvky. Přes Radu žen zůstávaly odborářky členem Mezinárodní demokratické federace žen, v jejímž výboru byly zastoupeny jednou členkou. Nechyběly tak ani na sjezdu MDFŽ v Helsinkách v listopadu 1948, kde je reprezentovaly 3 odborářky, o jejichž jmenování rozhodla Ústřední rada odborů,²⁵⁷ ani na druhém mezinárodním sjezdu v Budapešti o měsíc později.²⁵⁸ Zprávu o situaci žen v ROH poslaly také k zasedání exekutivy MDFŽ v Moskvě.²⁵⁹ Jednotu žen napříč demokratickými státy symbolizovaly rovněž oblíbené podpisové akce.²⁶⁰ Odborářky se tímto způsobem zapojily na závodech sběrem podpisů na podporu návrhu sovětské delegace, předloženého k zasedání Spojených národů na odzbrojení a zákaz atomových zbraní.²⁶¹

MDFŽ a její spolupráci s československými ženami únorové události nijak nezasáhly. Právě naopak. Nové politické prostředí plně vyhovovalo prokomunistické a prosovětské orientaci této mezinárodní organizace, kterou v dřívějších letech ať hůře či lépe skrývala. Jednoznačně stranila komunistickým stranám a neskrytě propagovala význam Sovětského svazu. Jejich sovětskou ideologií přesycených resolucí využívala k podpoře svých cílů i domácí KSČ.²⁶²

²⁵⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

²⁵⁸ O sjezdu HILLOVÁ, *Ženy v boji za mír*, s. 9-113.

²⁵⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zahraniční styky

²⁶⁰ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 204.

²⁶¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zpráva Komise žen ÚRO k IX. sjezdu KSČ

²⁶² K MDFŽ více NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 200-205.

Přestože Komise žen ÚRO s komisí žen KSČ úzce spolupracovala, o mezinárodní spolupráci najdeme v těchto letech v jejích interních dokumentech jen velmi stručné zkratky nastíněné výše. Stejně tak další zápisy týkající se zahraničních styků jsou oproti dřívějším letům skoupé. Dozvíme se, že pro brožuru polských odborů vypracovaly ženy stať „Pracující žena v ROH“, ke dni solidarity s asijskými a africkými ženami zpracovaly článek, zúčastnily se porady s italskou delegací, kde podaly zprávu o činnosti žen ROH, s největší pravděpodobností se zúčastnily sjezdu Mezinárodní Gildy žen v Praze ve dnech 23. - 24. 9. 1948, ale podrobnější informace nám zůstávají utajeny. Soudím, že v rámci rozdělení kompetencí vlivem měnících se organizačních poměrů byla koordinace „ženských“ zahraničních aktivit do velké míry přenechána jako jediné ženské celostátní organizaci Radě žen a parciálně i kolegům funkcionářům v ROH.

4 Ústřední referát žen ÚRO 1950 – 1952

Ústřední komise žen ÚRO nepředstavovala zdaleka definitivní podobu nejvyššího zástupného orgánu ženského hnutí v ROH v poúnorovém období. Už na podzim roku 1949 bylo rozhodnuto o převedení práce orientující se na ženy na linii referentek žen ROH. Usnesení II. všeodborového sjezdu z prosince téhož roku pak referentky oficiálně pasovalo do pozice plnoprávných funkcionářek všech orgánů ROH s cílem plnit a splnit úkoly v roli organizátorek údernického hnutí a socialistického soutěžení.²⁶³ Prvořadá péče a pozornost měla být věnována tomu, aby kromě referentek žen ROH i další ženy aktivně pracovaly jako funkcionářky ve všech závodních orgánech i ve všech vyšších odborových orgánech.²⁶⁴ Linie referentek žen byla vymezena tak, aby se všechny problémy zaměstnaných žen staly záležitostmi celého odborového hnutí a mohly být řešeny společně v rámci příslušných orgánů. Samostatné ženské komise už budovány nebyly. Dobový trend rušení ženských komisí, který nezasáhl pouze ženskou sekci ROH, vycházel především z nejasné představy komunistů o tom, jakou podobu by mělo mít budoucí ženské hnutí. Organizačním jádrem referentek ROH se stal Ústřední referát žen ÚRO.

4.1 Československý svaz žen

Organizační změny se přímo dotkly i největší zastřešující ženské organizace. Rada žen vydržela fungovat pouhé dva roky. K její transformaci nepřispěla překotná změna společenského klimatu, jak tomu bylo v závěru druhé světové války nebo po únorových událostech. Přeměna Rady žen v ještě rozsáhlejší Československý svaz žen vzešla čistě z rozhodnutí KSČ. Vytvoření masové organizace, spojující dohromady české a slovenské prvky, lépe vyhovovalo komunisty dogmaticky prosazované ideji jednoty.

První zprávy o spojení Rady žen se Živenou - Svazem slovenských žen se k odborářkám oficiálně dostaly v prosinci roku 1949. Tehdy jim bylo oznámeno, že

²⁶³ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁶⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

v březnu příštího roku se bude konat valná hromada Rady žen, kde dojde ke sloučení obou organizací. Své kolektivní členství v masové organizaci vnímaly pozitivně, jelikož očekávaly, že váha jejich 860 000 organizovaných žen odrazí se i ve funkcích odborářek a jejich zastoupení. Zpráva o vytvoření ČSŽ znamenala zároveň i pomyslnou definitivní tečku za prací komisí žen ÚRO. Za dosavadní spolupráci obdržely všechny členky KŽ ÚRO dopis s poděkováním.²⁶⁵

Ústřední komise žen KSČ přitom projednávala otázku sloučení Rady žen se slovenským protějškem už od první poloviny roku 1949 jako hotovou věc. K řádnému spojení pak mělo dojít na podzim téhož roku, ale spíše z politických než praktických důvodů se uskutečnilo až na přelomu března a dubna 1950.²⁶⁶ Na začátku března se zástupkyně odborářek zúčastnily příprav ke sjezdu na zasedání Živeny ve slovenském Sliaci. Podle usnesení sjezdové organizační komise Rady žen převzaly zodpovědnost za zajištění pisárny, rozmnožovny, stenografek a překladatelek.²⁶⁷

Sjezd, jenž se mj. stal další příležitostí k mobilizaci žen k nástupu do budovatelské práce, se konal ve dnech 31. března až 2. dubna v pražské Lucerně. Agitační potenciál této velkolepé akce byl opět náležitě využit k uzavírání různých závazků a podepisování socialistických smluv a výzev.²⁶⁸ Z ÚRO se ho účastnilo 175 odborářek a tvořily tak jednu skupinu delegovaných žen podle předem daného klíče. Osmnáct z nich a sedm náhradnic bylo zvoleno do ústřední výboru ČSŽ.²⁶⁹ Cekově na sjezd zavítalo přes 1 500 oficiálních návštěvnic.²⁷⁰

4.1.1 Členství Ústředního referátu žen ÚRO v ČSŽ

Oproti dřívějšímu uspořádání Rady žen se prakticky nic nezměnilo. Zůstalo zachováno členství přímé a kolektivní. Počty osobních členek první kategorie stouply, a to i přes limity sekretariátu ÚV KSČ. Ten direktivně nařizoval nulový nábor

²⁶⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zápisy schůzí ÚKŽ

²⁶⁶ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 214 – 215.

²⁶⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁶⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Směrnice, pokyny, připomínky, návrhy, referáty

²⁶⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Zprávy

²⁷⁰ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 218. Podle směrnic pro celostátní slučovací sjezd byla za každou pobočku vybrána jedna delegátka a za každých dalších padesát členek jedna další osoba.

do této kategorie členství a jeho omezené působení výhradně na městské prostředí. Ke kolektivním členům se přidružily i jejich slovenské protějšky a nově také Svaz bojovníků za svobodu. Všechny ženy sdružené v těchto celostátních organizacích se automaticky stávaly členkami ČSŽ. Ze samé logiky kolektivního členství přetrvával i paradox automaticky „zmnoženého“ členství, i když poprvé v organizačním řádu ČSŽ s vymezením rolí pro jednotlivé osoby. Každá z členek měla právo se vyjadřovat k činnosti svazu, předkládat vlastní návrhy a volit i být volena do vnitřních orgánů.²⁷¹

Ženy organizované v ROH doposavad označovaly své kolektivní členství výrazem virilní. Nicméně na počátku roku 1950, kdy už bylo více než zřejmé, že dojde k vytvoření nové masové organizace, předložily ke schválení sekretariátu ÚRO návrh, který jejich kolektivnímu členství vtiskl nový obsah. Dospěly k závěru, že dosavadní virilní členství již významově nevyhovuje jejich třídnímu uplatnění v Radě žen jako organizaci žen Národní fronty. Narážely na zmíněný paradoxní princip, kdy zástupkyně ROH byly do Rady žen delegovány příslušnými odborovými orgány jako osoby. Především z politických důvodů se domáhaly, aby vstoupily do nově vznikající organizace jako jedna masa odborářek a silou více jak osmi set tisíc žen uplatnily vedoucí postavení dělnické třídy. Odborářky se tak napříště měly prosazovat v mnohem větší míře než dosud ve všech funkcích Československého svazu žen a být tak zárukou dalšího rozvoje a výchovy všech žen v duchu marxismu – leninismu. „*Odborářky si v hrubých rysech podle linie Komunistické strany Československa vyjasnily svůj kolektivní vztah k ČSŽ a ÚRO jej vyjádřila uznáním kolektivního členství odborářek v ČSŽ.*“²⁷² Dominující komunistická ideologie, adorující dělnickou třídu, se tu tak zrcadlí v přímém vlivu strany na uspořádání ROH. Snahu protlačit v mnohem větší míře dělnický živel do řad organizací vyjádřil i Rudolf Slánský: „*Páteří celého ženského hnutí musí být odborářky.*“²⁷³ Naděje ve spolupráci zaznívající z podobných prohlášení však v praktické rovině selhávaly. Podle předsednictva ČSŽ komunikace a spolupráce vázla nejen se sekcemi žen kolektivních

²⁷¹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 224 – 225.

²⁷² VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁷³ NA Praha, f. 1261/2/5, aj. č. 78, Návrh na budování celostátní organizace československých žen, Citováno z NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 228.

členů, ale s masovými organizacemi celkově.²⁷⁴

4.1.2 Společné cíle

V souladu s výše uvedeným tvrzením vyznívají i zprávy o činnosti Ústředního referátu žen, v nichž je Československému svazu žen věnováno podstatně méně řádků, než tomu bylo u spolupráce s dřívější Radou žen. Nicméně odborářky si byly patřičně vědomy své přináležitosti ke svazu a kladly si za úkol informovat všechny své spolupracovnice o významu této organizace. Přesto ČSŽ vnímaly pouze jako jakýsi nápomocný orgán ve všech problémech, které by samy v odborovém hnutí nemohly vyřešit. Konkrétní práce odborářek se měla nést v souladu s úkoly ČSŽ, na druhé straně ale nebyly ochotny respektovat, aby jim svaz ukládal úkoly pro jejich práci v ROH.²⁷⁵ Tento zvláštní nepoměr sil, který by v ideálním případě měl být převrácený, vyvěral pravděpodobně z přesvědčení odborářek o vedoucí úloze dělnické třídy pro budování socialistické společnosti a důvěry komunistů k revolučnímu odborovému hnutí jako celku. O ČSŽ naopak strana neměla valného mínění. Direktivním způsobem řízení a nízkou komunikativností omezilo vedení strany rozhodovací pravomoci svazu, což přispělo k mizivé míře jeho vlastní iniciativy.²⁷⁶

I práce v řadách žen ROH se na počátku 50. let potýkala s nejděním problémem a tím i klesající tendencí aktivní činnosti. Další směřování referentek žen ÚRO měly určit směrnice vytvořené po zasedání ÚV KSČ v únoru 1951. Zasedání, tehdy vnímané jako přelomové, vytyčilo celé dělnické třídě a všem pracujícím nové úkoly k splnění pětiletého plánu. Cesta k socialismu měla být urychlena a souběžně odstraněny všechny problémy, jimiž byla zatížena práce ROH. Zvláště nedostatečnou se jevila péče o zaměstnané ženy a jejich další odborově politický a odborný růst. Na vedoucích místech pracovalo jen velmi málo žen. V ROH činil počet žen ve funkcích pouhých 16%.²⁷⁷

²⁷⁴ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 225.

²⁷⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Články do časopisů

²⁷⁶ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 262.

²⁷⁷ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/9, 1951, Referát žen, Směrnice pro práci mezi ženami

Úkoly vyplývající ze stanov ČSŽ obsahovaly v podstatě tytéž politické premisy jako úkoly práce mezi ženami ROH. Přes organizační a komunikační překážky v sekcích žen, ať ze strany KSČ nebo z interních důvodů, zde viditelně korelují téměř totožné cíle, i když v trochu jiných slovních vyjádřeních. V obou případech je zmiňována ústava 9. května, podle níž „mají čs. ženy stejná práva jako muži ve všech oblastech, hospodářského, politického a kulturního života.“²⁷⁸ Péče o politický a kulturní rozvoj žen a starost o jejich podíl v jednotlivých oblastech společenského života v prvním bodě návrhu organizačního řádu ČSŽ²⁷⁹ se ve směrnících žen ROH skrývá pod konkrétními zásadami práce, které je třeba dodržet, „aby se (naše) pracující ženy mohly plně uplatnit na kterémkoli místě odborového, hospodářského i veřejného života.“²⁸⁰ Předně šlo o to vytvořit pro splnění úkolů materiální základnu a politickou výchovou odstranit u mužů i žen staré, zkostratělé přezítky.²⁸¹ Současně mělo celé ROH za úkol v mnohem větší míře než dosud „vychovávat (ženy, pozn. autorky) v uvědomělé budovatelky nové socialistické společnosti a tím i bojovnice za trvalý světový mír.“²⁸² Důraz na výchovu, výstavbu a předpoklady k plnění budovatelských úkolů je stejně tak prezentován v dalších dvou bodech organizačního řádu ČSŽ. Paralelu můžeme spatřit i ve zvyšující se míře direktivnosti, s jakou byly nové směrnice nastoleny. Podobně jako na tuto drobnou, ale vypovídající změnu upozorňuje Nečasová v případě organizačního řádu ČSŽ, i slovní formulace směrnic žen ROH vypovídá o disciplinovaném vedení jeho členek. Imperativy jako vytvořit, odstranit, vychovávat nepatří mezi rozkazy, kterými by se dříve častovaly samy ženy. Zatímco v předchozích plánech práce se členky zaměřovaly na úspěšnost budoucích úkolů - na to, co by měly, nové směrnice jim shora nakazovaly, co musí. Pouze obsah čtvrtého bodu organizačního řádu ČSŽ se neztotožňuje s žádným podobným tvrzením

v ROH

²⁷⁸ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/9, 1951, Referát žen, Směrnice pro práci mezi ženami v ROH

²⁷⁹ NA Praha, f. 22, aj. č. 64, Návrh organizačního řádu Československého svazu žen, s. 1.

²⁸⁰ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/9, 1951, Referát žen, Směrnice pro práci mezi ženami v ROH

²⁸¹ Např. odstranění starých názorů a předsudků proti zaměstnávání žen a jejich práci na závodech.

²⁸² VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/9, 1951, Referát žen, Směrnice pro práci mezi ženami v ROH

mezi ženami ROH, i když vzhledem k sympatiím odborářek ke komunistické ideologii, nelze pochybovat, že by s ním nesouhlasily. „Učit (se) lásce a oddanosti k prvnímu dělníku republiky, prezidentu Klementu Gottwaldovi a našemu nejlepšímu příteli a spojenci, Sovětskému svazu, (...)“²⁸³ patřilo nepochybně k „dobrému vychování“ každé organizované ženy v ROH.

4.2 Organizační uspořádání referentek žen

Po zrušení komisí žen bylo přistoupeno k výstavbě sítě referentek žen ROH ve všech odborových orgánech od závodních rad přes okresní, krajské a svazové orgány až po ÚRO. Referentka žen ROH byla do funkce pověřena příslušným všeodborovým nebo svazovým orgánem. Funkce referentky žen ROH se už neprezentovala jako výlučně funkce ženská, ale funkce plnoprávná příslušných orgánů ROH. Práce referentek měla být řízena jednak pokyny Ústředního referátu žen ÚRO, které dále přenášely krajské a svazové tajemnice žen ROH, a jednak pokyny příslušných odborových orgánů, v nichž referentka pracovala. Bylo žádoucí, aby se tyto pokyny vzájemně doplňovaly a prolínaly. Svou konkrétní činnost zaměřovaly referentky žen především podle praktických podmínek a potřeb závodů, zároveň do jednání příslušných odborových orgánů vnášely své iniciativní návrhy a problémy zaměstnaných žen.²⁸⁴

Referentky žen ROH měly se státi agitátorkami a propagátorkami a vést všechny zaměstnané ženy k aktivní účasti socialistického budování státu, naučit se pracovat novým, socialistickým způsobem. Svou prací usnadňovat cestu zaměstnaným ženám, a to hlavně v nových pracovních oborech. K tomu využít všech agitačních prostředků: tisku, rozhlasu a nástěnek, aby byly náležitě popularizovány výkony úderníc, práce žen v nových povoláních a na vedoucích místech. Zjišťovat a v tisku a rozhlasu uveřejňovat podmínky, za nichž ženy pracují v nových povoláních a zvláštní péči věnovat soustavnému zvyšování kvalifikace práce žen.²⁸⁵

²⁸³ NA Praha, f. 22, aj. č. 64, Návrh organizačního řádu Československého svazu žen, s. 1

²⁸⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁸⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Články do časopisů

Sít referentek žen ROH měla svůj základ v závodní referentce žen ROH, která byla prací mezi ženami pověřena závodní radou. V případě potřeby si mohla svolat aktiv všech odborových funkcionářek v závodě, s nimiž diskutovala problémy zaměstnaných žen tak, aby mohla podávat závodní radě konkrétní návrhy na společné řešení těchto problémů. V okresní odborové radě byla ustanovena okresní referentka žen ROH, která si opět v případě potřeby mohla svolat k diskusi o konkrétních problémech aktiv závodních referentek. Referentky žen byly rovněž jmenovány v okresních výborech svazů, které si svolávaly pracovní porady závodních referentek žen ROH po svazové linii. V krajské odborové radě zastávala funkci referentky krajská tajemnice žen ROH. V krajských výborech svazů byly prací mezi ženami pověřeny krajské svazové referentky. V ústředních výborech svazů působily ústřední svazové referentky žen ROH, pokud pro tuto funkci nebyly ustanoveny ústřední svazové tajemnice žen ROH.²⁸⁶ V ústředí byl zaveden referát žen, a to při organizačním oddělení, který se skládal ze dvou tajemnic a korespondentky. V konečné podobě byly ženy zastoupeny v ÚRO tříadvaceti odborářkami, jejichž výběr zprostředkovaly kraje a svazy. Zanikající Ústřední komise žen neměla na jejich výběr žádný vliv.²⁸⁷

Na počátku roku 1950 byl posléze Ústřední referát žen přearán z organizačního oddělení ÚRO do oddělení kulturně propagačního.²⁸⁸ Způsob, jakým se toto přearání stalo, neodpovídal, podle hodnocení členek ústředního referátu, zásadám odborové demokracie. O přearání bylo rozhodnuto shora, bez prodiskutování této otázky s referentkami žen. Vedoucí Ústředního referátu žen ÚRO Křížová – Dostálová nebyla k jednání před kompetentní orgán vůbec pozvána.²⁸⁹ Pro tak vážný zásah do organizačního uspořádání ženské odborové sekce byl písemně sdělen jen jeden jediný důvod. Velké státně-polické úkoly rozsáhlého hospodářského významu - problémy týkající se začleňování žen do práce, přearování pracovních

²⁸⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Články do časopisů

²⁸⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 81, inv. j. 259, 1949, Zápisy schůzí ÚKŽ

²⁸⁸ K úloze kulturní komise ÚRO více POKORNÝ, Jiří. Kulturní komise Ústřední rady odborů. In: *Věda v Československu v letech 1945 – 1953*. Praha: Karolinum, 1999, 225-232.

²⁸⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

sil, vyhledávání nových pracovišť pro ženy, nástup žen do kvalifikačních kursů škol práce a do vyšších kursů a školení a problémy týkající se výstavby a provozu sociálních zařízení; bez jejichž splnění nešlo docílit socialismu, by ženy v dřívějších komisích nikdy nedokázaly vyřešit samy.²⁹⁰

Lví podíl na tak rozsáhlé transformaci komisí žen v odborech měl však patrně i ústřední výbor KSČ, jenž obecně zastával přesvědčení o nadbytečnosti aktivit vedených výhradně po ženské linii. V jednom z dopisů adresovaných tomuto orgánu v prosinci 1949 nadnesl Rudolf Slánský cíl zbavit se postupně všech komisí žen při KSČ, i přestože právě díky nim získala strana do svých řad nejednu členku. Demagogické vysvětlení, že „*práce mezi ženami nabývá takového významu, že nemůže zůstat nadále pouhou záležitostí komisí žen, jak tomu bylo převážně dosud,*“²⁹¹ vyznívalo ve skutečnosti přesně naopak. Tutéž argumentaci ovšem s oblibou používali i odborářští kolegové. Např. Josef Kolský ve výhledovém plánu práce referátu žen ROH na rok 1950: „*Nesmíme zapomínat, že při budování socialismu budou ženy hrát stále důležitější roli, že stále více budou přitahovány do výroby a budou se podílet čím dál tím více na veškeré práci v našem hospodářském i společenském životě. Je proto přímou povinností všech našich orgánů, aby práci žen nepodceňovaly a byly si vědomy toho, že našim ženám je třeba ve výrobě věnovat mimořádnou péči.*“²⁹² Přes veřejně proklamovanou nutnost zlepšit práci mezi ženami, v jasnějším úhlu pohledu vidíme, že naopak přispívali k jejímu zhoršení. Existence komisí žen s řadou místních poboček v několika organizačních strukturách (KSČ, ROH, ČSŽ aj.), které se prakticky zabývaly identickými úkoly a postupovaly při jejich řešení podobným způsobem, odporovala sjednocujícím tendencím KSČ, a zvláště v případě neuspokojivých výsledků práce vyvolávala úvahy o jejich neužitečnosti.

Kladný dojem ve straně tak zjevně nevzbudily ani přírůstky počtu žen v údernickém hnutí a socialistickém soutěžení v konečném hodnocení roku 1949. Do

²⁹⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Směrnice, pokyny, připomínky, návrhy, referáty

²⁹¹ NA Praha, f. 22, aj. č. 6/1, Korespondence. Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 216.

²⁹² VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

II. všeodborového sjezdu se v úderkách a socialistické soutěži zapsalo 167 000 žen, z nichž 106 000 podepsalo socialistické smlouvy. V roce 1949 Ústřední komise žen dosahovala ve své práci poměrných úspěchů, které bylo možné vyčíslit v celostátním měřítku.²⁹³

Ještě v prvním čtvrtletí následujícího roku odborářky hodlaly pokračovat v rozšiřování údernického hnutí a socialistického soutěžení. Další úkoly rámcového plánu práce na rok 1950 směřovaly k propagaci práce údernic, nejlepších pracovníc a prvních průkopnic v nových oborech práce, k zvyšování jejich kvalifikace a jejich odborově politické úrovni a k spolupráci na výstavbě a rozšiřování sítě a provozu sociálních zařízení. Byly to přípravné úkoly pro získávání dalších žen do zaměstnání a do výroby.²⁹⁴ Po přeražení do ÚKPO však vyvstaly v práci mezi odborářkami překážky, které další vývoj práce na čas zabrzdily. Přestože měly na celý rok 1950 plán práce, schválený sekretariátem ÚRO, bylo nutné, vzhledem k novému zařazení do ÚKPO, přizpůsobit práci požadavkům kulturně propagačního oddělení. V důsledku rozhodnutí ÚKPO nemohl být do krajů přenesen plán práce na II. čtvrtletí. Sekretariát ÚKPO zastával názor, že do krajů budou úkoly přenášet instruktoři sekretariátu ÚRO i pro referentky žen a referentky žen budou o svých úkolech informovány přímo vedoucími tajemníky. Zároveň bylo referátu žen uloženo vypracovat politické zdůvodnění další práce mezi ženami ROH.²⁹⁵

Obsahově se nejednalo o žádné převratné novinky, odborářky opřely odůvodnění své práce o staré zásady přizpůsobené kontextu doby. Konkrétně vyšly především z resoluce Informačního byra komunistických stran z listopadu 1949, kde je mj. psáno: „*Boj za pevný a trvalý mír, za organisaci a semknutí sil míru proti silám války se musí nyní stát těžištěm činnosti komunistických stran a demokratických organisací. (...) Nutno ještě usilovněji organisačně upevňovat a rozšiřovat hnutí stoupenců míru, vtahovat do tohoto hnutí stále nové a nové vrstvy obyvatelstva, přetvářet je v hnutí celonárodní. Je třeba věnovat zvláštní pozornost tomu, aby do*

²⁹³ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁹⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁹⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

*hnutí stoupenců míru byly vtaženy odbory ženské, mládežnické, družstevní atd., vystupující na obranu míru proti válce.*²⁹⁶ Boj za světový mír a snaha o jeho zachování patřily k tradičním nálepkám skutečných cílů aktivit v socialistickém státě. Za budovatelskou práci, coby nejučinnější zbraní, stála především realizace rozvoje údernického hnutí a socialistického soutěžení a mobilizace žen ROH pro plnění výrobních úkolů. Krom toho se odborářky odvolávaly na úkoly zcela speciální, než jaké byly dány celému ROH, a přece úkoly v ženském hnutí nijak nové. Budovatelská práce měla přinést nejen upevnění světového míru, ale zároveň vést k praktickému zrovnoprávnění žen. Pojem rovnoprávnosti vzhledem k předchozímu roku obnovil svou životnost a začal se ve větší míře vyskytovat v souvislosti s novými způsoby socialistické práce po únoru 1948 a také s poukazem na ústavu 9. května, jež s sebou formálně přinesla změnu sociálního statusu československých žen.

Právě názorová disproporčnost v otázce zrovnoprávnění žen vyplnila hlavní debaty při projednávání zásad práce mezi ženami po přeřazení referentek k ÚKPO. Odborářky považovaly praktické uskutečnění rovnoprávnosti za vývojový proces, který započal vydáním květnové ústavy. Dávaly tak za pravdu slovům Antonína Zápotockého proneseným na sjezdu Československého svazu žen: *„Zrovnoprávnění ženy není možno provést jen vyjádřením této rovnoprávnosti v mrtvé liteře zákona, to neznamená jen dát jí volební práva apod., to znamená postavit ji vedle muže jako člověka stejně užitečně pracujícího, stejně dobře placeného a v důsledku toho stejně existenčně zabezpečeného a s tím i svobodného.“* Naproti tomu mužští kolegové v sekretariátu ÚKPO byli názoru, že ženy již mají úplné rovnoprávnosti a jde jen o to odstranit agitační, propagační, uvědomovací a výchovnou práci všechny staré názory a zmobilizovat odborářky k tomu, aby se aktivně chopily všech možností, které jim dal režim lidově demokratického státu.²⁹⁷ Rozdílné interpretace rovnoprávnosti v tehdejší společnosti charakterizují tradiční rozpor v náhledu na vývojovou křivku socialistického státu, které bychom našli v mnoha dalších oblastech. V našem prostředí souvisí s možným vnímáním únorových událostí

²⁹⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

²⁹⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

jakožto přelomového okamžiku socialistické revoluce.²⁹⁸

Zatímco jednání o politickém zdůvodnění práce mezi ženami prošlo bez zásadních připomínek, v organizačním zajištění, které ukazovalo na metody práce odborářek, byla diskuse odmítnuta. Plán na II. čtvrtletí byl po opakovaném předložení znovu pozastaven až do vypracování zásad práce. Zásady, vypracované ve shodě s politickým odůvodněním, však neprošly a ústřednímu referátu žen bylo uloženo vypracovat zásady podrobněji. Mezi tímto jednáním referát žen poukazoval na nutnost svolat poradu krajských a svazových tajemnic a referentek žen ROH, aby se získaly zkušenosti zdola, bez nichž byla veškerá práce mezi ženami nemyslitelná. Porada však byla neustále oddalována. Ústřední referát žen tak neměl možnost komunikovat se spolupracovníci z krajů a svazů, což mělo vliv i na konečné zpracování ne už zásad, ale směrnic pro práci referentek žen ROH, které vyznělo v sekretariátě ÚKPO proti původnímu názoru referátu žen.²⁹⁹

Podle vlastních záznamů ústředního referátu žen jim sekretariát ÚKPO situaci nijak neulehčoval, spíše naopak. Směrnice vypracované sekretariátem byly ženami shledány jako nedostatečné a vedoucí referátu žen se proto vyslovila, že je vzhledem k nedostatkům přepracuje. Dříve než mohla přepracované směrnice sekretariátu ÚKPO předložit, však sekretariát schválil pro práci referentek žen ROH směrnice neúplné. Vedoucí referátu žen byla taktéž ponechána bez možnosti poradit se svými spolupracovníci. Porada tajemnic a referentek čelila neustálým průtahům až ke stanovení data konání porady. Vzhledem k tomu, že sekretariát ÚRO schválil onu poradu až v den, kdy se měla konat, nemohla se uskutečnit, neboť vedoucí referátu musela odejít na operaci. Po jejím návratu ze zdravotní dovolené došlo k obnovení práce v Ústředním referátě žen a s tím vyvstala i nutnost znovu předložit nový návrh na svolání porady, čímž se věc opět protáhla až do srpna 1950. Srpnová porada vyjasnila otázku svolávání schůzí a otázku osobní instruktáže a osobního styku s tajemnicemi žen ROH. Odborářky se ovšem i nadále neztotožnily s názorem

²⁹⁸ Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 250.

²⁹⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

sekretariátu, který zdůrazňoval, že úkoly budou přenášet na referentky žen ROH vedoucí tajemníci kulturně propagačního oddělení, kteří budou svolávat na aktivy všechny, tedy i ženy, a kde bylo několikrát jasně řečeno, že referentkám žen je nutno věnovat velkou péči, ale jen po linii kulturně propagační.³⁰⁰

Stalo se, že Ústřední referát žen se dostal na chvost práce mezi odborářkami. Vinu svaloval jednoznačně na ÚKPO, příliš zatíženého papírovým úřadováním a přílišným formalismem. Jen těžko postupoval při schvalování návrhů na sekretariátě, když ten odhlížel od hnutí dole a nepřihlížel k jeho praktickým potřebám. Celému ÚKPO vytýkal resortnictví, neboť nedokázalo spojit kulturně propagační práci a organizačními úkoly se všemi úkoly ROH směřující hlavně k plnění a splnění pětiletého plánu. Přesvědčen nebyl ani o politickém uvědomění některých pracovníků. Po přearování Ústřední referátu žen pod ÚKPO tak dosavadní praxe zatížená celou řadou brzd způsobila, že se odborářky na členské schůze dostaly opět až v lednu 1951.

K průběžnému zlepšení organizace práce referentek žen došlo po říjnové konferenci referentů práce a sociální péče ve Špindlerově Mlýně, když Ústřední referát žen navázal po dlouhé době osobní spojení s kraji a svazy.³⁰¹ V nadcházejícím roce i přesto práci referátu komplikovala především nedostatečná koordinace přidělovaných úkolů. Vedoucí referátu žen dostávala různorodé úkoly ze tří stran, které se nedaly včlenit do kulturně propagační práce. Mimo úkoly ÚKPO měla řešit a vyřešit úkoly přidělované komisí žen při ÚV KSČ, a to úkoly vesměs organizačního řádu, vyžadující organizační zajištění. Dále úkoly národohospodářské, vyplývající ze spolupráce s Československým svazem žen, kde stála vedoucí referátu žen ROH v pozici členky předsednictva a spolupracovala s budovatelskou a sociálně zdravotní komisí. Práce v ČSŽ byla rovněž řízena komisí ÚV KSČ, při čemž komise žen ÚV KSČ neměla napojení na kulturně propagační oddělení při ÚV KSČ. Dospělo se tak k dokonale chaotickému stavu, kdy tytéž úkoly nebyly mezi jednotlivými ženskými

³⁰⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

³⁰¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Zprávy

složkami vůbec koordinovány.³⁰²

Zasedání ÚV KSČ v únoru 1951, jenž zdůraznilo závazek vypořádat se s problémy zaměstnaných žen jako s důležitými výrobními a budovatelskými problémy, uložilo Ústřednímu referátu žen nové úkoly. Ty vyšly ze směrnic zpracovaných na podkladě analýsy dosavadních potíží, chyb a nedostatků podle průzkumů práce krajských tajemnic, porad s tajemnicemi Ústředního výboru svazů a návštěv závodů.³⁰³ Přes vypracování a rozmnožení návrhu směrnic, v rozporu s jejich zněním byl vedoucí ústředního referátu žen několikrát zamezen přístup na zasedání sekretariátu ÚKPO, a to bez udání důvodů.³⁰⁴ Ze svých zasedání neposkytoval tajemnicím žen, zvláště v ústředí a ve svazech, podklady pro hospodářsko-politickou práci. Ačkoli krajské tajemnice žen měly koordinovat a usměrňovat činnost mezi ženami na všech úsecích odborové práce, stály převážně mimo orgány ÚRO. Pracně získávaly přehled o celkové práci ROH, ponejvíc jen z tisku a oběžníků, a těžko se k nim dostávaly i potřebné informace, které pro svou práci mezi odborářkami nezbytně potřebovaly.³⁰⁵ „Většina těchto potíží je důsledkem vlivu Švermové na práci mezi ženami vůbec, který se projevoval v tom, že na tomto úseku práce zůstalo mnoho nevyřešených problémů a nevyjasněných metod a organizačního způsobu práce.“³⁰⁶ Předsedkyně komise žen ÚV KSČ Marie Švermová,³⁰⁷ označená za zrádkyni, vlastními činy údajně způsobila umrtvení práce po linii referentek žen ROH, tím, že nebylo bráno na vědomí usnesení II. všeodborového sjezdu, které nařídilo ustanovit referentky žen pro práci mezi ženami. Na nutkavou potřebu najít viníka vnitřních potíží poukazuje i další úryvek z vlastního hodnocení práce odborářek: „Ve svazech

³⁰² VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/6, 1951, Referát žen, Nábor žen do zaměstnání

³⁰³ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/9, 1951, Referát žen, Směrnice, pokyny, instrukce, rezoluce

³⁰⁴ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/8, 1951, Referát žen, Pracovní plány

³⁰⁵ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/10, 1951, Referát žen, Hodnocení schůzí a akcí

³⁰⁶ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/10, 1951, Referát žen, Hodnocení schůzí a akcí

³⁰⁷ Po volbách v roce 1946 se stala poslankyní Národního shromáždění za KSČ, v roce 1948 pak poslankyní ve volebním kraji Brno. Z ÚV KSČ byla vyloučena v únoru 1951, přestože se sama na přelomu 40., 50. let podílela na podpoře politických procesů. V procesu s krajskými tajemnicí v roce 1954 byla odsouzena k doživotnímu vězení. Po pěti letech byla propuštěna a později rehabilitována. Pronásledování se opět nevyhnula za normalizace, kdy podepsala prohlášení Charty 77. Více např. PERNES, Jiří. *Komunistky s fanatismem v srdci*. Praha: Brána, 2006, s. 74-104.

*a krajích se šířil centrálně živený názor, vyvěrající z dosud nezjištěného pramene, že práce po linii referentek žen ROH není potřeba a že referáty žen jsou odumírající instituce. ... Souběžně s tím se šířil názor, že není třeba, aby příslušného orgány svolávaly zvláštní porady a aktivity referentek žen ROH.*³⁰⁸ Společenské klima, neblaze proslulé hledáním nepřátel uvnitř strany, a následné vykonstruované procesy se zde promítly i do situace v ROH a uvedené citace zároveň svědčí i o zásadním vlivu komunistické strany na chod masové organizace ROH. Východisko hledat nedostatky v odborářské práci v rukou Švermové vzešla z porady pracovníků právě na ÚV KSČ.

Formálně tuto praxi potvrdila zásada tzv. demokratického centralismu obsažená v zákoně o dobrovolných organizacích z roku 1951. V praxi to znamenalo, že rozhodujícím činitelem všech organizací byly na nejvyšší úrovni orgány KSČ. Rozhodovaly o jejich činnosti, personálním obsazení hlavních složek a výborů na všech úrovních.³⁰⁹ Ústředním výborem strany byla přímo řízena i sekce žen v ROH, a to prostřednictvím komise žen ÚV KSČ.³¹⁰ Zajímavá je v tomto důsledku skutečnost, že pokyny směrem od strany se v dokumentech Ústřední referátu žen ÚRO takřka vůbec nevyskytují. Pravděpodobně putovaly pouze do „mužského“ ústředí ÚRO. O tom, jak s nimi bylo dále nakládáno, ale můžeme pouze polemizovat. Vzhledem k nejisté pozici Ústředního referátu žen je také možné, že se k ženám vůbec nedostaly, dokonce by mohly být i úmyslně zamlčovány, jak ukazuje praxe v komunikaci mezi sekcemi žen různých subjektů. Ústřední výbor strany prostřednictvím komise žen držel pokyny směřované jednotlivým subjektům v tajnosti. Dokládá to mj. jedna ze zpráv Československého svazu žen. Ačkoli proklamovaná politika nabádala k úzké spolupráci mezi všemi složkami ženského hnutí tak, aby se společně podílely např. na náboru žen do zaměstnání a výroby, zakládání jeslí apod., předsednictvo Československého svazu žen nemělo a ani nemohlo mít ponětí, jakou roli hrají ostatní subjekty a jaká plní nařízení, protože

³⁰⁸ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/10, 1951, Referát žen, Hodnocení schůzí a akcí

³⁰⁹ JANÁK, Jan. Spolky v českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1992, s. 90.

³¹⁰ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 262.

strana tuto věc považovala výhradně za svou kompetenci.³¹¹

Na druhé straně i samy odborářky sebekriticky přiznaly, že nedokázaly pomoci správně vyřešit formy a metody práce mezi ženami v ROH. Mnohé otázky, týkající se zaměstnaných žen, byly řešeny bez účasti referentek žen a naproti tomu stávající referentky nedostatečně zkoumaly stav práce mezi ženami ROH na jednotlivých úsecích odborové práce. Na svoji obhajobu podotkly, že na potíže a těžkosti v práci žen neustále poukazovaly a za jejich řešení bojovaly. V čem jim aspoň na základě zpráv a hodnocení činnosti ústředí referátu žen musíme dát za pravdu. Hlavní břemeno potíží pak přenesly na celé odborové hnutí, které na základně jejich úsudku nedokázalo ještě jako celek důsledně řešit všechny problémy zaměstnaných žen a nezabývalo se soustavně zlepšováním podmínek práce žen.

4.3 Konkrétní činnost

Spolu s přeražením ženských aktivit nejprve k organizačnímu a posléze kulturně-propagačnímu oddělení Ústřední rady odborů začaly být zpracovávány rámcové plány práce. Plány práce oddělení žen ÚRO tvořené ročně, čtvrtletně a měsíčně nám tak oproti předchozím létům umožňují lépe srovnat skutečnou činnost referentek s oficiálně proklamovanými cíli a úkoly.

Rámcový plán na rok 1950 s heslem pětiletého plánu „Co odborářka – to údernice!“ vytyčil pro práci referentek tři skupiny úkolů. Výrobní a budovatelské úkoly, jejichž náplň směřovala hlavně k navyšování počtu údernic a nově podepsaných socialistických smluv. Druhou skupiny tvořily úkoly hospodářské, sociální a kulturní, které měly vést k povznesení úrovně pracujících žen. Sem bychom zařadili zejména snahu o zlepšení odborné kvalifikace žen, spolupráci na výstavbě sociálních zařízení, péči o politickou výchovu žen a spolupráci na tvorbě nových zákonů. Spadalo sem ovšem i uskutečňování hospodářského zrovnoprávnění žen v praxi, pod nímž si můžeme představit prakticky cokoliv, jelikož i každý nový podpis pod socialistickým závazkem vedl tímto směrem. Ohromný prostor z hospodářských

³¹¹ Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 262.

úkolů zabrala mobilizace dalších žen do zaměstnání a výroby. V neposlední řadě se jednalo o úkoly organizační určené k odstraňování a zlepšování organizačních nedostatků. Především šlo o úkoly vyplývající z neuspokojivé organizační praxe – zlepšit administrativní vedení a organizační plánování, spolupráci s odborovými orgány. Nedostatečnou vnitřní komunikaci bylo třeba oživit přímým stykem s odborářkami, vysvětlovat jim a přibližovat společné úkoly a získávat je pro práci na vyšších postech.³¹²

Po přijetí usnesení únorového zasedání ústředního výboru KSČ se většina práce mezi ženami zúžila na zajištění jejich začlenění do výroby. Přednostní orientace na těžký průmysl si vyžádala přesuny pracovních sil a využití veškerých pracovních rezerv. V rámci přestavby průmyslu prováděla získávání žen jako stálých pracovních sil celá Národní fronta. Organizačně tak zajišťovaly začleňování žen svazy (Ústřední výbory svazů, krajské výbor svazů i okresní výbory svazů). Dále se podílely kulturně-propagační oddělení ÚRO včetně Ústředního referátu žen, referát agitace, referát odborářské výstavby, referát závodních klubů, referát tisku ROH a referát rozhlasu ÚRO. Ústřední referát žen spolupracoval při řešení tohoto úkolu se sociálně-politickým oddělením ÚRO, s budovatelskou komisí Ústředního výboru Československého svazu žen a s příslušnými ministerstvy, zejména s Ministerstvem práce a sociální péče a Ministerstvem informací a osvěty. Začleňování žen, jako velkého reservoáru pracovních sil, do zaměstnání stálo na předních místech úkolů pětiletého plánu. V průběhu jeho plnění mělo být do pracovního procesu nově zařazeno 480 000 sil, z nichž velkou část tvořily právě ženy. Původně bylo pro mobilizaci pracovních sil stanoveno, že ženám mají být vyhrazena určitá místa ve výrobě, kde budou moci úplně nahradit mužské pracovní síly. Nový návrh vycházel z květnové ústavy, podle níž měl ženám zajistit rovný přístup ke všem povoláním, úřadům a hodnostem. Na základě něho bylo pro každý důležitý závod i pro závody ostatní stanoveno určité procento žen, které bude závod povinen zaměstnávat. Neustále se zkoumalo, které práce by se pro ženy hodily a následné seznamy povolání

³¹² VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

byly předkládány jako doporučení.³¹³

Československý svaz žen zřídil k získávání žen kancelář „Služba ženám“,³¹⁴ a to ve všech krajích a postupně podle potřeby v průmyslových okresech. Přední úkoly a problémy měla na starosti budovatelská komise ČSŽ, kde jeden post obsadila také zástupkyně referátu žen ÚKPO ÚRO. Odborářky pomáhaly ve většině krajů svým příkladem získávat další ženy jako stálé pracovní síly. Působily jako agitátorky a propagátorky v tzv. získávacích dvojicích a na besedách a schůzích ČSŽ. Hovořily k ženám z domácností o své práci, o prostředí svých pracovišť, o mzdových a pracovních podmínkách a o tom, jak si dovedly vyřešit svou práci v domácnosti a v rodině. Sekretariát ÚRO vydal pro referentky žen agitační plán na zařazení do pracovního procesu. Na základě něho byl pro referentky připraven mj. agitační materiál v osmi stránkovém bloku formátu A6 o celé problematice, zahrnující hlavně fakta a cifry. Dále obdržely podklady pro 5 – 10 min. referáty určené k přednesu na členských schůzích. Na pracovištích měly být také uspořádány besedy, kde by se debatovalo o pracovním nasazení žen. Ve spolupráci s rozhlasem vypracoval referát žen také texty rozhlasových hlášení pro závodní rozhlas, které se týkaly hlavně problémů zaměstnaných žen. Po dohodě s referátem tisku zařizoval a dodával referát žen i materiál pro tisk.³¹⁵ Referentky využívaly všech mediálních prostředků; tisku, rozhlasu a nástěnek k popularizaci výkonů údernic a zlepšovatelek práce, práce žen v nových povoláních a na vedoucích místech.

Nábor žen do netradičních povolání doprovázelo zviditelnění těch, které již na nové pracovní místo přestoupily a nemohly si ho vynachválit. Mezi propagovaná povolání, kde žena mohla lehce nahradit muže, patřila nepochybně obsluha traktoru. Z pracovní porady nejlepších ostravských traktoristek v Klimkovicích vyšla v březnu 1951 výzva, aby děvčata a ženy pomohly plnit celorepublikové úkoly a hlásily se k práci na traktory. Klimkovická výzva odstartovala rozsáhlou náborovou kampaň,

³¹³ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce

³¹⁴ O nově otevřené pobočce v Brně *Jak vypadá život v našem středisku „Služba ženám“*, Organizační zpravodaj Československého svazu žen 1952, č. 5., s. 5.

³¹⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce

jejímž iniciátorem a nositelem byl Československý svaz mládeže ve spolupráci s JSCZ, ROH a ČSŽ. Hlavním úkolem bylo získat do 1. května téhož roku 1 500 nových traktoristek. Jádrem kampaně spočívalo v široké agitační a propagační práci pro získání potřebného počtu nových traktoristek zejména z řad vesnických dívek a žen, které dosud neměly stálé zaměstnání. Dále se získávací kampaň zaměřovala i na dívky z kanceláří a tzv. neproduktivních zaměstnání. Referát žen rozeslal pokyny k náboru traktoristek všem krajským a svazovým odborovým radám a zařídil instruktáž přes instruktory ÚRO.³¹⁶ Hlavní propagační tlak opět působila média; tisk a rozhlas, kterým referát žen obstarával potřebné podklady.

Při přesunu pracovních sil se rovněž počítalo s nástupem žen na kvalifikovaná místa. Ženy se do práce hlásily, ale mnohdy pro ně nebylo umístění. V závodech se jevila potřeba pracovních sil pro těžší pracovní obory, do nichž ženy nastoupit nemohly. Proto nestačilo odkrýt všechny vhodné pracovní příležitosti pro ženy, ale také zmobilizovat potřebný kádr žen do školicích kursů a po absolvování kursu a složení zkoušky zařadit doškolené ženy na kvalifikovanou práci.³¹⁷ Podle výnosu Ministerstva informací a osvěty z března 1950 byly za spolupráce několika institucí³¹⁸ jako velká celostátní akce uspořádány dva praktické kursy pro ženy – kurs správné výživy a kurs péče o dítě.³¹⁹ Mimo to referentky žen ROH měly chodit referovat do závodů, v nichž pracovaly převážně ženy, a přimět tamější pracující k návštěvě vyššího odborového školení a přesvědčovat je k nástupu do kvalifikačních kursů závodních škol práce.³²⁰

Za první pololetí roku 1950 se v českých krajích nově do práce zapojilo 149 216 žen, v III. čtvrtletí 43 014 žen. Plán začlenění žen do výroby v prvním pololetí byl však splněn pouze na 40%. K 1. dubnu 1950 bylo zaměstnáno ve výrobě 32,6% dělnic

³¹⁶ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/6, 1951, Referát žen, Nábor žen do zaměstnání

³¹⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce

³¹⁸ Ministerstvem zdravotnictví, sociální péče, zemědělství, výživy, školství, věd a umění, dále ve spolupráci s Československým svazem žen, Jednotným svazem českých zemědělců a Československým červeným křížem. Ústřední referát žen žádal o spolupráci při provádění těchto kursů.

³¹⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Záležitosti sociální

³²⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Směrnice, pokyny, připomínky, návrhy, referáty

a 24,9% úřednic. Celkové procento žen ve výrobě činilo 31,2%, v administrativě 41,4%, v obchodě 44, 3% a ve skladech 21% žen. Z celkového počtu žen v produktivním věku bylo zaměstnáno 47, 61% žen. Od 1. srpna do konce roku 1950 měly ženy tvořit $\frac{3}{4}$ celkového plánovaného přírůstku pracovních sil. Bylo tak třeba začlenit dalších 90 000 žen.³²¹

Úplně podle představ neprobíhalo ani doškolování žen. Podle porady se zástupkyněmi výrobních svazů ze 404 639 pracujících bylo proškoleno jen 30 644 žen, tj. cca 7%. Navíc z 80 000 žen, které byly získány do výroby za 3 měsíce roku 1950, jich plných 50% odpadlo v téže době. Důvody pro jejich vysokou neúčast na odborném školení, které mělo zvýšit jak jejich odbornou kvalifikaci, tak jejich mzdové podmínky a pomoci jim, aby se dostaly i na vedoucí místa, byly spatřovány hlavně v jejich domácích poměrech. Ženy neměly postaráno o děti, manžel nebyl vychován k tomu, aby případně sám připravil večeři apod. Ženy samy také neměly chuť se dál odborně školit. Když už do závodu nastoupily, narazily brzy na nepřekonatelné potíže. Problémem byla naprosto nedostatečná sociální zařízení pro ženy na závodech (šatny, umývárny, záchody) a sociální zařízení k ulehčení jejich domácí práce a péče o děti. Také muži na pracovištích byli někdy zábranou. Instruktor zkoušel politické uvědomění žen tak, že dal nové ženě do ruky kbelík a hadr a poslal ji uklízet. Když mu od práce neutekla, teprve potom mohla z ní být dobrá pracovnice. Vypadalo to však tak, že utíkala každá druhá. Součástí mobilizace dalších žen do práce musela být proto i přesvědčovací a uvědomovací kampaň k odstranění předsudků proti přesunům žen na místa mužů, a pro získávání mužů, aby přešli do těžších pracovních oborů.

Nad to se po II. všeodborovém sjezdu snížilo zastoupení žen v ROH. Komise žen byly zrušeny a odbory trpěly nedostatkem schopných funkcionářek. Muži raději schopné ženy na školení neposílali, protože by se mohla ukázat jejich způsobilost pro vyšší funkce, a to někteří kolegové lidově řečeno nemohli přenést přes srdce. Když už vybrali ženu na vyšší školu, byly to úmyslně ty, které svým mládím a neznalostí

³²¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce

nemohly muže ve vyšších funkcích ohrozit, nebo ty pracovnice, o nichž se předem vědělo, že se z důvodů rodinných aj. nebudou moci na školení uvolnit.³²² V boji proti předsudkům měl pomoci v první řadě tisk. Nejen ženy měl přesvědčovat k nástupu do zaměstnání, ale také muže bylo nutné přesvědčovat, aby uvolnili svá místa ženám a šli pracovat na významnější pozice. Mnozí muži v tom viděli existenční problém. Dívali se na své nové spolupracovnice jako na konkurentky, které jim ubíraly práci. Tisk pomáhal vysvětlovat, že muži, kteří odcházejí, se budou moci uplatnit v mnohem důležitější práci a že si v ní budou moci také mnohem více vydělat. Agitace cílila i na odstranění názorů, že ženy jsou méně výkonné než muži, že mají větší absenci a že se nevyplatí je přijímat do práce. Také v závodních radách a podnikových ředitelstvech se nedovedli vypořádat s předsudky proti zaměstnaným ženám. Nejčastěji namítali, že ženy častěji onemocní, než muži, svobodné ženy, když se provdají, opustí práci, vdané ženy že zas žádají úlevy apod.³²³ Na jedné straně tak oficiální politika hlásala rovnoprávnost žen v duchu květnové ústavy, na druhé straně prosazovala přerazování mužů na těžší a tím i o něco lépe placenou práci, čímž jednoznačně dávala najevo, že ženy na tak těžkou práci nestačí a budou umístěny na práce lehčí a tím i méně placené. Tyto z logiky vyplývající trhliny masové agitace následně velmi rychle překrylo zaměstnávání žen i na neobvyklá pracovní místa, zejména v zemědělství. A to z velmi praktických důvodů. Zemědělství se tehdy potýkalo s vážným nedostatkem pracovních sil a ženy tak obsadily mj. i místa řidiček traktorů.

Nevyhnutelnou součástí náboru žen do zaměstnávání byla i soustavná, přetrvávající snaha o rozšíření sítě sociálních zařízení. Referát žen ROH ovšem nevěnoval této problematice zdaleka takovou pozornost jako v letech minulých. Ne snad, že by se o tuto problematiku již nezajímal. Pravděpodobně se tak stalo na základě nejasné pozice žen v ROH, které byly nuceny soustředit se více na vlastní organizační problémy a udržení svých pozic mezi muži. Sociálními otázkami se

³²² VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce; VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/6, 1951, Referát žen, Nábor žen do zaměstnání

³²³ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce

v odborech souhrnně zabývalo sociální oddělení ÚRO, kam putovaly veškeré písemnosti tohoto typu, i ty, které primárně směřovaly do referátu žen. Sociální oddělení ÚRO tak v konečné fázi řešilo otázku otevírací doby v obchodech a stížnosti žen s ní spojené i otázku distribuce zboží a surovin. Zástupkyně referátu žen o těchto problémech pouze diskutovala na poradě ČSŽ. Jak a jestli vůbec v tomto směru postupovaly referentky žen v jednotlivých závodech nelze, z nám dostupných pramenů, posoudit.

Otázka nové úpravy zavírací doby v obchodech byla stále aktuálnější, neboť počty zaměstnaných žen rostly. Mnoho žen odcházelo ze zaměstnání po 18. hodině, kdy už byly běžné obchody zavřeny. Sehnat ve večerních hodinách třeba jen chleba bylo prakticky nemožné. Nákup v masně o sobotě zas komplikovala polední přestávka. Ženy, které se zrovna vracely domů z práce, nemohly si nakoupit cestou a musely čekat, až obchod znovu otevře. Distribuce zeleniny se zlepšila, ale záleželo na sklizni. V některých prodejnách bylo k dostání jen zelí a kedlubny, jinde jen karfiol a cibule apod. Večer už nebylo k dostání nic, jen nahnilé zbytky. Těžké bylo rovněž předpovídat, co zrovna na krám dovezou. Objednávky se nedodržovaly a dodávka byla pro distribuční podniky více méně překvapením. I přestože bylo stále co napravovat, celkově stížností žen ubývalo a situace se aspoň trochu zlepšila.³²⁴

Zprávy ze sociálních zařízení z konkrétních míst se k rukám vedoucí referátu Křížové - Dostálové dostaly jen výjimečně. Např. s prosbou o poskytnutí finanční pomoci se na referát žen obrátilo Rodičovské sdružení při mateřské školce v Žirovnici, které tamtéž zřídilo mateřskou školku s celodenním provozem a celodenním stravováním. Finance si opatřili dobrovolnými směnami, svépomocí, sbírkami, uspořádáním kulturního večírku, ale peníze na vše nestačily. V referátu žen ÚRO se také konala porada se zástupkyněmi pěstounek jeslí, které na sociálním oddělení požadovaly řádnou úpravu platového zařazení.³²⁵

Úplně stranou zájmu referátu žen nezůstávala ani družstva Osvobozené

³²⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Záležitosti sociální

³²⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Záležitosti sociální

domácnosti. Na jejich služby docházely stálé stížnosti, proto odborářky navrhovaly využít kampaň prověrky norem a vstřícného plánování k tomu, aby byl v provozovnách a sběrnách OD proveden po linii ROH všestranný průzkum dosavadních potíží a nedostatků, aby zejména výrobní svazy zprostředkovaly zaměstnancům průmyslových závodů styk se zaměstnanci OD a aby jim radou a pomocí přispěli k rozvíjení nových pracovních norem a k zlepšení strojního zařízení. Osvobozená domácnost dosud své poslání neplnila. Vzrůstalo nebezpečí, že pracující ztratí k družstvu důvěru. Kvalita praní nebyla mnohde dobrá, prádlo se při praní často poškozovalo roztrháním, obarvením, odbarvením apod. Docházelo ke ztrátám, jejichž reklamace byly zdlouhavě vyřizovány, dodací lhůty byly dlouhé, ceny vysoké. Přitom nešlo o zlou vůli zaměstnanců, ale především nedostatky technického rázu, které mnohdy závisely na tom, jak plní co do množství a co do jakosti své závazky vůči OD závody, které dodávaly technická zařízení a jiné provozní potřeby. Vedení OD nad to nevěnovalo náležitou péči odbornému školení zaměstnanců, hlavně pradeláků, detažerek, žehlířek, třídiček prádla apod. Krátkodobé kursy, pořádané Ústřední radou družstev, nestačily.³²⁶

Čím dál větší pozornost byla věnována oslavám Mezinárodního dne žen. Přípravy na nadcházející ročník začaly téměř hned po skončení předchozího ročníku. Po prvním roce plnění pětiletého plánu nabídl tento den obrovský prostor nejen pro jeho zhodnocení, ale zároveň pro další přímou agitaci. Rok od roku stoupala snaha rozšířit oslavy do co největšího počtu závodů, v tomto roce též na úřady, ústavy a Státní statky, tedy tam, kde se dosud žádné manifestace ke dni žen nekonaly. Tento den už zdaleka nebyl jen svátkem, kdy ženy vystupovaly ze svých řad a dávaly veřejnosti najevo své požadavky. Účastí na MDŽ dávali všichni pracující, ženy i muži, najevo svůj podíl na plnění celostátních úkolů a zájem o zachování světového míru. Tzv. „Mírové akce“,³²⁷ jak je oficiálně nazýval ČSŽ, patřily k tradičnímu obrazu aktivit společnosti padesátých let, a skrývaly se za nimi různé činnosti. Nejčastěji se boj za mír prezentoval účastí na tzv. údernických (dobrovolných)

³²⁶ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/11, 1951, Referát žen, Různé

³²⁷ NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 241.

směnách a uzavírání dalších závazků. Tak se např. dojička Těchotová z Dolan zavázala, že bude denně dodávat 12 l mléka od jedné krávy. V dole Generál Svoboda zas odpracovali směnu pro ženy výhradně muži. Údernické hnutí podporovaly nejen manifestační projevy ale i slavnostní výzdoba závodů, která především vyzdvihovala ženy pracující v nových pracovních oborech, v nichž dříve pracovali jen muži. Kromě traktoristek visely na zdech zvětšené fotografie soustružnic, slévaček, jeřábnic, zednic či krmiček vepřů. I krmičky vepřů, které byly dříve opovrhovanými děvečkami, se staly váženými odbornicemi. „*Naše nejlepší údernice v tomto oboru (soudr.) Hošková z Dobřenic je žena sečtělá, nadaná vrozenou inteligencí, zajímaví se o veřejný život a když si obleče nedělní hedvábné šaty, nikdo by v ní krmičku vepřů nehledal.*“³²⁸

Mezinárodní den žen sloužil i k prezentaci úspěchů s rozšiřováním sítě sociálních zařízení. Přes všechny výše zmíněné problémy bylo k 8. březnu 1950 hlášeno otevření 16 prádelen Osvobozené domácnosti. V Šumperku byl otevřen kojenecký ústav. V těch vesnicích, kde ještě nebyly do provozu uvedeny jesle či družstevní prádelny, položily ženy aspoň symbolicky základní kámen sociálního zařízení. Symbolem budovatelského úsilí žen stal se v některých obcích nově vysazený „strom míru“.³²⁹ Na přípravě oslav pracovaly přípravné komise, složené ze zástupkyň nejdůležitějších organizací (ČSŽ, ROH, Jednotný svaz českých zemědělců, Sokol, Svaz bojovníků za svobodu, Sdružení rodičů a přátel školy). Ty dále spolupracovaly s příslušnou okresní přípravnou komisí, akčním výborem Národní fronty a školským referátem ONV. V okresech a krajích se příprav účastnily také odborářky, které přenášely těžiště oslav do přímo do závodů a úřadů. Referát žen ÚRO vydával pokyny k oslavám na závodech, zajistil rozdělení 3000 kusů „Sborníků k MDŽ 1950“ a svolal poradů zástupců tisku ROH a rozhlasu ÚRO pro zajištění propagační kampaně.³³⁰ O nebývalém rozšíření celé akce během dvou let svědčí i statistiky. V roce 1951 uspořádaly závody na 6 975 oslav s účastí 609 699 mužů i

³²⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, MDŽ

³²⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, MDŽ

³³⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

žen.³³¹ Mimo to závody otevřely 89 nových sociálních zařízení a do zaměstnání bylo získáno 8 646 žen.³³²

Mírové závazky byly uzavírány jako součást významných dnů u příležitosti celostátně významných akcí, výročí, narozenin významných osobností apod. a jako jejich součástí byly i dopředu plánovány. K II. mírovému kongresu se ženy organizované v ČSŽ zavázaly, že každá členka svazu odpracuje 10h na brigádách nebo učiní a splní jiný závazek. Odborářky, jako kolektivní členky svazu, nezůstávaly samozřejmě v tomto směru pozadu a vyhlášovaly své závazky ke kongresu v rámci mírové akce ROH. „*Vesele rozezpívají své stroje, aby (nám) daly více kusů, kilogramů a metrů zboží.*“³³³ Takový závazek uzavřený zpravidla písemně obsahoval většinou pouze název závodu, jméno pracovníka a normu, kterou se zavázal splnit. Např. „*Vlnářské závody a fezární Nový Etynk, závod partyzána Emra: Soudružky Marie Bednářová a Alina Plajlová, oddělení úpravna, se zavazují, že místo dosavadních 700m² zboží, které denně plnily při vyšívání a nopování, zvýší normu o 50 m² denně.*“; „*Dělnické výrobní družstvo stolařů Dřevo v Třešti: 31 leštiček střediska 134 leštírny se zavázalo, že veškerou práci leštírny, která byla počítána pro 40 leštiček, pro nedostatek kvalifikovaných sil v leštírně vykoná 32 leštiček a že budou dbát, aby výrobní plán pro leštírnu byl splněn na 100%. Dále slibují, že kvalita výrobků nepoklesne a že jejich snahou bude stále zlepšování.*“³³⁴

S přestavbou průmyslu a zlepšením státního hospodářství bylo spojeno i několik celostátních akcí zaměřených na podporu přijímání nových pracovních sil a zvýšení kvality a zejména kvantity produkce závodů. V rámci Lánské akce referentky žen osobně přesvědčovaly a snažily se získat zaměstnané matky a rodiče, s nimiž v závodech pracovaly, aby souhlasily s volbou hornického povolání svých synů, případně dcer. Tím měly pomoci plynule odstraňovat nedostatek pracovních sil v jednom z nejdůležitějších pracovních oborů národního hospodářství.³³⁵

³³¹ V roce 1949 se slavilo v 1 469 závodech s účastí 200 000 žen.

³³² VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/10, 1951, Referát žen, Hodnocení schůzí a akcí

³³³ VOA, ÚRO-ORG., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Směrnice, pokyny, připomínky, návrhy, referáty

³³⁴ VOA, ÚRO-ORG., kart. 81, inv. jedn. 259, 1949, Závazky, Zlepšovací návrhy

³³⁵ Více HAŠKOVÁ, Lenka, ŠULC, Zdislav. *Druhá směna našich dolů*. Praha: Orbis, 1950; *Budu*

Také stav plnění plánu v papírnách, kde pracovalo značné procento žen, byl všeobecně shledán jako neuspokojivý. Proto referentky žen rozvinuly mezi dělnicemi agitaci zaměřenou na zlepšování kvality a zvýšení plnění plánu. Hlavní část úkolu připadla na krajské referentky, v jejichž kraji byly továrny na papír, a referentky žen svazu lučba, aby tomuto problému věnovaly zvýšenou pozornost. Staraly se o to, aby se referentky žen ROH v papírnách skutečně ujaly agitační práce a podpořily socialistické soutěžení mezi dělnicemi. Agitační práce referentek obecně, nejen v případě papíren, spočívala hlavně ve slovním přesvědčování, v nejlepším případě přímo v osobním kontaktu. Jejich argumentace se opírala o v podstatě ustálené formule, které se zakládaly na směřování oficiální státní politiky; účast na budování socialismu, zlepšení stavu hospodářství, důraz na dobré výsledky práce, které pomáhaly získávat devizy a odpoutávat společnost od závislosti na kapitalistické cizině aj. Součástí agitace bylo vždy i vyzdvihování dobrých příkladů z praxe; kdo, kde, kolik splnil a čemu to prospělo, jak se ženy jindy osvědčily v nových povoláních apod. Konkrétně ženy z papíren měly si vzít za vzor papírnu v obci Větrník, kde samy ženy vedly závod a dokázaly, že za jejich vedení vyjela ze strojů nejlepší celulóza.³³⁶

Další takovou akcí, do které se referentky ROH zapojily, byla průmyslová výstavba Ostravska jako základny průmyslu celé republiky. Hutě se rozšiřovaly a Ostrava tehdy potřebovala, ostatně jako celé hospodářství, co nejvíce schopných rukou. Ty se přechodně získávaly pomocnými brigádami. Referentky ve spolupráci s úsekovými důvěrníci vytypovávaly na jiných závodech pracovnice, u nichž byla naděje, že by mohly na Ostravsku zůstat trvale. V první řadě je získávaly k uzavření pracovního závazku na šestiměsíční brigády, následně se staraly společně s místními výbory ČSŽ, aby brigádnice byly spokojeny s ubytováním a stravováním, čímž se zvýšila šance na jejich setrvání.³³⁷

Zahraniční vzor pro většinu akcí představoval Sovětský svaz. Propagace

horníkem! Je to povolání čestné, zodpovědné a důležité!. Ostrava: Ostravskokarvinské kamenouhelné doly, n. p., odb. Lánská akce, 1951.

³³⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Směrnice, pokyny, připomínky, návrhy, referáty

³³⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Směrnice, pokyny, připomínky, návrhy, referáty

tamějšího dění a dokonce jistá fascinace vším sovětským tehdy ovládala celou společnost. Tato situace se logicky odvíjela od nastavení politického aparátu v Československu. Sovětský vliv, který se projevoval už od počátku poválečných let, zejména od roku 1948 postupně sílil a korespondoval s obecným politickým děním v zemi.³³⁸ Ani ženám jako nejpočetnější složce obyvatelstva se tak nemohla prosovětská propagace vyhnout. Československý svaz žen společně se Svazem československo-sovětského přátelství uspořádal na přelomu let 1950 – 1951 sérii přednášek *Poznáváme život sovětských žen*. Podle statistik ČSŽ se během 1 800 besed vystříдалo na 62 000 posluchačů. Přednášky navíc doplňovala stejnojmenná rubrika v časopise *Vlasta*.³³⁹ Návrh pořádat tyto besedy na závodech byl projednáván také se sekretariátem ÚRO a následně schválen. Referentky ROH přijaly a distribuovaly do závodů přes dva a půl tisíce brožur „Ať žije mír“, které pro tuto příležitost vypracoval ČSŽ.³⁴⁰ V některých závodech se referentky ROH účastnily besed v roli pasivních posluchaček, na jiných místech se přímo podílely na organizaci a samy přispěly svými referáty. Nicméně neměly ve své práci plnou podporu ROH, a proto nebyly schopny celou akci plně zvládnout. Nedostatečná pomoc všech orgánů ROH se projevila tak, že cyklus besed probíhal nestejněměrně a dle hodnocení odborářek zdaleka nepřinesl takové politické a praktické výsledky jako besedy o Stalinovi. Besedy se konaly v pracovních přestávkách, v závodních klubech a na schůzích dílenských rad, ale účast byla mnohde slabá. Pracující ženy, zatížené dosud prací v domácnosti a v rodině, buď se na besedu po práci vůbec nedostavily, nebo z ní předčasně odešly.³⁴¹ Navíc referentkám nevyhovovaly brožury, které jim poskytl ČSŽ. Byly podle nich příliš dlouhé, docházely pozdě a prakticky se nedaly upotřebit. Na příště se rozhodly vypracovat si osnovy vlastní, „kratší s údernějším obsahem, aby zaujaly posluchačky a přinesly více praktických výsledků.“³⁴²

Sovětským příkladem se odborářky řídily i v hledání správných forem a metod

³³⁸ Od roku 1949 mj. působili ve státní aparátu sovětsští poradci. Více KAPLAN, Karel. *Sovětské poradcí v Československu 1949 – 1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

³³⁹ Srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 244 – 245.

³⁴⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Zprávy

³⁴¹ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/11, 1951, Referát žen, Různé

³⁴² VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/10, 1951, Referát žen, Hodnocení schůzí a akcí

práce. Inspirací pro další činnost jim byla stanoviska VKS/b/³⁴³ ke stranické práci mezi ženami, zveřejněná v lednu 1951 v časopise *Bolševik*.³⁴⁴ Ten jim svým obsahem jasně vytyčil další cestu – zvýšit roli žen v ROH, aby se i československé ženy staly „aktivními budovatelkami komunismu.“ Ve své podstatě ale nepřinesl nic nového. Zvýšení odborné kvalifikace žen, odstranění organizačních nedostatků, politická výchova mezi ženami, prohloubení péče o matky a zaměstnané ženy, zvýšení participace žen v politických funkcích; to všechno byly poměrně staré zásady, s nimiž se odborářky vyrovnávaly už od vzniku komisí žen, pouze se měnila politická rétorika. S její změnou po roce 1948 sílil i důraz na politické prověrky osob a pečlivý výběr kádrů.

„Kult sovětské ženy“ podporovaly i různé brožury,³⁴⁵ které měly v zásadě tentýž cíl; seznámit naše ženy s klíčovou úlohou sovětských žen ve veřejném a hlavně hospodářském životě. Účinnou formu agitace představovaly statě o životě konkrétních žen – matek, kolchoznic, dělnic, umělkyní aj. a jejich velkém přínosu pro SSR či dobové fotografie žen v nových (dříve mužských) povoláních.

Pod vlivem komunistické propagace světového míru a náklonosti k Sovětskému svazu pozměnily svůj charakter i některé tradiční akce let minulých. Stalo se tak i v případě původně dobročinné slavnosti vycházející z křesťanské tradice „Vánočního stromu republiky“. Pod záštitou národních výborů ve spolupráci se všemi složkami Národní fronty se tentokrát vánoční stromy na náměstích rozzářily 16. prosince 1950 za rozhlasového projevu manželky prezidenta Marty Gottwaldové.³⁴⁶ Dříve charitativní účel celé akce se tento rok úplně vytratil. Komunistická strana pro to měla své vlastní vysvětlení; vládnoucí dělnická třída dosáhla v druhém roce pětiletky tak význačných úspěchů, že už nebylo třeba kasičky

³⁴³ Všesvazová komunistická strana (bolševiků)

³⁴⁴ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/11, 1951, Referát žen, Různé

³⁴⁵ *Sovětská žena příkladem*. Praha: Svaz československo-sovětského přátelství, 1949; MAREŠOVÁ, Jiřina, ed. *Sovětská žena: album fotografií*. Praha: Svět sovětů, 1950; WEISSOVÁ, Jaroslava. *Sovětská žena, budovatelka komunismu*. Praha: Svět sovětů, 1952.

³⁴⁶ Jeden ze dvou vánočních projevů roku 1950 patří k zcela ojedinělým vystoupením paní Marty na veřejnosti. Zvukový záznam: Světla stromků zvěstují světový mír. In: *Archiv ČRo* [online]. 2010 [cit. 2014-05-14]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/archiv/dokument/_zprava/svetla-stromku-zvestuji-svetovy-mir--804779

pro sbírku pod stromy umisťovat. „*Za vlády československé buržoazie byl vánoční strom republiky dělnickým matkám a dětem cizí. Nedostatečná státní péče o dítě byla tu nahrazována milodary blahobytných měšťáků, kteří měli o vánocích všeho nadbytek, zatímco dělníci se směli na plné výklady zboží jen dívat a nemohli dát svým rodinám ani to nejnutnější.*“³⁴⁷ Ve skutečnosti každodenní realitou československých občanů byly dlouhé fronty u poloprázdných obchodů na věci se základními potřebami, na které stále platil přidělový lístkový systém. Komunisté přesto prezentovali na veřejnosti strom republiky jako symbol radosti, šťastného a spokojeného dětství bez hladu a bídy. Pod heslem „Mír dětem na celém světě“ odboráři a odborářky uzavírali ve prospěch dětí a pracujícího dorostu další závazky, a to v podobě patronátů závodů nad školami, jeslemi, mateřskými školami, dětskými a učňovskými domovy, školními družinami a jinými zařízeními pro děti. Zavazovali se k pomoci při plnění a překračování plánu výstavby sociálních zařízení, která napomáhala náboru žen do zaměstnání, či k úpravě hřišť a jiných dětských zařízení.³⁴⁸

Na samý závěr kapitoly zmiňme krátce mezinárodní kontakty, kterým zde není věnována samostatná podkapitola, neboť Ústřední referát žen nezasahoval do zahraniční spolupráce československých orgánů téměř vůbec, a když, tak s nevalným úspěchem. S jistotou můžeme tvrdit, že se odborářky připojily k projevům pořádaných ČSŽ v rámci „Akce na pomoc španělským demokratům“. Ovšem vzhledem ke špatné organizaci se tato akce vůbec nedostala do závodů. Podobně dopadla i „Akce na protest věznění řeckých demokratů na ostrově Makronisos“. Ústřední referát žen byl pověřen ÚKPO ÚRO, aby uspořádal besedy, navazující na článek v časopise *Budujeme*, v němž byla popisována zvěrstva, páchaná na řeckých demokratech v žalářích ostrova Makronisos. Z besed měly vyjít protestní resoluce, které měly být zveřejněny tiskem. Besedy se však pravděpodobně vůbec

³⁴⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Vánoční akce

³⁴⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Vánoční akce; FRANC, Martin. Šťastné a bohaté!: Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu. In: *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, 250 - 257.

neuskutečnily, jelikož ze závodů nepřišla žádná odezva.³⁴⁹ Jakoukoliv další zahraniční spolupráci naznačují už jen drobné útržky ze zápisu schůzí. Víme např., že vedoucí referátu žen se rekreovala v Maďarsku a této cesty mj. využila k návštěvě svazu maďarských žen a k rozhovoru s maďarskými odborářkami o práci mezi tamějšími ženami. Zástupkyně odborárek se rovněž zúčastnily recepce na počest sovětských delegátek v Alkronu a na sovětském velvyslanectví.³⁵⁰

4.4 Ukončení činnosti Ústředního referátu žen ÚRO

Jak vyplývá i z předchozí kapitoly, činnost žen v ROH pokračovala přes organizační obtíže i průběhu roku 1951. Nicméně také jejich pozice v kulturně – propagačním oddělení zůstávala i nadále vratká. Z plánu práce na III. čtvrtletí je na jedné straně patrná viditelná snaha o zlepšení. Odborářky měly „usilovněji získávat ženy do zaměstnání a do výroby, usilovněji mobilizovat odborářky do socialistického soutěžení, prohlubovat odborově-politickou práci v masách pracujících žen, prohlubovat kritiku a sebekritiku.“ Ale na druhé straně také jen slovní formulace úkolů vypovídá spíše o okrajovém významu jejich působení v odborech. Dosud se v žádném z proklamovaných úkolů neobjevovalo slovo „pomáhat“ – pomáhat zvyšovat péči o zaměstnané ženy, pomáhat řešit všechny jejich problémy, pomáhat vyzdvihovat schopné a kvalifikované ženy, pomoci zavést v závodních radách aj. Zdá se, že referentky žen se dostaly spíše do pozice zprostředkovatele, než že by jednaly z vlastní iniciativy. Otázkou je, komu pomáhaly, kdo jim přiděloval úkoly a kdo dohlížel na jejich činnost? K uspokojivé odpovědi máme zatím příliš málo indicií. Vodítkem nám může být část zmiňovaného plánu práce, který mj. termínuje úkoly přímo pro Ústřední referát žen. Zde se píše: „*Spolupůsobí (Ústřední referát žen – pozn. autorky) při převádění práce referentek žen ROH v masách pracujících žen z všeodborové na svazovou linii, naváže soustavnou spolupráci s oddělením práce a mzdy ÚRO.*“³⁵¹ Z tohoto úryvku by vyplývalo, že práci referentek žen koordinovaly jednotlivé svazy a zastřešujícím orgánem jejich činnosti bylo odborové oddělení

³⁴⁹ ÚRO-Org., kart. 100, inv. jedn. 345, 1950, Pracovní plány, úkoly

³⁵⁰ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/8, 1951, Referát žen, Pracovní plány

³⁵¹ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/8, 1951, Referát žen, Pracovní plány

práce a mzdy. Je také možné, že Ústřední referát žen se sám zasadil o přeřazení k jinému oddělení, vzhledem k tomu, jaké nesnáze přinesla spolupráce s oddělením kulturně – propagačním. Ve výpisu splněných úkolů z přelomu února a března 1951 stojí: „*Shromažďujeme důvody svědčící pro přeřazení referátu žen ÚRO do jiného oddělení.*“³⁵² V následujícím čase, měsíci březnu, se odborářky organizačním záležitostem vůbec nedostaly, naplno je zaměstnaly přípravy Mezinárodního dne žen. „*Návrh bude vypracován po MDŽ.*“³⁵³ Výsledkem následující jednání byl již výše zmiňovaný plán práce na III. čtvrtletí 1951. Jednání o budoucí situaci referentek žen dále pokračovala na ÚKPO, kam byl ale vedoucí referátu žen zamezen přístup. Podle doporučení vedoucího ústředního oddělení práce a mzdy p. Koláře se další porada o návrhu směrnic pro práci mezi ženami ROH uskutečnila právě v jeho oddělení a pro tamější sekretariát byla sestavena zpráva o nedostacích péče o zaměstnané ženy podle průzkumů z krajů. Poslední plán práce Ústředního referátu žen ještě pod hlavičkou ÚKPO ÚRO pochází z října 1951, který lze číst objektivem závěrů, ke kterým jsme došli výše. V plánu se píše o svolání referentek žen ze svazů, poradě tajemnic svazů a diskusi o nových formách práce mezi ženami. Do konce října měl být také svazovým tajemnicím připraven a rozdělen nový plán práce.

Více světla do reorganizace práce žen v odborech vnáší návrh Marie Trojanové (ÚV KSČ) schválený sekretariátem ÚRO v září toho roku. Trojanová zde navrhuje „zaktivizovat ženy jak ve svazech, tak především v závodech. Aby tento úkol (zlepšit práci mezi ženami – pozn. autorky) mohl být důsledně plněn, je třeba, aby se touto prací zabývalo celé Revoluční odborové hnutí od závodních skupin ROH po Ústřední radu odborů.“³⁵⁴ Po vznesení tohoto návrhu následovalo vypracování rámcového plánu, který měl být posléze rozpracován podle svazů a také podle podmínek a struktury svazů prováděn.³⁵⁵

V závodních radách byla podle organizačního řádu prací mezi ženami pověřena

³⁵² VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/8, 1951, Referát žen, Pracovní plány

³⁵³ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/8, 1951, Referát žen, Pracovní plány

³⁵⁴ VOA, ÚRO-KULT., kart. 106, inv. jedn. 92/9, 1951, Referát žen, Směrnice, pokyny, instrukce, rezoluce

³⁵⁵ VOA, ÚRO-SEKR., kart. 20, inv. jedn. 452, 1951, X/3, 17. 10.

odpovědná členka (referentka žen). Ta měla ve stálém každodenním styku s pracujícími ženami sledovat a ověřovat, jak orgány závodní rady ROH pečují o zaměstnané ženy. Zjištěné nedostatky spolu s návrhy na zlepšení předkládala závodní radě k řešení. Krajské výbory svazů pověřily tutéž práci členku předsednictva. Ta předkládala konkrétní návrhy, jak zlepšit řízení a pomoc především závodním radám v péči o pracující ženy. Ve svazech doprava, kovo, zemědělství, stavba a dřevo byly zřízeny referáty žen s jednou politickou silou podléhající vedoucímu tajemníku Ústředního výboru svazů. Politická síla referátu měla organizačně zajišťovat práci mezi ženami a pomáhat volenému orgánu v získávání materiálu a vypracovávání návrhů, plus napomáhat závodním radám přímo na závodech. Také v krajské odborové radě získala stejné funkce členka předsednictva. Sledovala a pomáhala v práci mezi ženami krajskému výboru svazů, koordinovala ji a zjištěné nedostatky předkládala volenému orgánu k řešení. Podle potřeby bylo možné zřídit referát žen s jednou politickou silou podléhající vedoucímu tajemníkovi krajské odborové rady. V Ústřední radě odborů sledovala pro-ženské aktivity členka představenstva. Koordinovala práci Ústředního výboru svazů a nedostatky předkládala k řešení volenému orgánu. Zde bylo možné zřídit referát žen se dvěma politickými silami podléhající sekretariátu předsedy ÚRO, který by pomáhal se soustředěním podkladů a vypracováváním návrhů volenému orgánu a také referentkám žen Ústředních výborů svazů, krajských odborových rad, a zvláště referentkám závodních rad přímo na závodech. Zároveň měl udržovat styk se všemi ústředními složkami Národní fronty.³⁵⁶

Poměrně radikální zásah do vnitřní organizace žen v odborech, kterým byla narušena jistá kontinuita předcházejícího období, byl odůvodňován prostou snahou ještě zlepšit práci mezi ženami. Sekretariát ÚRO poukazoval zejména na skutečnost, že i když během roku 1951 nastoupilo do výroby více než 60 000 nových pracovních sil z řad žen, značné procento z nich zakrátko pracovní poměr rozvázalo, a to proto, že jim nebyla věnována dostatečná péče. Jelikož nábor žen do zaměstnání hrál zcela

³⁵⁶ VOA, ÚRO-SEKR., kart. 23, inv. jedn. 477, 1952, Zápis ze schůze sekretariátu ÚRO, 19. 3. 1952

klíčovou úlohu pro socialistické budování, nebylo možné dosavadní stav práce mezi ženami tolerovat.³⁵⁷ Rozhodující impuls přesto nepochybně vyšel z rozhodnutí KSČ. Strana byla i přes doložitelné úspěchy ženských aktivit stále nespokojená se stavem ženského hnutí, což se mj. projevilo i zcela zásadní intervencí do celorepublikového Československého svazu žen. Po formální stránce došlo k definitivnímu odstranění starých zásad, na nichž byly předcházející podoby ženské organizace vystavěny.³⁵⁸

S transformací ženských aktivit uvnitř odborů v roce 1952 končí i oddělené shromažďování ženské odborové agendy. Práce mezi ženami se stala trvalou součástí mužského kolegia a tak byla prezentována i písemně. V praxi to pro badatele znamená, že v následujících letech se lze v archiváliích orientovat pouze tematicky a případně vyselektovat tu činnost, která se primárně týká ženské otázky. Otevřena zůstává celá řada dalších možností, jak k výzkumu práce žen v odborech přistupovat.

³⁵⁷ VOA, ÚRO-SEKR., kart. 23, inv. jedn. 477, 1952, Zápis ze schůze sekretariátu ÚRO, 19. 3. 1952

³⁵⁸ Nová restrukturalizovaná podoba ženské organizace zapadala do dlouhodobé koncepce KSČ, díky čemuž přetrvala následujících patnáct let. ČSŽ byl nahrazen Výborem československých žen a tzv. výbory žen při místních národních výborech. Jednalo se o doporučený koncept Sovětského svazu, kde fungoval jeden nevelký ústřední orgán a lokální výbory v jednotlivých regionech. Podrobně NEČASOVÁ, *Buduj vlast - posílíš mír!*, s. 266-347.

5 Zaměstnávání žen po roce 1945 a zájmy odborářek v sociální oblasti

Národní mobilizace pracovních sil jako součást realizace dvouletého hospodářského plánu a jeden z předpokladů jeho úspěšnosti byla reálným východiskem stavu poválečného hospodářství v tehdejším Československu. Rychlý technický a vědecký pokrok a nutnost obnovy poválečných ztrát a škod připravily příznivé ekonomické i psychologické podmínky pro úspěšné začlenění žen do pracovního procesu. Souběžně s industrializací země se úspěšně rozšiřoval požadavek realizace práva žen na práci a na vzdělání jako základní element marxistické ideologie rovnoprávnosti. Z hlediska ekonomického vstupovaly ženy do zaměstnání, protože stát potřeboval je a ony potřebovaly druhý plat, který přilepšil mnohdy nuznému rodinnému rozpočtu.

5.1 Ženy na místa mužů

Na základě vládního návrhu zákona o některých opatřeních k provedení národní mobilizace pracovních sil byly některé druhy práce vyhrazeny především ženám. Toto opatření mohlo být realizováno všeobecně, pro určitá hospodářská odvětví, jednotlivé obory či podniky. Na takových místech byli zaměstnavatelé povinni zaměstnat ženy v okamžiku, kdy se takové místo uvolnilo nebo zřídilo.³⁵⁹ Výhradně měly ženy obsazovány na pracovní místa v kovoprůmyslu: jemná mechanika, v energetice: účetnictví energie, účetnictví hmot, styk a konsumenty, v distribuci: obchodní příruční, prodavačky, provoz v automatech, na úřady: telegraf, telefon a radiotelegraf; přednostně v kovoprůmyslu: radiomechanika, revolvery, kovogalanterie, výroba hodin, v energetice: sklady, na úřadech: pokladní, revizoři, v dopravě: průvodčí tramvaje, v potravinách a poživatinách: továrny na cukrovinky, cikorku, mýdlo atd., v kancelářských pomocných pracích. Percentuálně získávaly zaměstnání v textilu: oděvnictví, v kovoprůmyslu: pásová montáž, galvanizace, lisy,

³⁵⁹ *Vládní návrh zákona o některých opatřeních k provedení národní mobilisace pracovních sil.* In: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0564_01.htm. 1947, naposledy navštíveno 26. 5. 2014.

na úřadech: kancelářské síly, v dopravě: průvodčí v autobusech a na drahách a v dřevoprůmyslu: hračkářství, výroba hudebních nástrojů, některé úseky papírenského a grafického průmyslu. Každý svaz zvlášť si následně stanovil, k jaké činnosti může zaměstnat ženy a zdali je musí zaučit. Např. v dřevoprůmyslu se ženy zaučovaly jako malířky pokojů, pozlacovačky, soustružnice, čalounice, autolakýrny, kartáčnice či košíkářky. Největší nedostatek pracovních sil se projevoval v zemědělství, zvláště po dobu žní, kdy chybělo k práci na čtvrt milionu osob. Chyběly také šikovné ruce v textilním průmyslu, kde už tak pracovalo velké procento žen. Naopak dostatečný počet lidí pracoval v dopravě, kde se nedostatek projevil jen ojediněle, např. při kampani v hlavním městě. Na některých místech se nedostatek pracovních sil řešil přechodně zřizováním brigád. Výjimkou tak nebyly ani ženy – horníci, i když práce v dolech byla pro ženu shledána jako nevhodné trvalé zaměstnání.³⁶⁰

Cílovou skupinu náboru do zaměstnání představovaly hlavně ženy bezdětné, svobodné, rozvedené a rozloučené a vdovy. Zkrátka ty, u kterých možnost nástupu do práce nesoupeřila s potřebou a nutností postarat se o vlastní domácnost a děti. Z doby bezprostředně po válce statistické údaje chybí, nicméně ještě v roce 1950 tvořily velmi mladé ženy od 15 do 19 let největší skupinu výdělečně činných. Zatímco početně nejslabší skupinu z ekonomicky aktivního obyvatelstva představovaly ženy v rozmezí 30 – 34 let věku. Následně počet zaměstnaných žen opět roste a logicky klesá po 55. roce života, kdy ženy odcházely do penze.³⁶¹ Vdané ženy zvláště s malými dětmi do továren chodit nemohly nebo nechtěly. Pro ty, které pracovat chtěly, ale neměly komu svěřit potomky, bylo možné zřídit „domáckou práci“. Žena pak vykonávala část práce pro továrnu ve svém vlastním domě, např. pro kovoprůmysl nebo radioprůmysl navíjela cívky. V Ústeckém kraji byl o tento druh práce vůbec největší zájem. Poptávka ovšem výrazně převyšovala nabídku. Domáckou práci nabízely pouze tři závody na výrobu prádla. Některé závody proto nabízely práci v továrnách na 4 hodinové směny.³⁶² Kompromisní řešení poskytovalo

³⁶⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

³⁶¹ Viz Přílohy - Přítomné obyvatelstvo ženského pohlaví podle věkových skupin, poměru k povolání a postavení v závodě výdělečně činných k 1. 3. 1950

³⁶² VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Záležitosti sociální

vdané ženě možnost vydělat pro rodinu nějakou tu korunu navíc, a zároveň zvládnout uspořádat denní harmonogram rodiny tak, aby její nepřítomností nestrádala. Na druhé straně závody nepřišly o cenné pracovní síly. Nicméně ani toto řešení nebylo všespásné. Stále tu zůstávala otázka, komu svěřit na hlídání dítě v době nepřítomnosti matky, nehledě na to, že zaměstnávání žen na krátké směny muselo být pro závody ekonomicky dosti nevýhodné. Na ekonomické nedostatky poukazuje např. zpráva ze Škodových závodů, kde při 4hod. pracovní době náklady na zapracování žen ke strojům vzrostly na dvojnásobek oproti tomu, když ženy pracovaly 8hod.³⁶³

Klíčem ke zvýšení zaměstnanosti především vdaných žen s dětmi se měla stát výstavba sociálních zařízení. „*Abychom mohli od žen žádat veřejnou činnost, musíme se starat též o jejich odbavení domácí práce. Zřizujeme a zlepšujeme závodní jídelny, zřizujeme prádelny a správkárny, mateřské školy, jesle, dětské domovy. (...) To jsou prostředky, které nám musí nejvíce pomoci, abychom osvobodili zaměstnanou ženu od druhého zaměstnání, kterým skutečnost domácnost je.*“³⁶⁴ Idea stará jako socialistické hnutí samo patřila do konstruktů nové socialistické společnosti už v době předválečné. Bebel³⁶⁵ v tomto kontextu navíc zdůrazňoval pozitiva společné hry dětí stejného věku v zařízení se společnou péčí pro výchovu zdravé, tělesně i duševně dobře vyvinuté budoucí generace.

5.2 Sociální zařízení

Jak jsme mohli vidět v předchozích kapitolách, sociálně-politická činnost tvořila podstatnou část veškeré práce Komise žen ÚRO po celou dobu její existence. Pro úplnou představu pokládám za důležité poukázat ještě na dvě oblasti ze sociální činnosti, kterými se členky Komise zabývaly nejčastěji bez ohledu na vnitřní změny samotné organizace v jednotlivých letech. Obě témata souvisí s výše zmíněnou snahou usnadnit ženám obstarávání domácnosti a zvýšit potenciální možnost jejich nástupu do zaměstnání. V první řadě jde pomoc při zřizování jeslí a mateřských škol,

³⁶³ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Zásady sociální

³⁶⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945

³⁶⁵ BEBEL, *Žena a socialismus*, s. 402.

dále pak o záležitosti obchodní a distribuční, kdy se Komise žen ÚRO soustavně a téměř při každé příležitosti zabývala problematickou provozní dobou obchodů. Níže uvedené informace se svým zaměřením též letmo dotýkají každodenního života 40. let minulého století a poukazují na velmi široké možnosti dalšího historického bádání v této oblasti.

5.2.1 Jesle a mateřské školy

Počátky institucionální péče o děti předškolního věku spadají v českých zemích do období 19. století. U jejího zrodu stála možná překvapivě filantropická myšlenka pomoci dětem z nejzbedovanějších a nejchudších vrstev obyvatelstva. Veřejná zařízení zajišťovala těmto dětem aspoň základní hygienickou a sociální péči, čímž předcházela situacím přímo ohrožujících jejich zdravý vývoj.³⁶⁶

První *jesle* pro děti do tří let vznikají na území dnešní Prahy v roce 1832, stejně jako první *opatrovna* pro děti 2 – 5 leté. V 1869 je podle francouzského vzoru založena první *škola mateřská*, a to díky aktivnímu úsilí již zmiňované Marie Riegrové – Palacké. Sem původně docházely 2 – 5 leté děti chudých a celý den pracujících rodičů, o které se staraly „pěstounky – svobodné ženy“. Marie Riegrová zřídila též první české jesle, aby tak předešla přijímání kojenců z českých rodin do již zavedených jeslí německých.³⁶⁷

Rozdíl mezi opatrovnou a mateřskou školou spočíval podle výnosu ministra vyučování z roku 1872 v důrazu buď na funkci sociální (pečovatelskou), nebo pedagogickou (výchovnou a vzdělávací). Zatímco v jeslích a opatrovnách se o děti v době nepřítomnosti jejich rodičů „pouze“ pečovalo, mateřské školy vychovávaly a připravovaly děti k povinné školní docházce. Vzhledem k tomuto úkolu nepřistupovaly k jejich založení a provozu pouze spolky a soukromé osoby, ale i školní úřady a obce, které měly zřizovat bezplatné mateřské školy zvláště při dívčích školách.³⁶⁸ K poslední dekádě 19. století se počet předškolních ústavů na území Čech,

³⁶⁶ K počátkům předškolní výchovy více LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006.

³⁶⁷ LENDEROVÁ, RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 166, 170.

³⁶⁸ HAŠKOVÁ, Hana. Doma, v jeslích, nebo ve školce?: Rodinná a institucionální péče o

Moravy, Slezska a Dolního Rakouska rozrostl na 170, kde až na pět výjimek pracovaly ženy.³⁶⁹

Mimo to na našem území fungovaly pro děti 2 – 3 leté *dětské zahrádky*. Protože se v nich mluvilo výhradně německy, čelily často kritice z okruhu českých vlastenců. Nárůst různých typů předškolních zařízení na začátku 20. století, zejména v národnostně smíšených oblastech, měly na svědomí právě národnostní spory. Děti z dětských zahrádek pokračovaly ve školní docházce na německé škole, zatímco děti z mateřských škol odcházely do škol českých.

Období od vzniku samostatného Československa v roce 1918 až do začátku druhé světové války vyplnily diskuse o tom, zdali mají mít veřejná zařízení pro předškolní děti spíše funkci pečovatelskou či výchovnou a vzdělávací. Spory mezi ministerstvem školství a ministerstvem sociální péče vyústily v kompetenční boj. To mj. znemožnilo vydání jednotného zákona o předškolních zařízeních, který by usměrnil nejednotné organizační řády, náplň i zaměření.

Po druhé světové válce se výstavba sociálních zařízení stala přímou součástí podpory ekonomického rozvoje země s příslibem snazšího začlenění co největšího množství žen do průmyslové výroby. Se stoupající ekonomickou aktivitou žen rychle rostl i počet nově zřízených jeslí a mateřských škol. Jejich vznik podpořilo i vydání dlouho očekávaného *Zákona o jednotném školství* (č. 95/ 1948 Sb.) v roce 1948, kterým se mateřské školy staly pevnou součástí československé školské soustavy.³⁷⁰ Snaha rozšířit jesle a mateřské školky zvláště do všech průmyslových center však nedostačovala reálnému počtu dětí. Ke konci roku 1946 se na území Čech a Moravy nacházelo 120 veřejných zařízení pro předškolní děti, z toho 80 bylo závodních³⁷¹ (58 dětských domů, tj. jesle s mateřskou školou pod jednou střechou, 8 jeslí a 14

předškolní děti v české společnosti mezi lety 1945 - 2006. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2007, roč. 8, č. 2, 15 - 26 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/c86f17b2dba27f8958beda4239ab73025b9b0cd4_doma-v-jeslich-nebo-ve-skolce.pdf

³⁶⁹ LENDEROVÁ, RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 167.

³⁷⁰ HAŠKOVÁ, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, s. 15-26.

³⁷¹ Zbývajících 40 tak pravděpodobně tvořily jesle a mateřské školy obecní a okresní.

mateřských škol),³⁷² přičemž během námi sledovaného období (1945 – 1952) se narodilo průměrně 196 681 dětí ročně.³⁷³ Navíc nejvyšší dovolený počet kojenců v jedné místnosti neměl překročit počet 12, u batolat 18 a o každou skupinku se měla postarat jedna pěstounka (zdravotní sestra) spolu s jednou pomocnou silou.³⁷⁴ V rámci dvouletky se tak počítalo s výstavbou dalších 48 zděných jeslí a 130 jeslí v dřevěných pavilonech, i když ve skutečnosti by bývalo bylo potřeba aspoň 400 takových zařízení.³⁷⁵ Navíc jejich realizace se často potýkala s nejedním problémem. Mezi ty nejpalčivější patřil i nedostatek prostoru a kvalifikovaných pracovních sil. Po otevření Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v roce 1946 bylo potřeba pro výkon povolání učitelky v mateřské škole získat nejprve maturitu na střední škole a následně absolvovat 2 roky studia na fakultě. Kvůli akutnímu nedostatku kvalifikovaného personálu se však přistoupilo ke zřízení šestinedělních kursů pro žákyně odborných škol pro ženská povolání a pěstounky mateřských škol, odkud byly jako pomocné učitelky přeřazeny do mateřských s podmínkou, že si co nejdříve dodělají maturitu na učitelském ústavu. K roku 1947 bylo evidováno 162 sociálních pracovníc, z toho pouhých 18 mělo odborné vzdělání a 93 absolvovalo odborné kursy, zbytek zůstával neškolen.³⁷⁶ Situace se ale postupem času zlepšovala. Během roku 1950 prošlo novým osmitýdenním školením již tisíc posluchaček, které

³⁷² VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

³⁷³ Vlastní výpočet; Obyvatelstvo - roční časové řady. In: *Český statistický úřad* [online]. 2013 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

³⁷⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen, Záležitosti sociální, Všeobecný řád pro jesle

³⁷⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí; Stavby jeslí ve 2LP - 1947: MNV Holice, MNV Kamenice n. L., MNV Lomnice n. Pop., MNV Nová Paka, MNV Police n. Met., MNV Vlašim, Spojené české a moravské bavlnářské závody n. p. Parník, Spolek pro chemickou a hutní výrobu n. p. Rybitví, České lnářské textilní závody Úpice, MNV Louny, MNV Vsetín, MNV Chrudim – dokončeno, MNV Karlovy Vary – 3 adaptace dokončeny, MNV Mimoň – dokončeno, Vítkovické železářny Ostrava, Továrna krajek a tylu n. p. Letovice, MNV Teplice-Šanov; 1948: Škodovy závody Plzeň, Severočeské tukové závody Ústí n. L., MNV Kolín, MNV Kbely, MNV Pardubice, MNV České Budějovice, MNV Kladno, MNV Kralupy n. Vl., Spolek pro chem. a hutní výrobu, Kaznějov, MNV Tábor, MNV Rakovník, MNV Strakonice, Spojené české moravské bavlnářské závody n. p. Doudleby, Prádelna a tkalcovna bavlny n. p. Josefov, Prádelny bavlny n. p. Mostek, Prádelny vlny n. p. Kdyně, Prádelny vlny Křešice, Hardtmuth n. p. České Budějovice, MNV Přerov, MNV Chropyně, ÚNV Brno, MNV Svitavy, MNV Val. Meziříčí, MNV Fryštát, Tatra Studénka, Železářny Karlova huť

³⁷⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

se dál proškolovaly přímo v praxi.³⁷⁷

Výchova dětí a školní vzdělávání byly víceméně rozděleny pod kompetence tři ministerstev. Děti do tří let (jesle) spadaly pod min. sociální péče, děti v rozmezí 3 až 6 let (mateřské školky) a jejich další školní vzdělávání náležely min. školství a ošetrovatelské a zdravotní školy mělo na starosti min. zdravotnictví. Mimo tato tři hlavní ministerstva participovala na rozšiřování sociálních zařízení celá řada dalších institucí, byť jen z toho důvodu, že kvalitní institucionální péče o děti byla jedním z předpokladů naplnění celorepublikových hospodářských plánů. Bezprostředně po válce se na podporu výstavby zaměřily tedy i obě ženské zastřešující organizace, tzn. Národní fronta žen a Rada československých žen včetně jejich kolektivních členů. Revoluční odborové hnutí jako hlavní organizace zastupující všechny pracující pověřilo řízením této problematiky v Ústřední radě odborů sociálně-zdravotní komisi a Komisi žen.

Členky Komise žen ÚRO³⁷⁸ se po celých pět let aktivně účastnily velkého množství porad se všemi zainteresovanými institucemi. Úspěšnost praktické realizace usnesení, která z těchto porad vyšla, pak závisela na konkrétní činnosti podřízených orgánů od krajských tajemnic až po členky závodních rad v samotných závodech. Komise žen v ústředí jejich činnost usměrňovala a kontrolovala. Samy její zástupkyně např. několikrát jednaly s min. sociální péče o vydání oběžníku, aby se přednostně přidělovaly uprázdněné místnosti a budovy hodící se k výstavbě jeslí, mateřských škol a útulků. Tím napomohly mj. i iniciativě místních žen v Schichtových závodech v Ústí n/Labem, které si vybraly ke zřízení jeslí starší vilu u továrny, jelikož byla blízko a vyhovovala podmínkám. Vila druhá, o které jednaly instituce, stála vysoko nad továrnou, kam by maminky s kočárky zvláště v zimě obtížně vyjížděly a znamenalo by to min. půl hodinu zdržení, navíc vila byla obydlená a nebylo jisté, jak to s nájemníky dopadne.³⁷⁹ Ve prospěch zaměstnaných žen intervenovaly i do problémů, které vyvstaly během provozu již zavedených zařízení.

³⁷⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce

³⁷⁸ Včetně jejích dobových proměn, pro zjednodušení používán prvotní název uskupení žen v odborovém ústředí.

³⁷⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen, Záležitosti sociální

Pracovní možnosti žen často komplikovala jejich provozní doba. Neposkytovaly péči pro děti celý den a kolikrát ani celý týden. Z dětí, které matky vodily do mateřských škol, jich 80% navštěvovalo zařízení pouze s polodenním provozem.³⁸⁰ První kroky k nápravě vedly přes první pětiletku. V rámci rozvoje Československé republiky byly publikovány *Směrnice o budování mateřského školství*, které zavedly zásadu zakládat mateřské školy s nepřetržitou celodenní péčí a zavádět tuto péči v již existujících zařízeních. Zřízením mateřské školy s celodenní péčí se nepřímo podporovala i vyšší zaměstnanost žen, neboť ji bylo možné zavést pouze tam, kde se o aspoň 15 dětí z celkového počtu staraly matky zaměstnané mimo domácnost. Nad to do mateřských škol s celodenní péčí, které byly v blízkosti závodu, mohly být přijímány děti matek pracujících v tomto závodu, i když nebydlely v obvodu školy. Tam, kde nefungovaly jesle, navíc mohla taková škola převzít i děti ve věku od 2 do 3 let věku. Součástí nových zásad pro zřizování mateřských škol bylo i zavedení takové provozní doby, která se kryla s pracovní dobou většiny matek.³⁸¹ Z hlediska budoucího vývoje se bezpodmínečně prokázala užitečnost tohoto kroku.³⁸² Na konci 50. let navštěvovalo mateřské školy s půldenním provozem jen 12% docházejících dětí a od druhé poloviny 60. let docházely téměř všechny děti do školek s provozem celodenním.³⁸³

Od vyhlášení prvního pětiletého plánu spravovaly budování mateřských škol v jednotlivých oblastech místní národní výbory. Výsledky svých šetření postupovaly dál okresním národním výborům, které dále navrhovaly krajským národním výborům, zdali má být školka s celodenní péčí zřízena, popř. má-li být ta stávající zrušena či dočasně uzavřena. Složky odborové organizace se stejně jako jiné subjekty mohly k situaci vyjádřit v okamžiku, kdy žádost o zřízení mateřské školy převzal okresní národní výbor.³⁸⁴ Všichni sociální referenti v krajských, okresních a místních odborových radách včetně Komise žen se též podíleli na zjišťování podkladů pro

³⁸⁰ HAŠKOVÁ, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, s. 16.

³⁸¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Záležitosti sociální, Směrnice o budování mateřského školství v době prvního 5LP

³⁸² Užitečnost ve smyslu odlehčení zaměstnaným matkám, jiná měřítka nechávám stranou (např. diskuse o sociální dopadu celodenního odloučení od primární sociální skupiny na jedince).

³⁸³ HAŠKOVÁ, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, s. 16.

³⁸⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Záležitosti sociální, Směrnice o budování mateřského školství v době prvního 5LP

MNV pro zřízení mateřských škol.³⁸⁵ Někdy si ale sama praxe vynutila obejít formální postupy, jelikož školek a jeslí bylo stále málo a nemohly být postaveny všude a hned. Jako např. v Žirovnicích, kde fungovala textilní továrna. Na žádosti maminek chopilo se tu iniciativy Rodičovské sdružení a založilo v místě mateřskou školu bez finanční pomoci MNV, který toho roku s výstavbou nepočítal. Sdružení už ovšem nechtělo déle čekat a nezbytné náklady uhradilo dobrovolnými směnami, svépomocí, sbírkami a uspořádáním kulturního večírku, což už ale nestačilo k dostatečnému vnitřnímu vybavení školky. Sdružení se proto obrátilo na Komisi žen ÚRO s žádostí o finanční příspěvek.³⁸⁶ Peněz ale nebylo na rozdávání, úhrada nákladů patřila mezi další problematické otázky při výstavbě sociálních zařízení vůbec, stejně jako nedostatek materiálu na stavbu a instalaci a vnitřní vybavení. U jeslí a mateřských škol navíc schvalovací proces mnohde narušily hygienické normy, i když konečné rozhodnutí náleželo MNV, nikoliv zdravotním komisím. Některé problémy, se kterými se zaměstnané ženy obracely na Komisi žen ÚRO, a jejich řešení nám dnes možná připadají úsměvné, jako např. představa sousedky, která budí naše vlastní děti a odvádí je do jeslí či školky. Většina matek totiž pracovala od šesté hodiny ranní a provoz jeslí začínal ponejvíc až v 6.30. Děti tak seděly půl hodiny na schodech, než přišla pěstounka, proto se uvažovalo o zavedení pomoci v rodinách pod záštitou Rady žen tak, aby děti mohly po odchodu matky ještě spát.

I přes všeobecný nedostatek sociálních zařízení např. v Praze byly jesle využity jen na 65,8%, v Pardubicích na 65% a v Českých Budějovicích na 79%. V některých případech bylo na vině nevhodné umístění jeslí, které nekorespondovalo s místem bydliště nebo pracoviště žen. Závodní jesle bývaly využity plně. Dlouhodobější řešení vyžadovalo odstranění předsudků zaměstnaných matek vůči veřejným institucím určeným jejich dětem. Raději svěřily dítě do péče starším sourozencům nebo jiným příbuzným, než by ho umístily do jeslí či mateřské školy. Důvěru v tamější poskytovanou péči narušovalo zejména jejich časté uzavírání kvůli

³⁸⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 82, inv. j. 259, 1949, Pracovní záležitosti, Zaměstnávání žen, Platové záležitosti, Sociální záležitosti, Zásobování

³⁸⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 101, inv. jedn. 346, 1950, Záležitosti sociální

infekčním chorobám. To se údajně negativně projevilo i na velké absenci zaměstnaných matek v závodech, které neměly komu svěřit zdravé děti.³⁸⁷ Nedůvěra žen v jesle a mateřské školy měla také svou ekonomickou stránku. Pokud matka umístila do sociálního zařízení více dětí, zdály se jí poplatky příliš vysoké.

Přes všechny výše nastíněné obtíže stoupal počet jeslí závratnou rychlostí. Zatímco na počátku roku 1947 se na území celého Československa nacházelo skromných 165 zařízení pro předškolní děti,³⁸⁸ v roce 1950 to bylo již 511 jeslí a 4 359 mateřských škol. V přepočtu na místa bylo při plném obsazení v jeslích umístěno 16 321 dětí, tedy pouhých 3,1% z celkové počtu dětí do dvou let. Do 6 017 tříd mateřských škol bylo v letech 1950 – 1951 zapsáno celkem 187 427 dětí, tj. 35,8% dětí ve věku 3 – 5 let. Z toho 76 502 matek, které odváděly děti do školky, mělo trvalé zaměstnání.³⁸⁹

5.2.2 Obchody, provozní doba

Jako pohrobek válečných dob přetrval na území celého Československa lístkový přidělový systém. I když většina obyvatel věřila, že se jedná o přechodné řešení, zrušen byl až v roce 1953. Příděly potravin byly přísně limitovány podle věku a od února 1948 také podle toho, zda byl dotyčný v zaměstnaneckém poměru či nikoliv. Na lístky se běžně prodával cukr, maso, mouka, chléb a mléko. Od roku 1949 bylo možné některé druhy potravin nakoupit volně, ovšem za podstatně vyšší ceny.³⁹⁰

Jestliže dosud žena v domácnosti řešila co při omezeném výběru surovin nakoupit a z čeho uvařit, po vstupu do zaměstnání k zajištěné obživě rodiny přibyla ještě otázka kdy nakoupit. Provozní doba obchodů se většinou kryla s pracovní dobou

³⁸⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 102, inv. jedn. 348, 1950, Začleňování žen do práce; Ze stejných důvodů přetrvával v české veřejnosti odmítavý postoj k jeslím i v druhé polovině 50. let. Ze závěru výzkumu o rodičovství (1956) také vyplývá, že v 80% případů se o děti zaměstnaných matek i nadále staraly babičky, popř. jiné blízké osoby. Převzato z HAŠKOVÁ, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, s. 17.

³⁸⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen 8

³⁸⁹ Zdroj dat KUČERA, Milan. Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu. In: *CEFRES* [online]. 2010, s. 11 [cit. 2014-05-22]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_cssr.pdf

³⁹⁰ Podrobně ŠTĚPEK, Jiří. Přídělové systémy na československém území v letech 1939 – 1953. *Archivní časopis*. 2010, č. 4, 361-385.

a obstarat nákup tak nebylo prakticky možné. Pokud žena docházela do práce jen na dopoledne, nebylo jí to nic platné, jelikož v odpoledních hodinách, kdy měla teprve čas k nákupu, bývalo již zboží vyprodáno. Nemožnost obstarat si včas před nebo po pracovní době aspoň základní potraviny vedla v některých okresních městech zejména v pohraničí až k 40% absenci na závodech, a to především v sobotu, kdy v krajských městech byla možnost volného nákupu.³⁹¹ Na druhé straně se stížností a diskusí na toto téma snažily využít instituce apelující na nábor žen do zaměstnání v rámci své agitační politiky, neboť pouze zaměstnaná žena si mohla přes národní výbor obstarat legitimaci k přednostnímu nákupu.

Pokud žena pracovala v dopolední směně a po práci chtěla stihnout zajít do obchodu s textiliemi nebo jiným nepotravinovým zbožím, které zavíraly většinou ve 13hod., neohřála si doma ani oběd. Přisun plynu do domácností byl totiž v poledne zajištěn jen do 12.30. Některé ženy tak řešily nákupy prostřednictvím sociální pomocnice nebo důvěrnice, které v obchodech s textiliemi (hl. punčochami) obstaraly pro ženy ze závodu hromadný nákup.³⁹² Některé obchody se ale takovému řešení bránily a zboží důvěrnici ze závodu neposkytly, přestože ještě roku 1945 byla mezi Ústřední radou odborů a výrobcí textilu sjednána dohoda, že část výrobků (40 – 50%) bude prostřednictvím krajských odborových rad přidělováno závodům pro jejich zaměstnance. Ministerstvo vnitřního obchodu pak toto opatření k hromadnému nákupu v červnu 1947 zrušilo. Neznamenal to, že by zakázalo veškeré společné nákupy, ale bránilo se tak nepřístojnému jednání výrobců textilu, kteří dodávali zboží do obchodů, kde už si je předem rezervovali pro své zaměstnance, čímž znemožnili, aby se zboží dostalo k dalším spotřebitelům. Pak už záleželo jen na dobré vůli a taktu prodávajícího, jestli část zboží reservoval pro ty, kteří nemohli nakupovat v ranních hodinách. Pokud však šlo např. o pracovní šatstvo, došlo zde k dohodě mezi Ministerstvem vnitřního obchodu a ÚRO, že 60% výroby bude k dispozici odborům, které samy pečovaly o rozdělení mezi pracující osoby, a pouze 40% zboží šlo do

³⁹¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Záležitosti národohospodářské

³⁹² VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I

obchodů.³⁹³ Na jaře 1948 Ministerstvo vnitřního obchodu vyhláškou stanovilo, aby po 16. hod. bylo 40% zboží ponecháno pro pracující na průkazky, které vydal Svaz distribuce ROH.³⁹⁴

Ke konci roku 1945 byla prodejní doba v obchodech s potravinami stanovena ve všední den od 7.30 do 12 nebo 13hod. a od 15hod. do 18hod., v pátek do 19.30 a v sobotu do 13hod. Toto ustanovení slibovalo také ponechat mezi 17. a 18. hod. zboží výhradně pracujícím ženám.³⁹⁵ V dubnu 1946 Zemský (krajský) národní výbor v Praze vydal nové nařízení pro prodejní dobu, a to ve všední den 7.30 – 13, 15 – 18, v pátek 7.30 – 12, 15 – 19 a v sobotu 7.30 – 13. Vyhláška rovněž zmocnila živnostenské úřady I. stolice k možnosti zachovat původní povinnou prodejní dobu, pokud nově nařízená prodejní doba nebyla z hlediska zaměstnaných žen zapotřebí. V případě že i tak ženám prodejní doba obchodů v obci nevyhovovala, bylo možné obrátit se na živnostenský referát okresního národního výboru.³⁹⁶ Některé podniky vyšly svým zaměstnankyním vstříc zřízením prodejny potravin nebo textilu přímo v závodě, kam dostávaly zboží na základě písemných objednávek. Do budoucna měla být družstevní prodejna Bratrství zřízena ve všech podnicích nad 200 zaměstnanců. V roce 1949 se ovšem projevila neschopnost státního hospodářství zásobovat tyto prodejny a zřizovat další, protože na základě objednávek ze závodů by se veškeré dostupné zboží vykoupilo a pro obchody by žádné nezbylo.³⁹⁷ V některých obchodech s potravinami se také osvědčila akce Svazu maloobchodu „nákup do tašky“, tzn. nákup na objednávku s donáškou do domu.³⁹⁸

Členky Komise žen ÚRO se přimlouvaly za zájmy zaměstnaných žen na poradách zainteresovaných institucí, zvláště na Ministerstvu vnitřního obchodu, ve Svazu zaměstnanců v distribuci a na Státním plánovacím úřadě. Do jejich ústředí byly také doručovány stížnosti na nevyhovující prodejní dobu nebo nevhodné zacházení

³⁹³ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

³⁹⁴ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

³⁹⁵ VOA, ÚRO-Org., kart. 6, inv. j. 49, 1945, Komise žen I

³⁹⁶ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

³⁹⁷ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Záležitosti zásobovací, prodejní

³⁹⁸ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

v obchodech z krajů, jednotlivých závodů i od soukromých osob. Ve většině případů urgovaly na příslušnou instituci písemnou žádostí o nápravu. Jako příklad častého typu zpráv poslouží stížnost referentky mosteckého kraje, kde upozorňuje, že legitimace „přednostní právo k nákupu“ nebyly všemi obchodníky dostatečně respektovány. Ženy se legitimací prokázaly, ale přesto nebyly přednostně obslouženy, nebo obslouženy byly, ale musely si při tom vyslechnout různé poznámky. Komise žen následně uvědomila Svaz zaměstnanců v distribuci a žádala je, aby situaci vyřešili tak, aby se přístup obchodníků k pracujícím ženám změnil.³⁹⁹ Stížnosti a žádosti se množily také kvůli katastrofálnímu nedostatku textilií. Ženy nařikaly nad chybějícími punčochami, šátky, kapesníky, cíchami; letní oblečení bylo dostupné v zimě, zimní v létě, nebyly teplé boty, zoufalá situace ve Slezsku vedla k tomu, že matky neměly co obléct svým dětem.⁴⁰⁰

K roku 1948 řadila Komise žen ÚRO mezi své úspěchy nejen jednání o úpravě zavíracích hodin a organizaci pomoci zaměstnaným ženám při nákupu, ale také kladně vyřízenou žádost o přednostním přidělu zeleniny a mléka pro telefonistky velkých ústředí a přidělení dodatkových lístků na potraviny pradelnám v porodnicích.⁴⁰¹ Příděly různých druhů potravin projednávaly na Ministerstvu výživy. Z mnoha závodů docházely stížnosti na jejich nesprávnou distribuci. Např. drůbež a zvěřinu nebylo možné pro domácí potřebu vůbec sehnat. Výjimečně si ji strážníci mohli dopřát v restauracích a bufetech ale za většinou lidem nedostupné ceny. Nejen maso, ale i další potraviny zpestřující nuzný jídelníček, které navíc nebyly přidělovány na lístky, tak byly často „schovávány pod pultem.“⁴⁰² Kvůli neblahé situaci na trhu stály ženy ve frontě v obchodě i tři hodiny, což zejména pro ty zaměstnané představovalo velkou ztrátu času, neboť přednostní právo nákupu pro pracující stále nebylo respektováno.

Aktivní činnost Komise žen ÚRO v oblasti zásobování a prodejní doby obchodů byla ukončena současně s reorganizací uvnitř odborů v roce 1950 a

³⁹⁹ VOA, ÚRO-Org., kart. 24, inv. j. 105, 1946, Komise žen V, Záležitosti sociální

⁴⁰⁰ VOA, ÚRO-Org., kart. 44, inv. j. 167, 1947, Komise žen I-II, Zápisy schůzí

⁴⁰¹ VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Zápisy schůzí

⁴⁰² VOA, ÚRO-Org., kart. 58, inv. j. 234, 1948, Záležitosti zásobovací, prodejní

dočasným přerušením práce referentek žen ÚRO. Otázky distribuce a s ní spojené problémy byly přiděleny k řešení výhradně sociálnímu oddělení ÚRO.

Dovětek

Na začátku 50. let dosáhl počet zaměstnaných žen na území Čech a Moravy přibližně 39,2%.⁴⁰³ Z celkového počtu 1 484 407 pracujících žen jich nejvíce pracovalo v zemědělství (654 878) a v průmyslu (411 858). Přes sto tisíc žen obsadilo pozice ve vnitřním obchodě. Z nevýrobních odvětví, kde bylo celkem zaměstnáno 220 764 žen, stály na prvních třech příčkách školství, zdravotnictví a správa. Dohromady v těchto sektorech pracovalo 64,1% z celé nevýrobní sféry.⁴⁰⁴

Mezi pracujícími ve výrobním sektoru došlo roku 1950 také k ohromnému nárůstu údernického hnutí, kterému byla podřízena většina práce referentek ROH. Počet držitelů údernických knížek stoupl během několika měsíců více jak dvanáctkrát, z 28 000 na 340 000.⁴⁰⁵ „*Tenkrát vznikaly všelijaké pracovní skupiny, soutěžilo se, úderníci, svazácké hnutí a tak,*“ vzpomíná na dobu překonávání pracovních norem bývalá soustružnice ze závodu Buzuluk v Komárově, Jarmila Šnajderová. Narodila se do chudé rodiny v roce 1934, ze školy vyšla čtyři roky po válce a chtěla se vyučit švadlenou, jenže na to rodina neměla. Obě starší sestry sloužily. Jarmila se rozhodla odejít za prací do Prahy. Bylo jí patnáct let, když začala pracovat v tiskárně Rudého práva. Po absolvování půlročního kurzu pro stenografky a stenotypistky nastoupila do kanceláře. Jenže papírování ji příliš nebavilo, proto se přihlásila do akce „Administrativa do výroby“. Vrátila se do domů a v místním závodě se zapracovala ke strojům na výrobu písních kroužků. Jak se stala údernicí? „*Třeba člověk nešel na svačinu nebo na oběd a zapnul si stroj a při tom se najedl, nebo když jsem šla na wc, tak jsem řekla kamarádce: „Hele přehod' mi ten stroj, než přijdu.“ A honem zpátky a jelo se pořád. (...) Bylo po válce, lidi chtěli něco jiného, do všeho šli, každý chtěl nějak vyniknout a taky lidi potřebovali peníze, protože byli*

⁴⁰³ K roku 1950, zahrnuty ženy ve věku 10 – 89 let.

⁴⁰⁴ Zdroj dat *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha, 1985. Čísla a výpočty k roku 1950.

⁴⁰⁵ KNAPÍK, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, s. 977.

chudí. “⁴⁰⁶ Právě různé materiální výhody spojené s držením údernické knížky do určité míry ohrožovaly celé zásobování, k březnu 1951 bylo proto jejich vydávání zastaveno. O dva roky později se začal používat pouze výraz socialistické soutěžení, nicméně z hlubokého úpadku se už v dalších letech nevymanilo.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Životní příběh Jarmily Šnajderové. In: FRÝDLOVÁ, Ženská vydrží víc než člověk, s. 205-224.

⁴⁰⁷ Více HEUMOS, Peter. *Vyhrříme si rukávy, než se kola zastaví!: dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006; PERNES, Jiří. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008.

Závěr

Vznik Komise žen v Ústřední radě odborů uvnitř Revolučního odborového hnutí byl důsledkem jednak již předválečných a částečně i válečných snah semknout zaměstnané ženy do jednotné organizace a usnadnit tak prosazování jejich vůle a požadavků ve veřejném prostoru. Zároveň se při budování jednotných odborů po druhé světové válce pamatovalo na ženy, ne snad z prosté zdvořilosti odborářů, ale z důvodů čistě praktických, zvláště ekonomických. Po druhé světové válce, kdy bylo třeba znovu nastartovat státní hospodářství, si i samy funkcionářky byly vědomy, že nábor žen do pracovního procesu je z hlediska udržení hospodářské stability státu nezbytný, na druhé straně skutečně doufaly a věřily, že právě přes vstup do zaměstnání a výroby lze dojít zrovnoprávnění s muži ve všech oblastech společenského života.

Prvotní idea začlenit ženy do jednotných revolučních odborů a neomezovat se při tom jen na čistě ženské otázky byla v praxi naplněna jen částečně. Komise žen ÚRO sice nikdy v průběhu své existence nevytvořila samostatné oddělení, ale díky své orientaci primárně na zaměstnané ženy vyčnívala minimálně tematickým obsahem své činnosti. První tři roky svého působení řídila z ústředí odborů veškerou ženskou aktivitu v krajských, okresních a místních komisích žen. Pro úspěšnost jednotlivých úkolů bylo nejdůležitější prosadit danou záležitost až na úroveň konkrétních závodů. Po únoru 1948 ztratilo relativně samostatné uskupení žen stabilní postavení a v nadcházejících letech už ho nikdy nenabylo zpět. V krátkém období tří let byla ústřední komise žen celkem třikrát organizačně přemístěna pod jiný nadřízený orgán a dvakrát rovněž změnila svůj název. Z původního označení Komise žen ÚRO, přešla na konci roku 1949 k označení Ústřední referát žen a po roce 1951 už hovoříme pouze o jednotlivých referentkách žen. Hlavním viníkem neustálých přesunů a transformací byla jednoznačně komunistická strana, která neměla jasnou představu o podobě práce mezi ženami, jejíž výsledky ji dostatečně neuspokojovaly. A nepochybně také odbory jako celek, které komunistům přisluhovaly a s jejich nařízeními souhlasily.

Veškerá práce odborářek v ústředí byla soustředěna zejména do sociálně-politické oblasti. Sem zahrneme především intervence do zákonných opatření, otázky obchodu a distribuce, zřizování sociálních zařízení; vše ve prospěch zaměstnaných žen. Součástí těchto intervencí byly styky s mnoha dalšími institucemi, přes které bylo třeba jednotlivé problémy řešit. Přes řadu obtíží byly v těchto věcech poměrně úspěšné. Problémům zaměstnaných žen se skutečně aktivně věnovaly a jejich přínos v sociální oblasti by neměl být i přes stigma spolupráce s komunistickou stranou opomíjen.

Při hodnocení přínosu odborářek v budování sociálních zařízení záleží na uchopení problému. Z hlediska intenzity, s jakou k této problematice přistupovaly, hodnotím jejich činnost jednoznačně kladně, což jsem podtrhla sepsáním samostatné kapitoly, která se tomuto tématu věnuje. Oko čtenáře by ovšem mohlo na výstavbu sociálních zařízení nahlížet z širšího úhlu pohledu, kdy na základě statistických údajů vidíme, že podíl dětí umístěných v jeslích je skoro zanedbatelný a ani nárůst počtu dětí docházejících do školky nebyl v těchto letech nijak dramatický (viz Přílohy – Jesle, Mateřské školy). Otázka úspěšnosti socialistického zřízení v mnoha ohledech je ale záležitostí zas jiných prací.

Statisticky největší úspěch přinesl odborářkám nábor žen do Revolučního odborového hnutí. Členství v něm měla mít ideálně každá zaměstnaná žena, neboť pouze 100% organizovanost všech pracujících mohla zaručit skutečné výsledky v jejich prospěch. K strmému nárůstu počtu odborově organizovaných žen došlo zejména v prvních třech poválečných letech. Zatímco v říjnu 1945 se počet odborářek pohyboval kolem 195 000, na konci roku 1946 to bylo už 435 355 žen. K největšímu náboru zaměstnankyň do odborů došlo v období od konce roku 1947 do května 1948, k ROH se nově přihlásilo 152 069 žen. V následujících měsících jejich počty neustále stoupaly o desítky tisíc. Na konci roku 1950 se k ROH hlásil 1 012 608 zaměstnaných žen. To znamená, že v ROH bylo organizováno 68,2% všech pracujících žen (viz Přílohy – Počet celostátně organizovaných žen v ROH). Díky poměrně vysoké organizovanosti zaměstnaných žen se snáze prosazovalo i zapojení pracujících do údernického hnutí a socialistického soutěžení, kterému věnovaly odborářky v ústředí

většinu svého pracovního nasazení po obnovení činnosti v roce 1951. V propagační a agitační práci nejčastěji využívaly všech veřejných médií, tzn. tisk a rozhlas. Mezi osvědčené metody patřily také přednášky, místní porady a individuální přesvědčování tzv. z očí do očí.

Výrazně méně úspěšné byly odborářky v náboru žen do zaměstnání, které dosud žádnou placenou práci nevykonávaly. Mezi lety 1948 až 1952 stoupl počet pracujících o pouhých 139 169 nově zaměstnaných žen, přičemž z celkového počtu žen v roce 1950 pracovalo přibližně 39,2%. V zaměstnání si nejvíce vydělávaly ženy a dívky v rozmezí 15 až 29 let, tedy převážně ženy bezdětné (viz Přílohy - Přítomné obyvatelstvo ženského pohlaví podle věkových skupin, poměru k povolání a postavení v závodě výdělečně činných k 1. 3. 1950). Agitace zacílená na ženy, které se staraly o domácnost, se nesetkala v poměru s mírou propagace s velkým úspěchem. Nábor žen do zaměstnání jako součást celostátního programu mobilizace pracovních sil byl ovšem starostí v podstatě všech významných subjektů politického života, tudíž nelze jednoznačně tvrdit, že práce odborářek byla v tomto směru bezvýsledná. K přesvědčivým závěrům lze dojít pouze na základě studia konkrétní činnosti odborářek v samotných závodech.

Obecně nejaktivnější činnost vykazovaly odborářky v ústředí první čtyři roky. Po přeřazení pod kulturně-propagační oddělení ÚRO jejich aktivita značně poklesla, a i když se ji po překonání krize pokusily obnovit, nakonec byly stejně nuceny svou činnost ve vlastním uskupení ukončit.

Po celou dobu své existence také spolupracovaly se sobě nadřazenou ženskou organizací, ať už to byla Československá rada žen, Rada žen a nakonec Československý svaz žen, a zároveň zde vždy měly své přímé zastoupení. Rozhodující vliv dělnické třídy uplatňovaly v největší ženské organizaci po únoru 1948 za otevřené podpory komunistů. Přínosem pro všechny strany bylo hlavně společné pořádání akcí celostátního charakteru, silně ideologicky zneužíván byl zvláště Mezinárodní den žen. Přes kolektivní členství v zastřešující ženské organizaci se odborářky podílely i na činnosti Mezinárodní demokratické federace žen, kam pravidelně vysílaly své zástupkyně.

Jako hlavní cíl této práce jsem si vytkla představit ústřední instituci žen v samém centru Revolučního odborového hnutí v letech 1945 - 1952. Popsala jsem tedy její vznik, organizační upřádání, dobové proměny, hlavní náplň činnosti a mezinárodní kontakty a okrajově se věnovala také jejímu vztahu k nadřazené ženské organizaci. Ráda bych, aby tato práce přispěla jako aspoň malé vodítko ke studiu mých dalších kolegů, neboť možnosti výzkumu jsou v této oblasti opravdu velmi široké. Za přínosné bych pokládala zejména studium vzájemných vztahů mezi ústředím žen v ROH a ústřední komisí žen KSČ, a tudíž i vztahu odborářka-komunistka. Nový vhled do činnosti odborářek by zajisté vneslo také srovnání práce žen v ústředí s prací a metodami práce odborářek v konkrétním závodě.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSR	Československá republika
ČSŽ	Československý svaz žen
JSČZ	Jednotný svaz českých zemědělců
KOR	Krajská odborová rada
KSČ	Komunistická strana Československa
KŽ ÚRO	Komise žen Ústřední rady odborů
MDFŽ	Mezinárodní demokratická federace žen
MDŽ	Mezinárodní den žen
MNV	Místní národní výbor
MOR	Místní odborová rada
NA	Národní archiv
NFŽ	Národní fronta žen
NOÚZ	Národní odborová ústředna zaměstnanecká
OD	Osvobozená domácnost
OR	Okresní odborová rada
RČŽ	Rada československých žen
ROH	Revoluční odborové hnutí
RŽ	Rada žen
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národní fronty
ÚKPO	Ústřední kulturně-propagační oddělení
ÚKŽ	Ústřední komise žen
ÚNV	Ústřední národní výbor
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚVZ	Ústředí veřejných zaměstnanců
VOA	Všeodborový archiv

YWCA	Obrodné hnutí československých mladých žen
ŽNR	Ženská národní rada
č.	číslo
f.	fond
inv. j.	inventární jednotka
kart.	karton
Kult.	kulturní (oddělení)
Org.	organizační (oddělení)
pozn.	poznámka
s.	strana
Sekr.	sekretariát
Srov.	srovnej

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

VOA ČKMOS, Schůze představenstva ÚRO

VOA ČKMOS, Schůze sekretariátu ÚRO 1945-1949; 1945-1960

VOA ČKMOS, Ústřední rada odborů – Kulturní oddělení

VOA ČKMOS, Ústřední rada odborů – Organizační oddělení

Noviny a časopisy

BAHENSKÁ, Marie. Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století: Spolek svaté Ludmily a činnost Marie Riegrové - Palacké. *ČČH*. 2005, roč. 103, č. 3, 549-570.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. Československé ženské hnutí do roku 1948. *ČČH*. 1989, č. 2, 232-238.

FLEMINGOVÁ, Zdenka. Organizace žen do února 1948. *Nová mysl*. 1978, č. 5, 127-135.

RATAJOVÁ, Jana. Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii. *Kuděj*. 2005, roč. 7, 1-2, 159-174.

ŠTĚPEK, Jiří. Přídělové systémy na československém území v letech 1939 – 1953. *Archivní časopis*. 2010, č. 4, 361-385.

VOŠALÍKOVÁ, Pavla. Životní styl české společnosti, jeho vývoj a proměny v letech 1914-1938. *Společenskovědní předměty*. 2004, č. 4, s. 14.

Dělnice 1923 – 1925

Kovodělník 1943

Lučebník 1943

Odborář 1945 – 1952

Práce 1945 – 1952

Publikované prameny

Historická statistická ročenka ČSSR. Praha 1985.

Košický vládní program. Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha 1974.

Vládní návrh zákona o některých opatřeních k provedení národní mobilisace pracovních sil. In: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0564_01.htm.

Zákon o dvouletém hospodářském plánu č. 192/1946 Sb. In: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-192>.

Zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky č. 241/1948 Sb. In: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-241>.

Literatura

BEBEL, August. *Žena a socialismus*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1962. 452, [7] s.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 288 s., [9] s. obr. příl. ISBN 978-80-210-4797-6.

ČAPKA, František. Počátky jednotných odborů v českých zemích v poválečném roce 1945 s přihlédnutím k sociální problematice. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd*, 2013, 27, 85-105. ISSN 1211-6068.

DOBEŠ, Jan. Socialismus v politické teorii a praxi let 1945-1948. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha: Národní archiv, 2005, 276-287. Praha: Národní archiv, 2005. ISBN 80-86712-32-X.

JANÁK, Jan. Spolky v českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1992, 90, 59-93. ISBN 80-85048-44-2.

JECHOVÁ, Květa. Cesta k emancipaci: Postavení žen v české společnosti 20. století: Pokus o vymezení problému. In: *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, 69-130. sv. 5. ISBN 978-80-7285-093-8.

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.

KOHOUT, Jaroslav, ed. *Revoluční odborové hnutí v osvobozené republice: [inf.*

brožurka. [V Praze]: Práce, 1945. 30, [I] s. Hrdinům práce; sv. 4.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, ed., PAŽOUT, Jaroslav, ed. a SEDLÁKOVÁ, Monika, ed. *Pracovali pro Třetí říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939-1945): edice dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2011. 462 s. ISBN 978-80-87271-39-1.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., [24] s. obr. příl. Kolumbus; sv. 142. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2006. 376 s., [16] s. obr. příl. Fénix; sv. 16. ISBN 80-7185-647-9.

MACHAČOVÁ, Jana. Pracovní doba a zaměstnávání žen a dětí v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1914. In: *Slezský sborník*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1989, 277-288. ISSN 0037-6833.

MAREČKOVÁ, Marie. *České právní a ústavní dějiny: stručný přehled a dokumenty*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 449 s. Učebnice. ISBN 80-244-1502-X.

MUSILOVÁ, Dana. Ženské hnutí 1945-1948: naděje a zklamání. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha: Národní archiv, 2005, 339-345. ISBN 80-86712-32-X.

NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2011. 411 s. Knihnice Matice moravské; sv. 34. ISBN 978-80-86488-82-0.

POKORNÝ, Jiří. Odborářka: Příklad Karly Pfeiferové. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 419-431. ISBN 80-7325-105-1.

SKALNÍKOVÁ, ŠTASTNÁ. Dva prameny k poznání skladby pražského dělnictva koncem šedesátých let 19. století. In: *Etnografie dělnictva II*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1978.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 492 s. Česká historie; sv. 7. ISBN 80-7106-274-X.

UHROVÁ, Eva. Národní fronta žen a Rada československých žen: dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen: Květen 1945 až únor 1948. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v*

Československu. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003, 88-113. ISBN 80-86569-60-8.

Internetové zdroje

ČSÚ. *Obyvatelstvo - roční časové řady.*

In: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

ČSÚ. *Sčítání v roce 1950, Výbrané údaje, Tab. 5 Přítomné obyvatelstvo podle věkových skupin, poměru k povolání, postavení v závodě výdělečně činných a pohlaví.* In: http://notes3.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1950

HAŠKOVÁ, Hana. *Doma, v jeslích, nebo ve školce?: Rodinná a institucionální péče o předškolní děti v české společnosti mezi lety 1945 - 2006.* In:

http://www.genderonline.cz/uploads/c86f17b2dba27f8958beda4239ab73025b9b0cd4_doma-v-jeslich-nebo-ve-skolce.pdf

KUČERA, Milan. *Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu.* In:

http://www.cefres.cz/IMG/pdf/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_cssr.pdf

Projev Marty Gottwaldové. In:

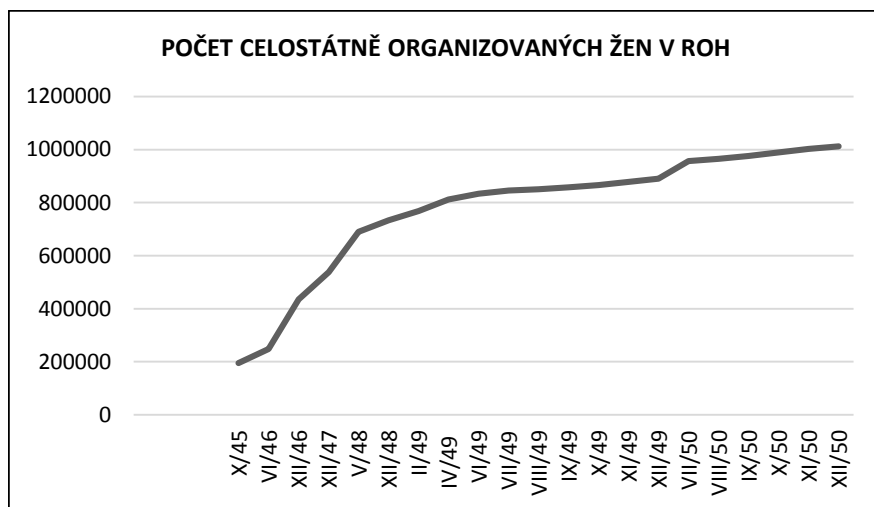
http://www.rozhlas.cz/archiv/dokument/_zprava/svetla-stromku-zvestuji-svetovy-mir--804779

SEZNAM PŘÍLOH

- I. Přítomné obyvatelstvo ženského pohlaví podle věkových skupin, poměru k povolání a postavení v závodě výdělečně činných k 1. 3. 1950**
Část tabulky Přítomné obyvatelstvo podle věkových skupin, poměru k povolání, postavení v závodě výdělečně činných a pohlaví
In: http://notes3.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1950
- II. Počet celostátně organizovaných žen v ROH**
Graf a tabulka vlastní, zdroj dat výše zmíněné archivní prameny
- III. Pracující ženy v národním hospodářství (Čechy a Morava)**
Tabulka vlastní, zdroj dat Historická ročenka ČSSR
- IV. Jesle (Čechy a Morava), Mateřské školy (Čechy a Morava)**
Tabulka vlastní, zdroj dat Historická ročenka ČSSR
- V. Všem členkám Revolučního odborového hnutí**
Ústřední rada odborů – Organizační oddělení, 1950, Komise žen
- VI. Fotografie ze Svátku matek na závodě**
Ústřední rada odborů – Organizační oddělení, 1948, Komise žen
- VII. Z kulturního pásma k MDŽ, Písnička o traktoristce**
Ústřední rada odborů – Kulturně-propagační oddělení, 1951, Referát žen

Přítomné obyvatelstvo ženského pohlaví podle věkových skupin, poměru k povolání a postavení v závodě výdělečně činných k 1. 3. 1950

Pohlaví	Věková skupina	Poměr k povolání															Přítomné obyvatelstvo úhrnem	
		Výdělečně činní x postavení v závodě										Samostatní bez vlastního povolání	pomáhající		příslušníci rodiny			
		dělníci	učni	zřizenci	úředníci	družstevníci	samostatní		ostatní	celkem	v živnosti		v zemědělství	ženy v domácnosti	studenti	ostatní		
							bez	se										
							zaměstnáním											
ženy	- 4	x	x	x	x	x	x	x	x	x	732	x	x	x	x	429 609	430 341	
	5 - 9	x	x	x	x	x	x	x	x	x	1 267	x	x	x	x	347 337	348 604	
	10 - 14	186	32	x	x	x	x	x	x	218	1 616	5	236	1	x	270 674	272 750	
	15 - 19	110 038	18 099	16 953	32 978	2	467	70	58	178 665	6 547	660	38 673	18 208	42 329	27 123	312 205	
	20 - 24	89 273	421	18 299	54 065	4	2 038	192	105	164 397	4 960	957	45 333	117 797	6 259	8 062	347 765	
	25 - 29	54 974	124	13 696	39 556	5	4 352	494	88	113 289	5 624	1 566	50 256	201 414	1 336	4 855	378 340	
	30 - 34	27 522	2	7 557	15 464	4	4 050	563	45	55 207	4 463	1 287	32 167	120 935	123	1 814	215 996	
	25 - 39	53 601	x	12 047	19 411	5	10 324	1 408	59	96 855	10 646	2 622	63 427	194 719	31	2 282	370 582	
	40 - 44	61 648	x	10 358	16 346	9	13 721	1 840	54	103 976	16 072	2 590	67 947	175 810	22	1 737	368 154	
	45 - 49	58 139	x	8 403	12 438	8	15 780	1 953	75	96 796	25 948	2 131	65 884	153 171	23	1 713	345 666	
	50 - 54	44 856	x	5 797	7 285	4	15 621	2 000	67	75 630	40 720	1 573	55 005	128 648	x	2 273	303 849	
	55 - 59	27 606	x	3 426	3 695	4	13 383	1 687	52	49 853	57 339	924	38 307	96 135	x	2 911	245 469	
	60 - 64	11 651	x	1 594	1 018	2	9 913	1 215	38	25 431	81 115	496	24 197	71 797	x	4 281	207 317	
	65 - 69	3 581	x	662	273	1	5 927	736	17	11 197	90 297	226	12 192	48 034	x	4 791	166 737	
	70 - 74	1 148	x	254	94	x	2 814	371	12	4 693	82 711	81	4 613	27 235	x	4 160	123 493	
	75 - 79	379	x	96	25	x	1 150	164	4	1 818	59 984	21	1 518	11 755	x	2 323	77 419	
	80 - 84	71	x	4	4	x	190	31	x	300	32 001	8	325	3 183	x	1 068	36 885	
	85 - 89	12	x	2	1	x	54	5	x	74	11 361	1	66	569	x	334	12 405	
	90 - 94	x	x	x	x	x	2	x	x	2	2 386	x	2	13	x	100	2 503	
	95 a více	x	x	x	x	x	x	x	x	x	221	x	x	x	x	21	242	
	neudaná	474	5	67	114	x	89	10	83	842	934	12	492	887	11	592	3 770	
	Úhrn	545 159	18 683	99 215	202 767	48	99 875	12 739	757	979 243	536 944	15 160	500 640	1 370 311	50 134	1 118 060	4 570 492	

OBDOBÍ	POČET CELOSTÁTNĚ ORGANIZOVANÝCH ŽEN V ROH
X/45	195 036
VI/46	247 865
XII/46	435 355
XII/47	538 370
V/48	690 439
XII/48	733 988
II/49	767 957
IV/49	811 693
VI/49	834 279
VII/49	845 396
VIII/49	850 575
IX/49	857 409
X/49	866 398
XI/49	878 899
XII/49	890 731
VII/50	957 092
VIII/50	964 961
IX/50	975 598
X/50	989 588
XI/50	1 003 131
XII/50	1 012 608

PRACUJÍCÍ ŽENY V NÁRODNÍM HOSPODÁŘSTVÍ (ČECHY A MORAVA)

Rok	Celkem	Odvětví hmotné výroby	v tom								
			zemědělství	lesnictví	průmysl	stavební výroba	geologická činnost	projektová činnost	doprava nákladní	spoje výrobní	vnitřní obchod
1948	1 454 045	1 252 656	699 211	13 940	393 150	5 215	420	5 686	8 975	2 014	101 680
1949	1 466 801	1 255 725	674 620	17 409	402 504	5 942	452	6 721	9 388	2 242	110 189
1950	1 484 407	1 263 643	654 878	20 877	411 858	6 669	484	7 756	9 800	2 470	118 697
1951	1 536 847	1 300 097	639 891	21 288	443 005	9 129	571	8 262	11 629	3 902	133 018
1952	1 593 214	1 343 481	619 213	21 728	484 446	12 203	689	9 102	13 652	5 376	147 596
1953	1 676 509	1 401 437	615 709	26 488	520 907	13 633	795	9 425	15 619	6 940	161 507

Rok	v tom				Nevýrobní odvětví	v tom					
	zahraniční obchod	materiálně technické zásobování	nákup zemědělských výrobků	vydavatelské a ostatní činnosti výrobní povahy		doprava osobní	spoje nevýrobní	věda, výzkum a vývoj	bytové hospodářství	ubytovací služby	služby cestovního ruchu
1948	4 280	7 850	9 315	920	201 389	5 988	2 014	2 743	3 008	3 903	646
1949	6 262	8 283	9 879	1 834	211 076	5 672	2 242	3 147	3 962	3 529	598
1950	8 245	8 717	10 443	2 749	220 764	5 356	2 470	3 551	4 916	3 156	551
1951	8 202	9 207	9 471	2 522	236 750	6 860	3 902	4 357	5 017	3 603	634
1952	8 237	9 277	8 829	3 133	249 733	8 480	5 376	4 850	5 133	3 900	686
1953	8 688	10 282	8 052	3 392	275 072	10 222	6 940	7 226	6 888	4 444	732

Rok	v tom										
	komunální služby	školství	kultura	zdravotnictví	sociální péče	obchodní a technické služby	peněžnictví	pojišťovnictví	správa, soudnictví, prokuratura a arbitráž	společenské organizace	ostatní
1948	20 343	47 615	6 626	41 658	3 586	5 748	8 756	2 043	33 057	11 943	1 712
1949	18 939	51 210	7 196	44 804	3 819	5 179	8 175	1 765	35 936	11 347	3 556
1950	17 534	54 805	7 767	47 950	4 053	4 609	7 594	1 484	38 814	10 751	5 400
1951	19 412	60 355	8 718	53 650	4 536	3 457	7 995	1 648	37 891	9 085	5 630
1952	21 208	66 364	9 785	59 225	5 071	1 403	8 203	1 787	35 967	6 417	5 878
1953	24 400	73 429	10 006	66 328	5 624	2 009	8 026	1 815	35 744	6 239	5 000

JESLE (ČECHY A MORAVA)

Rok	Jesle celkem	v tom		Místa v jeslích celkem	v tom		Podíl dětí umístěných v jeslích z celkového počtu dětí příslušné věkové skupiny (%)
		územní	závodní vč. JZD		v územních	v závodních vč. JZD	
1937	83						
1948	240			5 300			1
1949	265			8 308			1,5
1950	511	373	138	16 321	11 783	4 538	3,1
1951	682	527	155	21 891	16 696	5 195	4,2
1952	787	615	172	24 301	19 116	5 185	4,6
1953	813	653	160	25 133	20 218	4 915	4,9

MATEŘSKÉ ŠKOLY (ČECHY A MORAVA)

Rok	Mateřské školy				Učitelky		Podíl umístěných dětí (%)
	školy	třídy	dětí	z toho zaměstnaných matek	celkem	počet dětí na jednu učitelku	
1936	2 538		92 509				
1945	2 174	2 192	87 713		2 901	30,2	22
1946	3 029	3 052	126 798		4 499	28,2	30,1
1947	3 420	3 420	140 799		5 046	27,2	31
1948	3 599	4 829	148 827	34 149	5 540	26,9	32,3
1949	3 764	5 066	160 541		5 795	27,7	33,6
1950	4 359	6 017	187 427	76 502	8 027	23,3	35,8
1951	4 602	6 078	172 613	90 266	9 729	17,7	32,1
1952	4 573	6 063	166 521	94 366	10 319	16,1	30,3
1953	4 693	6 144	159 124	99 290	10 585	15	29,6

VŠEM ČLENKÁM

REVOLUČNÍHO ODBOROVÉHO Hnutí!

Mírumilovní lidé všech zemí dokazují svou vůli bránit mír ve světě a připravují své závazky k II. světovému kongresu obránců míru, který se koná dne 15. listopadu 1950 v Londýně.

Pracující lid naší republiky odpovídá na americkou agresi v Koreji, na zběsilé bombardování otevřených měst a vesnic, jemuž za oběť padají tisíce nevinných žen, dětí a starců tím, že zvyšuje své budovatelské úsilí, které posiluje naši republiku a zároveň celou světovou frontu míru.

Československý svaz žen považuje za svou povinnost předložit sjezdu obránců míru pracovní výsledky, které budou dokumentovat mírové úsilí československých žen. Obracíme se na vás, ženy organizované v ROH, abyste ještě více podepisovaly mírové závazky na svých pracovištích. Váš příklad bude povzbuzením pro všechny ostatní ženy. Každá vámi dobře vykonaná práce bude cenným příspěvkem v našem boji za mír. Každé procento nad normu bude novým důkazem toho, že jste pochopily význam naší budovatelské práce v boji za mír.

Rozšiřujte dále řady údernic, závodte v soutěžích o nejlepšího pracovníka dílny, závodu i svého oboru! Nechť není jediné ženy v závodě, která by se neúčastnila kampaně prověrek pracovišť a která by svou iniciativou nepřispěla k prověřování výkonových norem! Všechny naše dělnice ať jsou zářným příkladem pracovního úsilí všem ženám! Podobně jako vy připravují své závazky k světovému sjezdu obránců míru naše ženy na vesnicích, které splnily úspěšně své závazky při národních žních a které se nyní dále zavazují přinést svůj příspěvek v boji o mír vzorným provedením podzimních prací.

Ani ženy z domácností nezůstávají stranou. Odpovídají na výzvu předsednictva Československého svazu žen a plní své mírové závazky prací v brigádách. Bude ctí každé z nich, aby se mohla vykázat jejich splněním na mírovém listě.

Odborářky! Staňte se organizátorkami hnutí za zvyšování produktivity práce a zlepšování kvality výrobků!

Příspějte dobrou prací k urychlení naší cesty k socialismu a zabezpečení trvalého míru! Postavte se do čela velikého hnutí československých žen ve smyslu našeho hesla: „Buduj vlast - posilíš mír!“

ČESKOSLOVENSKÝ SVAZ ŽEN

PÍSNÍČKA O TRAKTORISTCE

Michal Sedloň

Parfémem pleť nevoní si,
neobléká drahé róby.

Prosté děvče v kombinéze
hrdinkou je naší doby.

Do hněda ji slunce líčí,
pružná je jak mladá líska.
Zůstávají za ní, ejhle,
strniště a oraniska.

Starou dřinu ze vsi honí,
ať si třeba slepci lají,
zem však dýchá vděčnou vůní,
když ji ostrým rádlem krájí.

Přišla na mě mizerie,
skučí boháč – čet to vem.
Ale děvče žne a sije,
zpívá dvojhlas s traktorem.

Její stroj nás k zítřku veze.
z políček se stanou lány.
Jednou zorá všechny meze
i ty, co jsou mezi námi.

Parfémem pleť nevoní si,
neobléká drahé róby.
Prosté děvče v kombinéze
hrdinkou je naší doby.

A přec nemá o ctitele
žádnou nouzi. Já jsem z nich.
Zpívám o ní malou píseň
k chvále lánů družstevních.